

Εμβαθύνοντας στο νόημα της κοινωνικής αναρχίας

Μέρος Πρώτο: Ανανεώνοντας την αναρχική παράδοση

Του Γιώργου Μεριζιώτη

Μέρος Δεύτερο: Το Νόημα του Αναρχισμού: Συζητώντας τη βιβλιογραφία

Των Lucien van der Walt και Michael Schmidt

Επιμέλεια: Γιώργος Μεριζιώτης

Μέρος Πρώτο

Ανανεώνοντας την αναρχική παράδοση *

Προλογικό (Intro)

«... Ένα κίνημα που αγνοεί ή αποστρέφεται την κοινωνική ιστορία, αλλά και την ιστορικότητα του, δεν κάνει τίποτα άλλο από το να βρίσκεται διαρκώς στο νησί των λωτοφάγων... » Γ. Μεριζιώτης

I. Η γενικότερη κατάσταση

Στο κείμενο αυτό δεν θα βρείτε θεωρητικές φιοριτούρες ή νέα αποκαλυπτικά στοιχεία για το που το πάει το σύστημα, ή το τι είναι ο υποκείμενος άνθρωπος, δεν ψάχνει να αναδείξει νέες ταυτότητες, δεν φαντάζεται το φαντασιακό, δεν έχει καν τον χρόνο να φανταστεί γιατί είναι υποκείμενο/υποχείριο της εκμετάλλευσης και της ρουτίνας της καπιταλιστικής εργασίας. Το κείμενο αυτό δεν είναι διατριβή, το κείμενο αυτό είναι κινηματικό, του πεζοδρομίου και γι αυτό βρίθι από βασικές κοινοτοπίες.

Το κείμενο αυτό δεν είναι μια “χαμηλών τόνων” διαλεκτική ανάλυση, είναι ένα πολεμικό δοκίμιο θέσεων ενάντια στην ασυναρτησία, την ασάφεια και τη σκόπιμη αποσύνθεση των εννοιών που παράγονται από το σύστημα κυριαρχίας και από διάφορους επαΐοντες διανοούμενους, είτε για να θεμελιώσουν την δικιά τους εκδοχή – θεώρηση, είτε γιατί κάποιιοι εξ αυτών είναι κρατικοδίαιτοι, ή επιδοτούμενοι από ιδιωτικών συμφερόντων ιδρύματα και γι αυτό τσανακογλείφτες του καπιταλισμού και του κράτους.

Αυτή η σύγχυση αναπαράγεται όμως και από αφελείς – νεωτερίζοντες – κινηματίες άνδρες και γυναίκες (στο εσωτερικό του αναρχικού κινήματος) που μέσα από την ανάγκη και αγωνία να βρουν απαντήσεις στα νέα ζητήματα-προβλήματα

παπαγαλίζουν και αναπαράγουν άκριτα και απαίδευτα ότι πέσει στην αντίληψη τους αρκεί να είναι “νέο”, διασπείροντας την σύγχυση, την ασυνεννοησία και κατά συνέπεια στον κατακερματισμό, στους κόλπους του αναρχικού κινήματος.

Ακούμε συνέχεια ότι οι καιροί έχουν αλλάξει, ότι το σύστημα πάει μπροστά και η αναρχία έχει μείνει πίσω προσκολλημένη στα παλιά σαν την πεταλίδα που προσκολλάται στο βράχο, στον βράχο της ιδεολογίας που καταπέφτει και εκχυδαΐζεται (χυδαία αναρχία) σε ιδεοπραξία. Έχουμε πήξει, το μυαλό μας έχει μετατραπεί σε ζελέ-πηκτή, από όλη αυτή την ακατάσχετη μπουρδολογία περί νεοαναρχισμού, μετααναρχισμού, μετανεωτερικότητας, μετακαπιταλισμού κλπ, ή μοντέρνας αδογμάτιστης εποχής (το τέλος των ιδεολογιών). Όλη αυτή η φλυαρία μας έχει αποσπάσει την προσοχή από τα βασικά – θεμελιακά ζητήματα.

Ναι εντάξει οι καιροί αλλάζουν, “η ζωή αλλάζει δίχως να κοιτάζει τη δική σου μελαγχολία” λέει ένας ποιητής, όμως ένας άλλος λέει “όλα τριγύρω αλλάζουν κι όλα τα ίδια μένουν”. Ποιος έχει δίκιο; Δεν θα απαντήσω, αφήνω το ερώτημα να αιωρείται, και ως δίλημμα, σε αυτούς που σιμπάνε με τις θεωρίες τις μετανεωτερικότητας ([μεταμοντερνισμός](#)).

Όμως για εμάς τους κοινωνικούς αναρχικούς/κες το ερώτημα ως δίλημμα είναι ψεύτικο, ακόμα και με την έννοια της νεωτερικότητας ([μοντερνισμός](#)) η αναρχία ως θεώρηση και πράξη είναι η νεωτερικότητα μέσα στην νεωτερικότητα, (σύμφωνα με τους μεταμοντέρνους έχουμε περάσει στην μετανεωτερικότητα άρα και η αναρχία είναι ξεπερασμένη, ή πρέπει και αυτή να περάσει στην μετααναρχία) γιατί η αναρχία έθεσε το ζήτημα στην πραγματική του βάση - πέραν από ψευτοδιλήμματα- ότι δηλαδή δεν αρκεί η αλλαγή και βελτίωση στις εκφάνσεις του συστήματος όταν το θεμελιακό - ιδιοσυστατικό (με άλλα λόγια η καρδιά του) του αστικού συστήματος παραμένει αναλλοίωτο και διαρκές μέσα στον κοινωνικό χωροχρόνο και αυτό είναι, η κυριαρχία, η ιεραρχία και η εκμετάλλευση του ανθρώπου και της φύσης. Δεν αλλάζει καρδιά το σύστημα και αυτή ως [status quo](#) (υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων) παραμένει ψυχρή και αδυσώπητη.

Μπορεί ο καπιταλισμός να ταυτίστηκε με το νέο, το σύγχρονο, όμως κουβαλάει μαζί του την αρχαία σκουριά της κυριαρχίας και ιεραρχίας που εδώ και σχεδόν 5.000 χρόνια από την εποχή της ανάδυσης των ταξικών – ιεραρχικών κοινωνιών στην Μεσοποταμία μας στοιχειώνει μέχρι σήμερα. Ο καπιταλισμός με τις δυο εκδοχές του, τον ιδιωτικό (με όλες του τις μορφές φιλελευθερισμός, σοσιαλδημοκρατία, φασισμός) και τον κρατικό (μαρξιστικό πρώην σοβιετικό) όχι μόνο κουβάλησαν στην εποχή της νεωτερικότητας την αρχαία σκουριά αλλά ως νεοολιγαρχικά συστήματα συμπύκνωσαν και διέσπειραν την κυριαρχία – ιεραρχία σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής και αυτό έγινε- γίνεται από τον 20ο αιώνα μέχρι σήμερα με επιστημονικό τρόπο. Η αστική καπιταλιστική νεωτερικότητα είναι, η με επιστημονικό τρόπο επιβολή της κυριαρχίας – ιεραρχίας και του νέου ολοκληρωτισμού των αγορών.

Βεβαίως οι καιροί αλλάζουν, αλλά τα δεινά που παράγει ο καπιταλισμός και η θεσμική του συγκρότηση το κράτος (τόσο ως λιγότερο - βλέπε μικρότερο κράτος -

όσο και ως περισσότερο - κρατισμός - δεν έχει μεγάλη σημασία) όχι μόνο διαιωνίζονται αλλά και διογκώνονται και επιδεινώνονται. Βεβαίως οι καιροί αλλάζουν όμως νέα ζητήματα – προβλήματα έρχονται να προστεθούν στα παλιά λχ, η επαπειλούμενη κλιματική και οικολογική κατάρρευση του πλανήτη που επικρέμεται σαν "δαμόκλεια σπάθη" πάνω απο το κεφάλι της ανθρωπότητας και των υπολοίπων έμβιων όντων (και της χλωρίδας), οι νέες κοινωνικές ιεραρχίες - κυριαρχίες, οι νέες ταξικότητες απο την αναδιάρθρωση του καπιταλισμού, τα νέα γεοστρατηγικά- γεωπολιτικά συμφέροντα και ανταγωνισμοί, οι νέοι πόλεμοι οικονομικοί ή στρατιωτικοί για τον έλεγχο των πρώτων υλών και των αγορών, οι νέες κρατικές κυριαρχίες, ο νέος καπιταλιστικός ολοκληρωτισμός των αγορών κλπ.

Μια από τις πτυχές του νέου καπιταλιστικού ολοκληρωτισμού είναι ο τεχνο-επιστημονικός ολοκληρωτισμός (που δεν είναι τόσο νέος, αλλά στην εποχή μας έχει πάρει τεράστια και βαρύνουσα κεντρική σημασία στην καπιταλιστική οικονομία) που μαζί με τον οικονομισμό θέλουν και αναγάγουν όλα τα ανθρώπινα ζητήματα σε τεχνολογικές και οικονομικές διευθετήσεις και λύσεις . Αυτή είναι μια από τις πτυχές του - για να παίξουμε με τις έννοιες - ανορθολογικού ορθολογισμού της εποχής. (για περισσότερα δείτε στο τέλος την προσθήκη)

Αλλά ας αφήσουμε την "φιλοσοφική λογιστική" και ας θέσουμε τα ερωτήματα στη βάση της ζώσας πραγματικότητας - καθημερινότητας. Ποια είναι σήμερα τα βασικά – θεμελιακά ζητήματα; Για να τα δούμε με την μορφή τριών συνοπτικών ερωτημάτων:

- 1) Έχουμε φτάσει σε μια παγκόσμια κοινωνία αληθινής - ουσιαστικής ελευθερίας;
- 2) Έχουμε φτάσει σε μια κοινωνία ισότητας, χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο;
- 3) Έχουμε φτάσει σε μια κοινωνία αληθινά δίκαιη και αλληλέγγυα, χωρίς κυριαρχία και ιεραρχία από άνθρωπο σε άνθρωπο;

Όσοι/όσες υποστηρίζουν ότι αυτά τα ερωτήματα είναι ρητορικού τύπου, γιατί η ανθρωπότητα δεν θα φτάσει ποτέ σε μια "ιδανική κοινωνία" και πρέπει να συμβιβαστούμε με το "μικρότερο κακό", ή ότι η αστική δημοκρατία είναι το καλύτερο - με τα λιγότερα δεινά - από τα συστήματα που έχουν παρουσιαστεί μέχρι τώρα, γιατί τα άλλα καθεστώτα οδήγησαν σε δυστοπία – αυταρχία – ολοκληρωτισμό, τους λέμε να μην κάνουν καν το κόπο να διαβάσουν το κείμενο (χαμένος χρόνος).

Όσοι/όσες από τους αριστερούς, - παλιάς και εναλλακτικής νέας κοπής - που όταν κυβερνούν παραφράζοντας το περίφημο λενινιστικό ψέμα "όλη η εξουσία στα Σοβιέτ" υποστηρίζουν ότι "ο λαός συμμετέχει στα κέντρα λήψης των αποφάσεων" στην ουσία υπονοώντας ότι συγκυβερνά ο κυβερνήτης με τον κυβερνώμενο, ο δήμαρχος με τον σκουπιδιάρη, ο διευθυντής με τον διευθυνόμενο, ο εργοδότης με τον μισθωτό, ο άνεργος με τα γκόλντεν μπόις (golden boys), ο μικρο αγρότης –

καλλιεργητής με την πολυεθνική Monsanto Company, τους λέμε να μην κάνουν καν το κόπο να διαβάσουν το κείμενο (χαμένος χρόνος).

Τέλος όσοι/όσες από αυτούς που δρουν μέσα στο αναρχικό – αντιεξουσιαστικό κίνημα και υποστηρίζουν ότι έχει επέλθει το “τέλος των μεγάλων αφηγήσεων” (έτσι ονομάστηκαν οι ιδέες και τα οράματα που κινητοποιούσαν χιλιάδες καταπιεσμένους για μια κοινωνία προς το ανθρωπινότερο) άρα και το τέλος της κοινωνικής ιστορίας, τους λέμε να μην κάνουν καν το κόπο να διαβάσουν το κείμενο (χαμένος χρόνος).

Αν παρόλα αυτά κάποιοι/κάποιες δεν ακούσουν την “συμβουλή” και το διαβάσουν, καλώς να το κάνουν μπας και επηρεαστούν και αλλάξουν άποψη.

II. Η κατάσταση στο αναρχικό κίνημα

Το μοντέρνο αναρχικό κίνημα (σε ένα άλλο επίπεδο και αυτοί που αυτοαναφέρονται στην Ελλάδα ως “νέα αναρχία”, ένα κράμα ιντιβιντουαλισμού, ιλεγκαλισμού και ινστρουμενταλισμού με υψηλές δόσεις φονταμενταλιστικής αντίληψης των πραγμάτων) είναι ένας πολιτικός χώρος που φλερτάρει μεταξύ μικροαστισμού και ταξικότητας, μεταξύ κοινοτισμού και ατομικισμού, μεταξύ επανάστασης και συνωμοτικότητας – πραξικοπηματισμού, μεταξύ милитарισμού και αντιμилитарισμού, μεταξύ ολοκληρωτισμού και άμεσης δημοκρατίας, μεταξύ συγκεντρωτισμού και αποκέντρωσης, μεταξύ οργάνωσης από τα κάτω και από τα πάνω (φραξιονισμού – σεκταρισμού), μεταξύ διαμεσολάβησης και αντι... και πλήθος άλλων μεταξύ... όλος αυτός ο μετεωρισμός των μεταξύ που έχει ονομαστεί και πολυτασικό ή πολυμορφικό κίνημά είναι που έχει φέρει την αναρχία σε αυτήν την **χιμαιρική** κατάσταση.

Πολλοί αναρχικοί εκθείασαν-εκθειάζουν υπέρμετρα τον αυθορμητισμό και τον υποκειμενισμό που πήρε πολλές φορές ανορθολογικές διαστάσεις. Πολλοί εκθείασαν και ενέταξαν την ατομική βία, τον ιλεγκαλισμό και την ιησουιτική – μακιαβελική πολιτική παράνοια του Νετσάγιεφ στο αναρχικό πάνθεο της επαναστατικής δράσης. Σοβαροί αναρχικοί ιστορικοί ενέταξαν στο ανθολόγιο της αναρχικής κοσμοθεωρίας φιλελευθέρους όπως ο Γουίλιαμ Γκόντγουιν, ατομικιστές όπως ο Μπέντζαμιν Τάκερ, ο Μαξ Στίρνερ, διάφορους νιτσεϊκούς, τολστοϊκούς κλπ. Τέλος διάφοροι εντάσσουν μέσα στην αναρχική σκέψη δράση και αισθαντικότητα πολιτικές προσωπικότητες με αυταρχικές κρατικίστικες αντιλήψεις όπως ο Μπαμπέφ, ο Μπλανκί κλπ.

Τώρα τελευταία έχει παρουσιαστεί στον ελλαδικό χώρο (για έξω δεν γνωρίζω) και ένα υβρίδιο που θέλει να παντρέψει την χειρότερη εκδοχή του μαρξισμού, τον λενινισμό - μπολσεβικισμό με την αναρχία, εποχή των μεταλλαγμένων βλέπετε. Ας μην απορούν κάποιοι που έκλειναν τα μάτια σε αυτή την κατάσταση για την νέα αναρχία στην Ελλάδα.

Δείτε ακόμη μερικά δείγματα μετάλλαξης από τα δεξιά: «Ο καπιταλισμός είναι η πληρέστερη έκφραση του αναρχισμού και ο αναρχισμός η πληρέστερη έκφραση του καπιταλισμού». Murray Rothbard [Σαλπάροντας για τη φιλελεύθερη Ουτοπία](#), [Ελευθεριακά και φιλελεύθερα:Dr Yaron Brook](#), [Αναρχοκαπιταλισμός](#).

Υπάρχουν επίσης, επικριτικές επιθετικές αναφορές όπως το «αναρχία στην παραγωγή» που λένε οι μαρξιστές, «άναρχη ανάπτυξη» που λένε οι οικονομολόγοι, «άναρχη δόμηση» που λένε οι πολεοδόμοι ... και εδώ ο κατάλογος είναι τεράστιος. Μέχρι που έχω ακούσει ότι “αυτό το δάσος έχει αναπτυχθεί άναρχα” από δασολόγο. Ένα παλιό αφεντικό μου έλεγε: “και εγώ αναρχικός είμαι ρε μαλάκα, αφού περνώ με κόκκινο, δεν πληρώνω εφορία, ΙΚΑ κλπ, άρα πάω ενάντια στους νόμους”.

Η αναρχία δεν είναι λογοτεχνικό έργο, αφήγημα, ή γενικότερα τέχνη όπου ο καλλιτέχνης έχει το δικαίωμα "ποιητική αδειά" να γράφει ότι θέλει (όπως έλεγε και ο σύντροφος [Λουίτζι Φάμπρι](#)), η αναρχία - για να παίξω και εγώ λίγο με τις λέξεις - δεν είναι η “αναρχία της μάζας” που κάνει ότι γουστάρει στα πλαίσια της ελευθεριότητας του καπιταλισμού, η αναρχία είναι ευθύνη. Η αναρχία δεν είναι δόγμα, την αναρχία δεν την εφεύρε κάποιος ιθύνων νους, και προπάντων και πάνω από όλα η αναρχία είναι ένα εναλλακτικό επαναστατικό κοινωνικό-πολιτικό πρόταγμα ως προς τα δεινά που δημιουργεί, παράγει και αναπάρχει ο καπιταλισμός και το κράτος. Αναμφίβολα υπήρξαν και υπάρχουν ακόμα και από την εποχή που εμφανίστηκε η κυριαρχία άνθρωποι ή κινήματα με αγαθές ειλικρινές προθέσεις -ή όχι - που εναντιώνονται στην εξουσία, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να τους εντάσσουμε στην αναρχική σκέψη - θεώρηση και δράση.

Στην ελληνική μυθολογία η **Χίμαιρα** αναφέρεται ως ένα φοβερό τέρας που εξέπνεε φωτιά, είχε σώμα κασίκας, ήταν τρικέφαλη (κεφαλή λέοντα, κασίκας και δράκοντα) και η ουρά του κατέληγε σε φίδι. Στην ζωή σημαίνει το απραγματοποίητο όνειρο, το φανταστικό, το αδύνατο να πραγματοποιηθεί "Μην κυνηγάς χίμαιρες" (μη χάνεις το χρόνο σου με κάτι που δεν πρόκειται να υλοποιηθεί). Στην βιολογία σημαίνει το φυτό ή το υβριδικό πλάσμα που προκύπτει από την φυσική ή τεχνητή ένωση άλλων ειδών. Χρησιμοποιώντας σαν παρομοίωση τον όρο τις βιολογίας ως πολιτικό παράδειγμα αναφέρομαι στην πολιτική Χίμαιρα.

Εδώ πολύ σωστά υποστηρίζουν οι συγγραφείς του δεύτερου μέρους αυτής της προσούρας “Το Νόημα του Αναρχισμού:Συζητώντας τη βιβλιογραφία” κριτικάροντας την θεωρητική σύγχυση ως “πολιτική χίμαιρα” (χωρίς να την ονομάζουν έτσι) η οποία έχει εισχωρήσει στο νέο αναρχικό κίνημα λέγοντας:

“Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό είχε σαν αποτέλεσμα αρκετοί συγγραφείς να μην διακρίνουν τίποτα το παράξενο στην συμπερίληψη ακραίων ατομικιστών, όπως ο Στίρνερ, ριζοσπαστών φιλελεύθερων, όπως ο Ρόθμπαρντ, κι επαναστατών σοσιαλιστών, όπως οι Μπακούνιν και Κροπότκιν, στην παράδοση ενός συγκεκριμένου κινήματος. Ωστόσο, αν αυτές οι προσωπικότητες αποτελούν εκπροσώπους μίας και μοναδικής παράδοσης, τότε αυτή η παράδοση θα πρέπει να πάσχει από την έλλειψη συνεκτικού θεωρητικού πλαισίου κι από τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει αποδεδειγμένη προγραμματική αδυναμία εύρεσης κοινών τόπων, όσον αφορά το πώς νοηματοδοτεί την ατομική ελευθερία και τον αντικρατισμό, όπως επίσης και όσον αφορά το σκεπτικό βάσει του οποίου καταλήγει να προτάσσει τα παραπάνω”.

Ενώ ένας άλλος σύντροφος - από διαφορετική οπτική- δίνει μια άλλη εκδοχή για την σύγχυση τονίζοντας την έλλειψη λέγοντας ότι:

«...Το αναρχικό κίνημα υποφέρει από μια δυσκολία στην πολιτική-πολιτιστική του μετάδοση: οι αναρχικοί προσπαθούν να παρουσιάσουν το σχέδιό τους για την κοινωνική αλλαγή, αλλά δεν είναι ικανοί να γνωστοποιήσουν τους λόγους που το πιστεύουν. Αυτό οφείλεται στο ότι το σχέδιο για την κοινωνική αλλαγή παρουσιάζεται στους πιθανούς «πιστούς» χωρίς να συνοδεύεται από μια κατάλληλη και συναφή κοσμοθεωρία .

Χωρίς δηλαδή μια γενική θεωρία της ύπαρξης και των σχέσεων (ανάμεσα στους ανθρώπους, ανάμεσα στους ανθρώπους και τη φύση κλπ.) στην οποία οι άνθρωποι μπορούν να βρουν μια ταυτότητα, συνδεδεμένη με το αναρχικό ηθικό ιδανικό. Το καθήκον, να εφοδιαστεί η αναρχική προοπτική με μια επαρκή, ζωντανή θεωρία, έχει αφεθεί στην πρωτοβουλία ξεχωριστών ατόμων, που μόνα τους πρέπει να ανακαλύψουν τους τρόπους απελευθέρωσης τους από τη σκλαβιά και τη φαντασιακή κυριαρχία. Σαν συνέπεια έχουμε, να παρουσιάζεται μια πολλαπλότητα ερμηνειών, απ' αυτούς που κατάφεραν να πετύχουν κάτι τέτοιο, που... ναι μεν, μπορεί να μη διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, αλλά δεν έχουν και ένα κοινό πλαίσιο αρχών και κατεύθυνσης,

Η έλλειψη μιας αυτόνομης και αυθεντικής ζωντανής φιλοσοφίας, περιορίζει την πιθανότητα διάδοσης της ελευθεριακής κοινωνικής προοπτικής, και επίσης αναγκάζει τους αναρχικούς να αναζητούν την προσωπική τους ταυτότητα μέσα στη φαντασιακή κυριαρχία. Η αναφορά στον ακτιβισμό σαν μια πηγή ταυτότητας (σύνηθες φαινόμενο στο κίνημα) λύνει επιφανειακά το πρόβλημα, γιατί ο ακτιβισμός, ειδικά της ιδιαίτερης αναρχικής μούχλας, δεν μπορεί να καλύψει όλες τις πλευρές της ύπαρξης, και αφήνει ακάλυπτους διαφόρους τομείς της προσωπικότητας στην επιρροή της φαντασιακής κυριαρχίας.

Ο ακτιβιστής δεν είναι αρκετός ώστε να εκφράσει ολοκληρωτικά τον αναρχικό. Η κατάσταση αυτή απαιτεί μια συλλογική αντιμετώπιση και μελέτη, με στόχο την οικοδόμηση μιας αναρχικής ζωντανής φιλοσοφίας, που θα είναι μια ανάμεσα σε πολλές άλλες, αλλά η οποία θα περιέχει τις γενικές αρχές και τα όρια αυτού του ξεχωριστού τρόπου αντιμετώπισης των πραγμάτων (και έτσι, αυτό τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής, ακόμη και καθημερινά), και η οποία θα είναι συνδεδεμένη με την ελευθεριακή άποψη της κοινωνικής οργάνωσης,. Για να κατακτήσουμε αυτόν τον πραγματικά φιλόδοξο στόχο, πρέπει οπωσδήποτε να δώσουμε πρώτα ένα θετικό ορισμό της έννοιας της ελευθερίας ...». Ρομπέρτο Αμπροσόλι, (1984)

III. Ο πόλεμος των ορισμών και των θέσεων

Ο Ιουδαϊκός μύθος της Βαβέλ έχει την αλληγορία του στο σήμερα, η Βαβέλ είναι ευχή και κατάρα, ευχή είναι όσον αφορά τον πλουραλισμό και την πολυμορφία, κατάρα είναι όταν ο πλουραλισμός, η πολυμορφία και η διαφορετικότητα υποβαθμίζονται σε έναν ατέρμονο σχολαστικισμό που ρέπει στη σύγχυση την ασυνεννοησία και κατά συνέπεια στον κατακερματισμό. Η σύγχυση, η ασυνεννοησία και ο κατακερματισμός

είναι οι κατάρεις της Βαβέλ. Ο σύγχρονος ταξικός και κοινωνικός αγώνας δεν είναι μόνο “σωματικός”, ούτε μόνο εννοιολογικός, η εποχή απαιτεί εκτός των άλλων να οπλίσουμε και το πνεύμα μας για να γνωρίσουμε καλύτερα τον εχθρό μας .

Παράλληλα όμως υπάρχει και αυτή η διάσταση: η διαστρέβλωση των εννοιών και του λόγου είναι μια πολύ παλιά τακτική των διανοούμενων απολογητών των κυρίαρχων τάξεων για να θολώνουν τα νερά και να προκαλούν σύγχυση στους κυριαρχούμενους. Ο Ράουτερ παρατηρούσε από την δεκαετία του '60 κιάλας στο βιβλίο του ["Η Κατασκευή Υπηκόων"](#) ότι: "όσο ασαφέστερα εκφράζεται κανείς, τόσο περισσότερο μένει κρυμμένο το ψέμα ή η φενάκη που υπάρχει στον λόγο του...".

Αλλά δεν είναι μόνο το ψέμα που προκύπτει από την αποσύνθεση των εννοιών προς δόξα της σύγχυσης και της διαστρέβλωσης που προάγουν -αναπαράγουν οι θεωρητικοί απολογητές του συστήματος, είναι πρώτα και κύρια ο πόλεμος για τη διατήρηση του στάτους της κυριαρχίας. Εδώ πολύ σωστά παρατηρεί ο Τόμας Σαζ στο βιβλίο του [«Το Δεύτερο Αμάρτημα»](#) ότι: «... ο πόλεμος για τον έλεγχο του κόσμου είναι πόλεμος ορισμών... Ο αγώνας καθορισμού και ελέγχου των νοημάτων είναι αγώνας για επιβίωση... αυτός που πρώτος θα ορίσει το νόημα μιας κατάστασης, επιβάλλει στον άλλον την δική του πραγματικότητα και τον ορίζει, είναι ο νικητής... έτσι κυριαρχεί κι επιβιώνει. Εκείνος που ετεροκαθορίζεται, υποτάσσεται και ίσως ακόμα και εξοντώνεται...»

Παραφράζοντας ένα παλιό χορείο θα ισχυριζόμασταν ότι σήμερα, όπως και χθες, σε κάθε ζωντανή κίνηση, σε κάθε ώρα της ύπαρξής μας, είμαστε «αιχμάλωτοι» στις θηλιές της αστικής κουλτούρας, μη έχοντας άλλες πηγές και μέσα από τα αποτελέσματα και τα επιτεύγματα της κουλτούρας αυτής. Στο σπίτι, στην οικογένεια, στο σχολείο, στην εργασία... παντού συναντιόμαστε με την αστική παρουσία, με το αστικό πνεύμα, τα αστικά συμφέροντα... Σε κάθε δίσκο, σε κάθε φιλμ, σε κάθε ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό κύμα, σε κάθε διαδικτυακό ιστό παράγεται και αναπαράγεται η αστική σκέψη, η καπιταλιστική ψυχή. Δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτή την πανταχού παρούσα αστικότητα.

Στις μέρες μας που ο αστισμός αναπαράγεται κάθε κλάσμα του δευτερολέπτου ιδιαίτερα από τα μαζικά μέσα ενημέρωσης (πλύσης εγκεφάλων και αποβλάκωσης), και τα online fora που ξεδιπλώνονται σαν τον ιστό της αράχνης μέσα από τα μέσα μαζικής κοινωνικής δικτύωσης (ή αλλιώς social media groups), η εδραίωση του συστήματος της διαμεσολαβημένης κοινωνικής ζωής φαντάζει ακλόνητη. Μπορεί να αισθανόμαστε ασφυκτικά περικυκλωμένοι από αυτή την κατάσταση, όμως δεν χρειάζεται να περάσουμε σε άλογες, ή ψυχαναγκαστικά πανικόβλητες, ή απαισιόδοξες σκέψεις και συνακόλουθες πρακτικές.

Παράλληλα δεν μπορείς να περάσεις έτσι νέτα σκέτα από την “απαισιοδοξία της σκέψης στην αισιοδοξία της πράξης”, αυτό από μόνο του είναι μια μονομέρεια (πρακτικισμός), γιατί όχι μόνο η απαισιοδοξία της σκέψης έχει ως συνακόλουθο την απαισιοδοξία της πράξης, αλλά και για τον λόγο ότι η επαναστατική πολιτική πράξη προϋποθέτει την επαναστατική πολιτική σκέψη. Έτσι επανέρχεται μια παλιά ρήση

που σαν το κρασί όσο παλιώνει τόσο καλύτερη γίνεται που λέει ότι: “δεν υπάρχει επαναστατική πράξη - δράση χωρίς επαναστατική θεωρία”. Φυσικά είναι άλλης τάξης ζήτημα όταν η θεώρηση, η εκτίμηση και το συνακόλουθο παραγόμενο συμπέρασμα είναι λανθασμένα, και το λάθος επιβεβαιώνεται (δυστυχώς τις περισσότερες φορές) μέσα από την πράξη. Οι λάθος εκτιμήσεις - συμπεράσματα οδηγούν σε λανθασμένες πρακτικές και όχι το αντίστροφο, γιατί έτσι είναι σαν να περπατάμε με το κεφάλι κάτω και τα ποδιά πάνω.

Η γνώμη μας είναι ότι ο καθένας/μια που θέλει να βαδίζει με το κεφάλι πάνω και τα πόδια κάτω και να αυτοαναφέρεται ως ελευθεριακός, αντιεξουσιαστής ή αναρχικός, οφείλει να μην αποφεύγει τον πόλεμο ιδεών, να μάχεται, γνωρίζοντας και υπερασπίζοντας την διαχρονικότητα των αναρχικών αξιών ενάντια στην δήθεν «νεωτερικότητα» που προωθούν οι σημερινές και αυριανές ελίτ της κυριαρχίας και στην δήθεν αποϊδεολογικοποίηση – αποϊστορικοποίηση του κόσμου.

Ξέρουμε ότι στην παρούσα κατάσταση δεν μπορούμε να αντιπαλέψουμε με έναν αποτελεσματικό τρόπο την ασυναρτησία, την ασάφεια και τη σκόπιμη αποσύνθεση των εννοιών που παράγει το σύστημα. Όμως μπορούμε στη βάση μιας δημιουργικής ενδοσκόπησης να ξεκινήσουμε τουλάχιστον σε ένα πρώτο επίπεδο να οργανώνουμε με σαφήνεια και συνοχή τη συζήτηση για το ποιοι είμαστε, τι θέλουμε και που θέλουμε να πάμε. Μέσα από μια διαδικασία - αργή μεν αλλά αναγκαία - για ανασυγκρότηση και επανανοηματοδότηση των αναρχικών επαναστατικών εννοιών και συνακόλουθων πρακτικών, πέραν και ενάντια στην ασυναρτησία και τη σύγχυση. Ιδιαίτερα τώρα, που οι ελίτ παρουσιάζουν με ένα κυνικό τρόπο την κρίση του συστήματος ως «δημιουργικό καταστροφισμό» μέσα από την σουμπετεριανή ([Σουμπέτερ](#)) οικονομική θεωρία.

IV. Σύντομη ιστορία λογοκλοπής

Η λογοκλοπή και ο πόλεμος των εννοιών είναι μια παλιά ιστορία και σαν εξέλιξη εδράζεται σε αυτό (όχι μόνο) που ονομάσανε οι μαρξιστές ως “ηγεμονία των θέσεων” ή πόλεμο θέσεων. Οι αναρχικοί στην (επονομαζόμενη αργότερα αφού έγινε η δεύτερη για να ξεμπερδέψει μια και καλή με τους αναρχικούς) Πρώτη Διεθνή, χρησιμοποιούσαν και αυτοί τον όρο σοσιαλιστές μόνο που θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως την αριστερή ριζοσπαστική πτέρυγα του, ήταν συσπειρωμένοι σε δύο κύκλους, τους μπουτουαλιστές και τους κολλεκτιβιστές. Ο Μπακούνιν πρώτος χρησιμοποίησε στην συλλογικότητα που δημιούργησε μαζί με άλλους συντρόφους, τον όρο «Συμμαχία για τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία». Αργότερα όταν αυτή η ονομασία υποκλάπηκε από τους λασσαλικούς και τους μαρξιστές, δημιουργώντας κόμμα και ονομάζοντάς το σοσιαλδημοκρατικό, ανάγκασε τους αναρχικούς να χρησιμοποιήσουν τον όρο αντιεξουσιαστές σοσιαλιστές για να διαφοροποιηθούν από τους αυταρχικούς – κρατιστές σοσιαλιστές, όρο που υιοθέτησε και ο Μπακούνιν στην μπροσούρα του «Για έναν αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό».

Έλεγαν χαρακτηριστικά οι σύντροφοι: «ένας σοσιαλιστής δεν είναι υποχρεωτικά αναρχικός - ένας αναρχικός είναι υποχρεωτικά και σοσιαλιστής». Φυσικά εδώ δεν θα λησμονήσουμε να μνημονεύσουμε την - από πιο παλιά - παροιμιώδη φράση του

Προυντόν: «Είσαι δημοκράτης; Όχι. Μήπως είσαι φιλελεύθερος; Όχι καθόλου. Τι είσαι τότε; Είμαι αναρχικός» (απόσπασμα από το βιβλίο του «Τι είναι ιδιοκτησία»)

Ο Κροπότκιν, (1842 -1921), μίλησε ακόμα πιο ανοικτά και έδωσε μια πιο θετική έννοια του αναρχικός - αναρχία με την κοινωνική της διάσταση και ήταν οι αναρχικοί οι μόνοι που για μεγάλο διάστημα χρησιμοποιούσαν τον επιθετικό προσδιορισμό «αναρχικός κομμουνισμός». Όρο, που (στο τελευταίο στάδιο της ζωής του) υιοθέτησε και ο Μπακούνιν σε σχέση με τον κολεκτιβισμό όπου σε μια σοσιαλιστική κοινωνία διατηρούσε το μισθωτό σύστημα, ενώ οι αναρχοκομμουνιστές το καταργούσαν.

Ο Κάρλο Καφιέρο, (1844-1892), πολιτικός σύντροφος και επιστήθιος φίλος του Μπακούνιν συνόψισε τον καταφανή κομμουνιστικό χαρακτήρα του αναρχισμού ως ακολούθως:

{...} «δεν είναι αρκετό να δηλώσουμε ότι ο κομμουνισμός είναι κάτι που μπορεί να πραγματοποιηθεί. Ούτε μπορεί κάποιος να είναι κομμουνιστής. Πρέπει να είναι, ακόμα κι αν υπάρχει κίνδυνος να αποτύχει η επανάσταση»... «όταν ονομαστήκαμε κάποτε «κολεκτιβιστές» για να ξεχωρίσουμε από τους ατομικιστές και από τους εξουσιαστές σοσιαλιστές, βασικά ήμασταν αντιεξουσιαστές κομμουνιστές και ονομάζοντας τους εαυτούς μας «κολεκτιβιστές» νομίζαμε ότι θα μπορούσαμε να εκφράσουμε την αντίληψή μας ότι κάθε τι πρέπει να είναι κοινό, χωρίς να υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα στα μέσα και στις πηγές της εργασίας και της παραγωγής της συλλογικής εργασίας».

«Δεν μπορεί να είναι κάποιος αναρχικός χωρίς να είναι κομμουνιστής. Πρέπει να είμαστε κομμουνιστές, επειδή στον κομμουνισμό μπορεί να επιτευχθεί η πραγματική ισότητα. «Πρέπει να είμαστε κομμουνιστές επειδή ο λαός που δεν καταλαβαίνει τα κολεκτιβιστικά σοφίσματα, καταλαβαίνει τον κομμουνισμό θαυμάσια»·«Πρέπει να είμαστε κομμουνιστές, επειδή είμαστε αναρχικοί, επειδή αναρχία και κομμουνισμός είναι οι δύο απαραίτητοι όροι της επανάστασης». {...}

Ο Κροπότκιν, όπως και ο Μπακούνιν άλλωστε, έθεταν την κοινωνική αλληλεγγύη ισότιμη με την ελευθερία και βάσισαν την αναρχική φιλοσοφία και ηθική στην αρχή της κοινωνικότητας. "Ο εξανθρωπισμός του ανθρώπου πραγματοποιείται μέσω των σχέσεων του με τους άλλους ανθρώπους δηλαδή μέσω της κοινωνίας, γι' αυτό ο νόμος της κοινωνικής αλλαγής είναι ο καλύτερος ανθρώπινος νόμος". Μ. Μπακούνιν. Παράλληλα υποστήριζαν ότι η ελευθερία του άλλου δεν είναι με κανέναν τρόπο όριο ή άρνηση της ελευθερίας μου, όπως ορίζει το αστικό πρότυπο ("εκεί που σταματάει η δική μου ελευθερία αρχίζει του άλλου") είναι αντίθετα η αναγκαία συνθήκη και η επιβεβαίωση της. Δε γίνομαι πραγματικά ελεύθερος παρά μόνο μέσω της ελευθερίας των άλλων.

Όλοι οι ρεφορμιστές και οι ριζοσπάστες εξουσιαστές σοσιαλιστές, λασσαλικοί μαρξιστές και οι μετέπειτα οπαδοί των Κάουτσκι, Λούξεμπουργκ, κτλ, αναφερόντουσαν σαν σοσιαλδημοκράτες μέχρι που διαφοροποιήθηκαν οι μπολσεβίκοι (εκείνη την περίοδο ήταν μια μικρή πτέρυγα του ρώσικου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και μέλη της Δεύτερης Διεθνούς), και ονόμασαν το

κόμμα τους κομμουνιστικό. Λίγο αργότερα, αποχώρησαν από τη Δεύτερη Διεθνή και δημιούργησαν την Τρίτη Διεθνή (κομμουνιστική). Αυτό δημιούργησε άλλο ένα πρόβλημα στους αναρχικούς αφού δεν ήθελαν να τους ταυτίζουν με τους αυταρχικούς κρατιστές κομμουνιστές του μαρξισμού - λενινισμού. Έτσι υιοθέτησαν ευρύτερα τον όρο «ελευθεριακός κομμουνισμός».

Αργότερα δημιουργήθηκε άλλη μια διεθνής, η Τέταρτη, από τον Τρότσκι για να διαφοροποιηθεί από τον Στάλιν που τον θεωρούσε σφετεριστή της εξουσίας και της ηγεσίας του μπολσεβίκικου κομμουνιστικού κόμματος. Η επονομαζόμενη Δεύτερη Διεθνή, η σοσιαλδημοκρατική, που ίδρυσαν οι ρεφορμιστες σοσιαλιστες, λασσαλικοί, οι ποσοιμπλιστές, μαζί με τον Φρίντριχ Ένγκελς, (1820-1895) και τους υπόλοιπους μαρξιστές, η συνέχειά της φτάνει ως τις μέρες μας. Είναι αυτό το κακέκτυπο σοσιαλφιλελεύθερο συνονθύλευμα, που βλέπουμε σήμερα σαν Σοσιαλιστική Διεθνή όπου ήταν πρόεδρος της ο Γιώργος Παπανδρέου πρώην πρωθυπουργός και πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, κάποιιοι/ες θα θυμάστε ότι αυτός έλεγε και το αμίμητο ότι είναι “αντιεξουσιαστής της εξουσίας”.

Αυτά τα λίγα για την ιστορία κλεισίματος των όρων και του πολέμου των ιδεών. Εμείς σήμερα μπορεί να τα θεωρούμε όλα αυτά είτε ιδεοληψίες είτε φανατισμούς ιδεολογικής καθαρότητας. Αλλά για σκεφτείτε σύντροφοι /σες, να παρουσιαζόταν ένα κόμμα είτε σαν αντιεξουσιαστικό, είτε σαν ελευθεριακό και να κατέβαινε στις εκλογές να ζητήσει την ψήφο μας για να κυβερνήσει!

V. Η πνευματική και αγωνιστική παρακαταθήκη των προγόνων μας αναρχικών, είναι αγνοημένη από πολλούς «νέο αναρχικούς», αλλά και συκοφαντημένη έως διαστρεβλωμένη από τους εξουσιαστές και ιδιαίτερα από τους μαρξιανούς εξουσιαστές σοσιαλιστές όλων των τάσεων, έως τους σημερινούς νεομαρξιστές, μεταμαρξιστές που επιχειρούν μέσα από μια ιδεολογική σούπα να οικειοποιηθούν καθαρά αναρχικές αξιακές αντιλήψεις χωρίς να αναφέρονται σε αυτές μη τυχόν και υποτιμηθούν.

Δεν είναι απορίας άξιο για μας το ότι όλοι αυτοί (νεομαρξιστές, μεταμαρξιστές, μεταδομιστές, νεοφιλελεύθεροι, νεοατομικιστές, νεοαυτόνομοι), μπορούν να αναφέρονται σε ένα αρχαίο παρελθόν ή στο απώτερο παρελθόν που τους βολεύει, ενώ όταν το επιχειρούμε εμείς μας κατηγορούν ως παρελθοντολόγους.

Μπορούν να επικαλούνται το τέλος της ιδεολογίας, αλλά ταυτόχρονα να αναφέρονται στην ιδεολογία, και όταν αναφερόμαστε εμείς στις ιδέες μας να μας κατηγορούν για ψευδή συνείδηση. Είναι επίσης, όλοι αυτοί που ξαναδιαβάζουν τους Στίρνερ, Νίτσε κλπ, δηλαδή διανοητών του 19ου αιώνα, ενώ όταν το κάνουμε εμείς αναφορικά με τους διανοητές της κοινωνικής αναρχίας μας λένε παλαιολιθικούς. Ας τελειώνουμε λοιπόν, με αυτή την υποκρισία!

Η ιστορική κοινωνική αναρχία και η αγωνιστική και πνευματική παράδοση μας ως αναρχικοί, μας είναι «χρήσιμη» για πολλούς λόγους. Σταχυολογούμε μερικούς από αυτούς:

α. Να εμπλουτίσουμε τις θεμελιακές αξιακές μας σταθερές στις σημερινές συνθήκες.

β. Να γονιμοποιήσουμε την επαναστατική εμπειρία του χθες με την επαναστατική εμπειρία που αποκτιέται από τους σημερινούς αγώνες (καθώς οι ανάγκες και οι συνθήκες του αγώνα είναι διαφορετικές), γιατί η επαναστατική εμπειρία μέσα στο χρόνο είναι διαρκής και αμετάβλητη - ως προς τους στόχους της - , όσο διαρκής και αμετάβλητη είναι μέχρι σήμερα η κυριαρχία ανθρώπου από άνθρωπο, ο καπιταλισμός (στην ουσία του και όχι στις δήθεν "μοντέρνες" ποικίλες εκφάνσεις του) και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

γ. Να προσπαθούμε να μην μεταφέρουμε λάθη, παραλείψεις, αδυναμίες και ανεπάρκειες του παρελθόντος στο σήμερα, χωρίς να θυσιάζουμε το παρόν στο παρελθόν, ούτε το παρελθόν στο μέλλον.

δ. Να κατανοήσουμε τα όνειρα, τις επιθυμίες και τις αγωνίες των παλαιότερων αγωνιστών που έδωσαν ακόμα και την ζωή τους αγωνιζόμενοι για τις ιδέες και τα ιδανικά της Αναρχίας.

Το να αντιγράψουμε και να μεταφέρουμε θέσεις και οργανωτικές φόρμες του παρελθόντος στη σημερινή εποχή σίγουρα θα αποδειχθεί αν όχι "χυδαία" εκδοχή, σίγουρα όμως καρικατούρα. ενώ κάποια από αυτά τα εγχειρήματα (συνεργατικές ενώσεις, ενώσεις καταναλωτών, "αλληλέγγυα οικονομία" που προωθείται σήμερα κλπ) έχουν αφομοιωθεί ή ξεπεραστεί από το σύστημα. Αλλά να παραδειγματιστούμε για να δημιουργήσουμε στις σημερινές συνθήκες το «*μεγάλο συνδικάτο της ζωής*», αυτό μας χρειάζεται. Πλατιές μαζικές (από το πολλοί μαζί), κινήσεις με αντιεξουσιαστικό - ελευθεριακό χαρακτήρα.

Παράλληλα μαζί με τον αναρχικό ή ελευθεριακό κομμουνισμό οι αναρχικοί – αντιεξουσιαστές ελευθεριακοί λίγο πολύ με έξι θέματα – ζητήματα, καταπιάστηκαν/καταπιάνονται ως προς το πρόταγμα τους, τα αναφέρω επιγραμματικά:

- 1.** με τον επαναστατικό συνδικαλισμό ή αναρχοσυνδικαλισμό.
- 2.** με την αποκέντρωση, θέσμιση και θέσπιση κοινοτήτων ή τομέων, κοινοτισμός (ελευθεριακός κομμουνισμός) με κορύφωση τις κοινότητες των κοινοτήτων δηλαδή την ομοσπονδία και συνομοσπονδία (φεντεραλιστικός κομμουνισμός).
- 3.** με τα κοινόβια, τους συνεταιρισμούς παραγωγών – καταναλωτών και τον εθελοντικό αντιαυταρχικό κολλεκτιβισμό.
- 4.** με την παιδαγωγική με όλη την ευρύτητά της, από ατομική βελτίωση και καλλιέργεια του εαυτού – αυτοσυνειδησία, μέχρι και πρακτικές εμπειρίες με αντιαυταρχικούς, συμμετοχικούς τρόπους μάθησης, ελευθεριακά σχολεία, κτλ.
- 5.** με τον φεμινισμό.
- 6.** με την κοινωνική οικολογία.

{...} Ο απελευθερωτικός αγώνας που διεξάγει ο αναρχισμός (παλιός και σύγχρονος), αποκτά προοπτική μόνο μέσα από τη συμπόρευση και την όσμωση με την κοινωνική και ταξική σύγκρουση, που είναι άλλοτε σφοδρή και άλλοτε έχει χαρακτηριστικά πιο ήπια. Σύγκρουση που κυριολεκτεί, τόσο περισσότερο, όσο αποτινάζει τον εξουσιαστικό-ιεραρχικό, εξαναγκαστικό πολιτισμό από πάνω της.

Από τους εργατικούς αγώνες, τον επαναστατικό συνδικαλισμό, τον εξεγερτισμό, τις αντιεξουσιαστικές κολεκτίβες, τις ελευθεριακές κομμούνες– κοινότητες, τα ελευθεριακά σχολεία, τον αντιμιλιταρισμό, τον αντικληρικαλισμό, την κοινωνική οικολογία μέχρι τη σεξουαλική απελευθέρωση, την χειραφέτηση των νέων, των γυναικών και των ομοφυλόφιλων.

Από τους αγώνες ενάντια στην κρατική καταστολή και τον πόλεμο, μέχρι τους οικολογικούς αγώνες, μια ασταμάτητη ώθηση μέσα στην κοινωνία επιδιώκει ακόμα μεγαλύτερη συνολικότητα της ελευθερίας, της ισότητας, της αυτονομίας.{...}

VI. Οι πηγές μας

Ας αφήσουμε λίγο τα προλεγόμενα και ας πάμε λίγο στις πηγές. Μόνο πηγαίνοντας στις πηγές θα βρεις γάργαρο καθαρό – κρυστάλλινο νερό, το νέο για να συγκριθεί ως τέτοιο, ή να συγκρουστεί με το παλιό χρειάζεται να πάει στις πηγές αν δεν θέλει να είναι κοινότυπα κενό, σε μια παλιά επιστολή (από την δεκαετία του 80) προς τον αναρχικό χώρο γράφαμε:

{...} Η σύνθεση αλλά και απόσπαση (αποσύνθεση) ενός συνόλου εντάσσεται στην ίδια τη διαδικασία της ζωής, αυτών που δρουν στο κοινοτικό επιστητό, κύρια μέσα από τα γεγονότα (δρώμενα) αλλά κυριότερα από την δράση αυτών που τα προετοιμάζουν και τα θέτουν σε κίνηση (δράστες). Μόνο η ένταξη των *γεγονότων* στο κοινωνικό γίνεσθαι, και η δράση (των δραστών) στη κοινωνική ζωή μπορεί να βάζει τα πράγματα στη θέση τους, γιατί μόνο η κοινωνική ζωή μπορεί να θέσει διαδικασίες συγκρίσιμες του επιπέδου πραγματικό – φανταστικό, εφικτό – ανέφικτο, αντικειμενικό – υποκειμενικό, επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας – ουτοπία.

Η αλληλουχία σύγκρουσης αντίθετων προβληματισμών έχει σαν αποτέλεσμα, μέσα από τον συσχετισμό δυνάμεων που δημιουργεί, να συσσωρεύει δύναμη μια προβληματική, να αποκτά θέση να γίνεται από ατομική (μερική)-υποκειμενική, μέρος ενός συνόλου (ή συνολικά αποδεκτή)-αντικειμενική. Όσο και να θέλουμε να αποφύγουμε πολλές φορές την «φυσιοκρατία» χωρίς να παραγνωρίζουμε το φανταστικό στοιχείο, βλέπουμε ότι η κοινωνική ζωή σαν «πειραματικό εργαστήριο» σαν αποτέλεσμα υποκειμενικών δραστηριοτήτων καταφέρνει σε μια στιγμή (σημείο καμπίς) της κυρίαρχης λογικής να αναδειξει μια νέα αντίληψη που τείνει να καθιερωθεί μέσα από την συντονισμένη δράση του συνόλου (μαζών) και να κυριαρχήσει (επανάσταση).

Όπως η διαδικασία γέννησης ενός άστρου αρχίζει με την σύνθεση των στοιχείων της κοσμικής σκόνης, εξελίσσεται (συμπατικός χρόνος), φτάνει στο αποκορύφωμα και αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση για την αποσύνθεση και επιστροφή στο πρωταρχικό

σημείο, με το φαινόμενο του σούπερ νόβα έτσι και οι κοσμοθεωρίες έχουν και αυτές τη δικιά τους διαδικασία (κοινωνικός χρόνος) σύνθεσης, λάμψης, διάσπασης, ακολουθεί την διαδικασία σύγκρουσης του παλιού με το καινούργιο στο πλήρωμα του χρόνου σαν διαδικασία μετάλλαξης.

Το αρχέτυπο προϋποθέτει το νεότυπο, το νεότυπο συγκρίνεται με το αρχέτυπο. Το παλιό υπάρχει και δεν υπάρχει, το νέο δεν υφίσταται χωρίς να συγκριθεί και να συγκρουστεί με το παλιό. Ο παλιός κοινωνικός χρόνος, για να μετασχηματιστεί σε νέο -ατομική και κοινωνική στάση ζωής- αλλά κύρια σε μορφή κοινωνικής οργάνωσης, δεν προϋποθέτει άραγε νέα συνείδηση και στάση ζωής αυτών που ζούν και δρουν στο νέο χρόνο και θέτουν σε κίνηση τις επαναστατικές διαδικασίες για την νέα κοινωνία; {...}

Ορίστε μια από τις πηγές, δείτε, μέσα από μια μικρή παράγραφο μια από τις αξιακές μας σταθερές, που σύμφωνα με κάποιους/κάποιες είναι ιδεολογία άρα ψευδή συνείδηση, λένε να ισχύει και στο τώρα, στο σήμερα;

«...Η ελευθερία χωρίς σοσιαλισμό είναι προνόμιο και αδικία και ο σοσιαλισμός χωρίς ελευθερία είναι υποδούλωση και βαρβαρότητα ... Είμαστε επίσης εχθροί της πατριαρχικής και νομικής εξουσίας των συζύγων πάνω στις γυναίκες, των γονέων πάνω στα παιδιά και αυτό επειδή η ιστορία μας διδάσκει ότι ο δεσποτισμός στην οικογένεια είναι το σπέρμα του πολιτικού δεσποτισμού στο κράτος...» Μιχαήλ Μπακούνιν, (1814-1876)

«...Ο αναρχισμός, επιπλήττει τον φιλελευθερισμό ως ένα μερικό δόγμα της ελευθερίας και τον σοσιαλισμό ως ένα μερικό δόγμα της ισότητας. Η μερικότητα συνίσταται στο ότι αυτά τα δύο δόγματα προτίθενται να πραγματώσουν τις αρχές τους μέσω της προσωρινής εξάρτησης των δύο αξιών, με την έννοια ότι πρώτα πραγματώνεται η μία και μετά η άλλη, ενώ ο αναρχισμός θεωρεί ότι μόνο στην ταυτόχρονη πραγμάτωση τους έγκειται η επιτυχία τους...» Νίκο Μπέρτι, (1994)

Όσοι/ες τολμήσουν να μας πουν ότι αυτό είναι θετικισμός θα είναι κοινοί συκοφάντες, αφού η ίδια η ζωή έδειξε ότι, όπου εφαρμόστηκε ο σοσιαλισμός χωρίς ελευθερίες, ήταν/ είναι υποδούλωση και βαρβαρότητα, και όπου εφαρμόστηκε/εφαρμόζεται η ελευθερία ως φιλελευθερισμός παλιός η νέος, χωρίς σοσιαλισμό, είναι προνόμιο και αδικία. Όπως λένε τα χορεία των συντρόφων Μπακούνιν και Μπέρτι αυτή με λίγα λόγια είναι η ουσία του κοινωνικού αναρχισμού, γιατί θέλει να... και παλεύει για την ταυτόχρονη επικράτηση και τον δυο κοινωνικών συνθηκών, δηλαδή την ταυτόχρονη επικράτηση της ατομικής και συλλογικής ελευθερίας και του σοσιαλισμού.

α) Ο αξιακός μας ηθικός συγκρητισμός

Μια κοινωνία όπου κυριαρχείται από αλλοτριωμένες κοινωνικές – ταξικές σχέσεις που επιβάλλει η εκάστοτε πολιτική-οικονομική ελίτ μέσω του κράτους (δηλαδή της «νομιμοποιημένης» δομικής βίας), μεταξύ εκμεταλλευτή και εκμεταλλευόμενου,

διευθυντή και διευθυνόμενου, κυβερνήτη και κυβερνώμενου δεν θα είναι ποτέ αληθινά δίκαιη, ούτε θα είμαστε πραγματικά ελεύθεροι.

Μια κοινωνία διχαστικά πολωμένη μεταξύ φτώχειας και πλούτου, μεταξύ αυτών που δίνουν εντολές και αυτών που εκτελούν δεν θα είναι ποτέ οικολογικά ισορροπημένη, γιατί η κυριαρχία απέναντι στην φύση έχει τις ρίζες της στην κυριαρχία ανθρώπου από άνθρωπο. Η οικολογική ισορροπία προϋποθέτει την κοινωνική αρμονία.

Οι αναρχικοί προτάσσουν ως αδιαίρετο αξιακό τρίπτυχο, αυτό της **ελευθερίας – ισότητας – αλληλεγγύης**, χωρίς υποβιβασμό του ενός από το άλλο ως πρώτο-δεύτερο ή κατώτερο-ανώτερο. Γιατί αν υπερτονίσεις την ελευθερία, υποβαθμίζεις την αναρχία σε φιλελεύθερη εκδοχή, αν υπερτονίσεις την ισότητα υποβαθμίζεις την αναρχία σε ισότητα τύπου στρατοπέδου, τέλος αν υπερτονίσεις την αλληλεγγύη υποβιβάζεις την αναρχία σε φιλανθρωπία.

Η κοινωνική αλληλεγγύη των αναρχικών φτάνει στο έσχατο όριο της με την έννοια του ότι, ακόμα και να παραμείνει ένας άνθρωπος στο έσχατο σημείο της γης που να τον εκμεταλλεύονται και να μην είναι ελεύθερος, εμείς θα είμαστε μαζί του και μέχρι να ελευθερωθεί μη ελεύθεροι.

Δεν πλέκω το εγκώμιο του αναρχικού/ας παρουσιάζοντας έναν φανταστικό ανθρωπολογικό τύπο (αν και δεν μου αρέσει χρησιμοποιώ αυτή την έννοια για να γίνω κατανοητός) αλλά όπως μπορούμε να δούμε μέσα από την κοινωνική ιστορία οι αναρχικοί/ες για λόγους αλληλεγγύης έδωσαν ακόμα και την ζωή τους υπερασπίζοντας με αυταπάρνηση και ανιδιοτελεια αδύναμους και αδικημένους. Ακόμα και τώρα σύντροφοι από αλληλεγγύη και όχι από τυχοδιωκτισμό συμμετέχουν στις πολεμικές επιχειρήσεις στην **Rojava** κάνοντας πράξη το παλιό αναρχικό απόφθεγμα, **“Για την ελευθερία του καθενός και την ισότητα όλων”**, ενώ εδώ και κάποιες δεκαετίες δίνουν την έμπρακτη αλληλεγγύη τους στο Ζαπατίστικο κίνημα στηρίζοντας έμπρακτα και ηθικά την ζαπατίστικη εξέγερση και τις εξεγερμένες κοινότητες στην **Chiapas** στο Μεξικό.

Πολλές φορές σύντροφοι/συντρόφισσες εναντιώνονται ένοπλα (δεν θα εξετάζω εδώ το σωστό ή λάθος) στο υπάρχων αίσχος από λόγους κοινωνικής έμπρακτης αλληλεγγύης και όχι από αλλότρια κίνητρα προς την αναρχία. Οι αναρχικοί διαφέρουν παρασάγγας από όλα τα πολιτικά και θρησκευτικά ρεύματα – δόγματα γιατί η αλληλεγγύη τους είναι ανιδιοτελής και μη ωφελιμιστική, ο αναρχικός δεν έχει να λαμβάνει ρέστα από την αλληλεγγύη, οι θρησκευόμενοι έχουν να ...λαμβάνουν γιατί στο τέλος θα μεταβούν στους κόλπους της Εδέμ, στο παράδεισο.

Οι μη θρησκευόμενοι – κοσμικοί αριστεροί και δεξιοί έχουν να λαμβάνουν εγκόσμια ρέστα γιατί όταν το κόμμα τους θα καταλάβει την εξουσία, θα κυβερνήσει και θα μοιράσει θώκους εξουσίας και προνόμια στους δικούς του. Οι αναρχικοί/ες τα μόνα ρέστα που θα λάβουν όταν και όποτε εφαρμοστεί η αναρχία είναι να θελήσουν και θα είναι ίσοι μέσα στους ίσους, γιατί οποιαδήποτε αναίρεση αυτής της κατάστασης, - ως αρετή - οποιαδήποτε κατάσταση προνομίων που θα είναι παραλλαγή του “όλοι είσατε ίσοι, άλλα υπάρχουν κάποιοι πιο ίσοι από τους ίσους” θα αναιρέσει

ταυτόχρονα και την αναρχία. Φυσικά η αναρχία δεν αντιλαμβάνεται την ισότητα μέσα από την στρατιωτικού τύπου ομοιομορφία, αλλά μέσα από την πολυμορφία, την βιοποικιλότητα και την διαφορετικότητα, είμαστε ίσοι όχι μόνο γιατί απλά διαφέρουμε, αλλά και γιατί είμαστε ποικιλοτρόπως διαφορετικοί - διαφορετικές.

Να μην ξεχάσω να αναφέρω εδώ ότι οι αναρχικοί πιστοί μέχρι μαζοχισμού στο “η απελευθέρωση της εργατικής τάξης είναι έργο της ίδια της εργατικής τάξης” και προεκτείνοντας το στο σήμερα “η απελευθέρωση της εκμεταλλεομένης - καταπιεσμένης κοινωνίας είναι έργο της ίδια της κοινωνίας” δεν το παίζουν απελευθερωτές, πρώτον γιατί λίγο πολύ μέσα στις κοινωνικές συνθήκες αυτές βρίσκονται και δεύτερο είναι ενάντια στη πρωτοπορία με την εξουσιαστική μορφή που πήρε. Οι αναρχικοί/ες είναι κοινωνικοί πρωτεργάτες, αισθητήρες και ωθητήρες.

Όσο για την βία των αναρχικών που πολλά λέγονται και γράφονται από τους συντηρητικούς που “καταδικάζουν την βία από όπου και αν προέρχεται”, επειδή πολλοί από αυτούς/ες είναι και χριστιανοί θα τους πω αυτό που είτε ο Ιησούς ο Ναζωραίος “... ό άναμάρτητος πρώτος τόν λίθον βαλέτω ...”, εμείς οι αναρχικοί δεν πολεμάμε τους ανθρώπους άλλα τις νοοτροπίες και τους θεσμούς. Ο αναρχικός (και καθόλου ειρηνιστής) [Ερίκο Μαλατέστα](#) (1853-1932) έλεγε “... αν, προκειμένου να νικήσουμε, θα έπρεπε να στήσουμε κρεμάλες στις πλατείες, θα προτιμούσα να χάσουμε ...”, επίσης ο ίδιος έγραφε: “... όταν χτυπάμε την τωρινή κοινωνία, αντιπαραθέτουμε στην ατομιστική αστική ηθική την ηθική της αλληλεγγύης ...”.

Αντιθέτως οι δικοί σας πνευματικοί και ιδεολογικοί- πολιτικοί πρόγονοι σας (και αρκετοί νυν – σύγχρονοι – μην ξεχνιόμαστε) έχουν χρησιμοποιήσει συστηματικά τη μαζική βία και τρομοκρατία είτε μέσω του κράτους, είτε ιδιωτικά. Οι θρησκευτικοί πρόγονοί σας χριστιανοί, μουσουλμάνοι, ιουδαίοι, ινδουιστές, κομφουκιανοί κλπ, αλλά και οι πολιτικοί κοσμικοί πρόγονοι σας αυτοκρατορικοί, μοναρχικοί, αποικιοκράτες, φασίστες- ναζί, δεξιοί δημοκράτες, αριστεροί σταλινικοί/μπολσεβίκοι και πάσης φύσεως εθνικιστές έξ ονόματι της δοξασίας ή της ιδεολογίας και των συμφερόντων τους, έχουν προβεί σε μαζικές σφαγές, εξανδραποδισμούς, ακόμα και γενοκτονίες. Όχι μόνο μέσα από κατακτητικούς πολέμους αλλά και στο εσωτερικό των χωρών τους, στους ίδιους τους λαούς τους. Όλους αυτούς και εσάς σας ενώνει το αρχαίο αλλά και μακιαβελικό αξίωμα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

Οι αναρχικοί μέσα στο βάθος της ιστορίας τους πολέμησαν σφοδρά το αξίωμα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», δεν αγίασαν ούτε τον σκοπό, ούτε τα μέσα, δεν έχουν κάνει μαζικές σφαγές και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, έχουν συμμετέχει σε κοινωνικές εξεγέρσεις και επαναστάσεις, έχουν συμμετέχει σε εμφύλιους κοινωνικούς απελευθερωτικούς πολέμους, έχουν εκτελέσει μερικούς μισάνθρωπος εξουσιομανείς, και εργοδοτικά καθάρματα (και τον Χίτλερ αν μπορούσαμε θα τον εκτελούσαμε χωρίς κανέναν ενδοιασμό) γιαυτό στο περί βίας και τρομοκρατίας των αναρχικών σας το επιστέφω με αυτό το – ανεπανάληπτο – που είπε ο Ιησούς «... Ουαί δέ ύμϊν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί...»

Επανερχόμενοι στο ζήτημα των μέσων και σκοπών ισχυριζόμαστε ότι: ένας αναρχικός δεν μπορεί να βάλει βόμβα στο μετρό ή σε μια πλατεία που θα έχει σαν

αποτέλεσμα να σκοτωθούν εκατοντάδες ανυποψίαστοι άνθρωποι, ένας αναρχικός δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει βασανιστήρια για να αποσπάσει πληροφορίες από τον εχθρό, μια αναρχική/αναρχικός δεν μπορεί να συμμετέχει στον πλειστηριασμό ενός σπιτιού από κατάσχεση όπως και δεν μπορεί να είναι εργοδότης κλπ .

Όπως λέει ο σύντροφος Στιούαρτ Κρίστι « Ένας αναρχικός δεν μπορεί να εγκληματεί ενάντια στην κοινωνία. Αυτό μπορεί να το ισχυρισθεί κανείς με δογματική βεβαιότητα διότι ένας άνθρωπος ένοχος για βιασμό, αντικοινωνικό φόνο, εκμετάλλευση, πάθος να κυβερνά, ή για άσκηση εξωτερικού καταναγκασμού πάνω σε άλλους ανθρώπους, αυτομάτως δεν μπορεί πλέον να είναι αναρχικός, όπως δεν μπορεί να είναι χορτοφάγος αυτός που τρώει χοιρινές μπριζόλες, ροστ-μπιφ ή κοκκινιστό αρνί. Το ζήτημα δεν είναι κατά πόσο ένα άτομο κατανοεί την τάδε ή την δείνα ιδεολογία, ή υποστηρίζει την τάδε ή την δείνα οργάνωση, αλλά κατά πόσο είναι αυτό που πρεσβεύει ότι είναι. Να προσθέσουμε ότι τα διαχωριστικά όρια μεταξύ εξουσιαστική και ελευθεριακού πουθενά δεν διακρίνονται καθαρότερα απ' ό,τι στο έγκλημα.

Ένας αναρχικός συχνότατα στιγματίζεται σαν εγκληματίας από το κράτος, ή μπορεί να αναμειχθεί σε δραστηριότητες που αντιστρατεύονται τα συμφέροντα του κράτους. Η αναρχική φιλοσοφία είναι από την φύση της εχθρός του κράτους. Ως εκ τούτου, είναι πολύ πιθανό ένας αναρχικός να αναμειχθεί σε παράνομες δραστηριότητες, ποτέ όμως σε αντικοινωνικές» . (1980)

Επίσης ένα άλλος σύντροφος λέει:

{...} Μια θεωρία της αναρχικής δράσης πρέπει να συμβαδίζει είτε μ' ένα ορθολογικό, είτε ένα ηθικό αίτημα, χωρίς αυτά τα δύο να έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους. Έτσι θα μπορέσουμε ν' αποφύγουμε το πολύ πιθανό «παράδοξο των συνεπειών», ή, για να το πούμε αλλιώς, τα αθέλητα αποτελέσματα ηθελημένων ενεργειών. Κάτι τέτοιο είναι δυνατόν μέσα από την αναγκαία συμφωνία σκοπών και μέσων, με την έννοια ότι τα μεν πρέπει να εξαρτώνται από τα δε. Κατά συνέπεια, ο αγώνας για την ελευθερία και την ισότητα πρέπει να διεξάγεται με ελευθεριακά και εξισωτικά εργαλεία, γιατί διαφορετικά θα καταστούν μάταιοι, υλικά και ηθικά, οι ίδιοι οι σκοποί της δράσης, οδηγώντας σε αντίθετο αποτέλεσμα από το επιθυμητό.

Αν λάβουμε υπόψη ότι η ιστορία, μην έχοντας έμφυτους ηθικούς σκοπούς, υπακούει κυρίως στη λογική της δύναμης, προκύπτει σαφώς η αναγκαιότητα μιας δυναμικής δράσης. Το πρόβλημα της χρήσης της δύναμης είναι, σε τελική ανάλυση, πρόβλημα της χρήσης της βίας. Η αναγκαιότητα της την καθιστά υποχρεωτική για την αναρχική δράση, ταυτοχρόνως όμως την εξαναγκάζει να μην υπερβαίνει τα όρια της «νόμιμης» άμυνας, αφού οφείλει να σέβεται τα μεθοδολογικά κριτήρια της συνάφειας μέσων και σκοπών. Ανοίγει έτσι μια σειρά αντιφατικών ζητημάτων, ευρισκομένων σε λανθάνουσα κατάσταση.

Πράγματι, αν η αναρχία σημαίνει αξιακά μη βία, μη κυριαρχία ανθρώπου σε άνθρωπο, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί το μέσο της βίας, χωρίς ν' αρνούμαστε τη λογική της; Πού ξεκινά και πού τελειώνει η αναγκαιότητα της; Και ποιος έχει το δικαίωμα να τη χρησιμοποιεί; Η δύναμη και στη συγκεκριμένη περίπτωση η βία, δεν

μπορεί να ξεπερνά τα όρια της αρνητικής της λειτουργίας, τα οποία προκύπτουν απ' το ότι συνιστά ένα εργαλείο του αναρχισμού και σαφώς όχι ένα συντακτικό στοιχείο της αναρχίας. Με αυτά τα δεδομένα, η επαναστατική βία πρέπει να γίνει κατανοητή μόνο ως μια σκληρή αναγκαιότητα, προκειμένου να αποφύγουμε, ακριβώς, το μέσο να γίνει σκοπός.

Η αναρχική δράση προβλέπει τη βία ως αναγκαιότητα για την απελευθέρωση από τη βία των κυβερνώντων και των αφεντικών, όχι όμως για την οικοδόμηση της αναρχίας. Για τον αναρχισμό η βία αποτελεί μέσο και δεν απορρίπτεται a priori αφού, αν η μη βία είναι μια συντακτική αξία της αναρχίας, αυτή, ωστόσο, δίνει προτεραιότητα σε μεγαλύτερες αξίες, όπως είναι η ελευθερία, η ισότητα και η ίδια η αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Η αναγκαιότητα της βίας, ωστόσο, δικαιολογείται ως *extrema ratio*, σχεδόν σαν απρόθυμη αποδοχή της αδυναμίας να πράξουμε διαφορετικά. Αναμφίβολα, η βία γίνεται μια ηθική επιταγή όταν βρισκόμαστε σε μια κατάσταση όπου πρέπει να δράσουμε ενεργά προκειμένου να εμποδίσουμε την περαιτέρω διατήρηση της καταπίεσης. {...} Νίκο Μπέρτι,(1998).

Ο αναρχισμός εκτός από ένα πολιτικό ρεύμα είναι και ένα ρεύμα ηθικής μόνο που αντιλαμβάνεται αυτή την ηθική όχι σαν αυτόφωτη - αυτόνομη από αρχές και αξίες - όπως οι αστοί, αλλά σαν ετερόφωτη (σαν την σελήνη που φωτίζεται από τον ήλιο), με αυτό θέλουμε να πούμε ότι η ηθική μας εκπηγάζει από τον αξιακό μας κόσμο και όχι το αντίθετο, φερ' ειπείν η κατάργηση της εκμετάλλευσης από άνθρωπο σε άνθρωπο δεν είναι μόνο ένα πολιτικό αξιακό αίτημα αλλά εμπεριέχει και το στοιχείο της ηθικής, ενώ απορρίπτει το ιησουϊτικό - μακιαβελικό δόγμα "ο σκοπός αγιάζει τα μέσα". Εδώ πολύ σωστά έλεγε μια συντρόφισσα :

"Καμιά επανάσταση δε μπορεί να γίνει μέσο απελευθέρωσης για τον άνθρωπο, αν τα μέσα που χρησιμοποιούνται για να την προωθήσουν δεν είναι ταυτόσημα στο πνεύμα και στην προοπτική με τους σκοπούς που θέλουν να επιτύχουν.

Η επανάσταση... είναι πρώτα και πάνω απ' όλα τ' άλλα η επανεκτίμηση και ο φορέας νέων αξιών. Είναι ο μεγάλος δάσκαλος της νέας ηθικής, που εμπνέει τους ανθρώπους μ' ένα καινούργιο νόημα για τη ζωή και τις εκδηλώσεις της, ενώ στις κοινωνικές σχέσεις, είναι ο διανοητικός και πνευματικός αναπλάστης." Έμμα Γκόλντμαν, (1869 - 1939)

β) Η πρώτη συλλογική πηγή μας

Λέω πρώτη γιατί η δεύτερη είναι η **Παρισινή Κομμούνα του 1871**, τρίτη το συνέδριο που έγινε στο **Σαιντ Ιμιέ της Ελβετίας το 1872** που θεμελίωσε τις βάσεις για την κοινωνική αναρχία, ενώ η τέταρτη είναι το **διεθνές αναρχικό συνέδριο του 1900 στο Παρίσι** που καθιέρωσε τον αναρχικό κομμουνισμό. Εδώ να διευκρινίσουμε ότι δεν είναι του παρόντος να αναφερθούμε περιληπτικά ή διεξοδικά στην Παρισινή Κομμούνα.

1) Λίγους μήνες αργότερα από την δημοσίευση του маниφέστου των 60 εργατών δημιουργείται από τους εργάτες η πρώτη μορφή αυτοοργάνωσης στην σύγχρονη

εποχή. Στις 28-8-1864, σ' όλο τον κόσμο ακούστηκε ηχηρότερος από εκείνον των 60 εργατών αυτός ο μεγάλος λόγος: «**Η χειραφέτηση των εργατών πρέπει να είναι έργο των ίδιων των εργατών**». Αυτός ο λόγος ειπώθηκε στο Σαιν Μάρτινς Χωλ στο Λονδίνο, σε μια συνέλευση εργατικών αντιπροσώπων που εκπροσωπούσαν πολλά έθνη της Ευρώπης. Το μικρό απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το μανιφέστο αυτής της συνέλευσης που δημιούργησε την Πρώτη Διεθνή:

{...} «... Πιστεύοντας ότι η χειραφέτηση των εργαζομένων θα πρέπει να είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων, ότι οι προσπάθειες των εργαζομένων θα πρέπει να τείνουν στην καθιέρωση ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για όλους και στην εξάλειψη κάθε ταξικής κυριαρχίας ... ότι η χειραφέτηση της εργασίας δεν είναι ούτε τοπικό, ούτε εθνικό, αλλά κοινωνικό πρόβλημα που αφορά όλες τις χώρες... δηλώνουμε ότι αυτή η διεθνής ένωση, καθώς και όλα τα άτομα ή οι ομάδες που συμμετέχουν σ' αυτήν, θα αναγνωρίσουν ως βάση της συμπεριφοράς τους απέναντι σε όλους τους ανθρώπους την αλήθεια, την δικαιοσύνη, την ηθική, χωρίς καμία διάκριση χρώματος, θρησκείας και εθνικότητας, θεωρώντας καθήκον τους να απαιτήσουν για όλους τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη ...». {...}

2) Η δεύτερη συλλογική πηγή μας

Αποσπάσματα των αποφάσεων του συνεδρίου που έγινε στο Σαιντ Ιμιέ της Ελβετίας το 1872 και θεμελίωσε τις βάσεις για την κοινωνική αναρχία. Το μότο έχει δοθεί από τότε γιατί οι σύντροφοι έθεσαν σαν ισοδύναμες αξίες την ελευθερία και την κοινωνική ισότητα, εν ολίγοις την κοινωνική αλληλεγγύη. Οποιαδήποτε ερμηνεία που κατηγοριοποιεί αυτές τις αξίες σαν πρώτη ή δεύτερη, σαν ανώτερη ή κατώτερη υποβιβάζει την αναρχία σε φιλελεύθερες ή ελιτίστικες λογικές.

{...} Η Φύση της πολιτικής δράσης του προλεταριάτου.

Θεωρώντας ότι το να θέλει κανείς να επιβάλλει στο προλεταριάτο μια γραμμή συμπεριφοράς η ένα ενιαίο πολιτικό πρόγραμμα ως μόνη οδό η οποία μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική του χειραφέτηση είναι μια αξίωση τόσο παράλογη όσο και αντιδραστική (...) ότι οι βλέψεις του προλεταριάτου δεν μπορούν να έχουν ως αντικείμενο παρά μόνο τη θεμελίωση μιας απόλυτα ελεύθερης οργάνωσης και μιας απόλυτα ελεύθερης ομοσπονδίας, που θα βασίζονται στην εργασία και στην ισότητα όλων και θα είναι εντελώς ανεξάρτητες από κάθε πολιτική κυβέρνηση, και ότι αυτή η οργάνωση και αυτή η ομοσπονδία δε μπορούν να είναι παρά το αποτέλεσμα της αυθόρμητης δράσης του ίδιου του προλεταριάτου, των εργατικών ενώσεων και των αυτόνομων κοινοτήτων. Θεωρώντας ότι κάθε πολιτική οργάνωση δε μπορεί παρά να είναι η οργάνωση της κυριαρχίας προς όφελος των τάξεων και σε βάρος των μαζών, και ότι το προλεταριάτο αν θελήσει να καταλάβει την πολιτική εξουσία, θα γίνει κι αυτό μια κυρίαρχη και εκμεταλλεύτρια τάξη. το συνέδριο του Σαιντ Ιμιέ, δηλώνει :

α. Η καταστροφή κάθε πολιτικής εξουσίας από τα πάνω είναι το πρώτο καθήκον του προλεταριάτου.

β. Κάθε οργάνωση που καταλαμβάνει την πολιτική εξουσία, ακόμη και αν ονομάζεται προσωρινή και επαναστατική, για να εξασφαλίσει αυτή την καταστροφή, δε μπορεί να είναι παρά μια απάτη, και θα είναι τόσο επικίνδυνη για το προλεταριάτο, όσο και οι κυβερνήσεις που υπάρχουν σήμερα.

γ. Αρνούμενοι κάθε συμβιβασμό για να επιτύχουν την πραγματοποίηση της κοινωνικής επανάστασης, οι προλετάριοι όλων των χωρών πρέπει να θεμελιώσουν, έξω από τα πλαίσια κάθε αστικής πολιτικής, την αλληλεγγύη της επαναστατικής δράσης. {...}

δ) Η τρίτη συλλογική πηγή μας

Στο Διεθνές Συνέδριο των αναρχικών στο Παρίσι το 1900 (το οποίο απαγορεύτηκε από τη Γαλλική κυβέρνηση και έγινε υπό συνθήκες παρανομίας). Η Μαρία Κόρν στην εισήγηση της ανέφερε: «η επιθυμία για την πλήρη ανάπτυξη του ανθρώπινου υποκειμένου μας ωθεί προς την τελειότερη μορφή κοινωνικής αλληλεγγύης. Δεν είμαστε κομμουνιστές παρόλο που είμαστε αναρχικοί, αλλά ακριβώς γιατί είμαστε αναρχικοί», κάτι που υιοθετήθηκε σαν αξίωμα από αυτό το συνέδριο.

Επίσης, τον Αύγουστο του 1907, στα πλαίσια Διεθνούς συνεδρίου του Άμστερνταμ, συζητήθηκε διεξοδικά το θέμα «Αναρχισμός και οργάνωση». Δύο ήταν οι τάσεις που συγκρούστηκαν σχετικά με αυτό το θέμα : από τη μια η τάση των αναρχοκομμουνιστών, που έκανε την επιλογή της ειδικής αναρχικής οργάνωσης, και από την άλλη, η μειοψηφούσα τάση των ατομικιστών, που αρνήθηκαν αυτή καθαυτή την αρχή της οργάνωσης.

Ο Amedee Dupois (πρώτη παρέμβαση μετά την αρχική εισήγηση), άσκησε οξεία κριτική εναντίον ενός είδους αναρχισμού που «με τις συνεχείς εκκλήσεις του για την αναμόρφωση του ατόμου, εμφανίζεται σαν η ανανεωμένη μορφή του παλιού αστικού ατομικισμού». Ανέλυσε την ανάπτυξη του αναρχικού κομμουνισμού, που γεννήθηκε «απ' την Διεθνή, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, από το ίδιο το εργατικό κίνημα ». Υποστήριξε ότι αυτός «ο αναρχισμός δεν είναι ατομικιστικός, είναι φεντεραλιστικός και συνδικαλιστικός και πρώτα απ' όλα ένα κομμάτι του επαναστατικού σοσιαλισμού».

Εισηγούμενος τη συσπείρωση των αναρχικών, πιο συγκεκριμένα: «όσων ανήκουν στην τάση μας η οποία δε διαχωρίζεται απ' τον αναρχισμό του προλεταριάτου», κατέληξε ως εξής : «Αυτό το αναρχικό κίνημα θα ξεπηδήσει απ' την κοινή μας δράση, απ' την συνδυασμένη και συντονισμένη δράση μας. Θα πρέπει να προσθέσουμε η αναρχική οργάνωση δε θα έχει την αξίωση να συνενώσει όλα τα στοιχεία που επικαλούνται, πολλές φορές λαθεμένα, την ιδέα της αναρχίας. Θα αρκестεί να συσπειρώσει γύρω από ένα πρόγραμμα δράσης τους συντρόφους που αποδέχονται τις βασικές αρχές μας και επιθυμούν να συνεργαστούν μαζί μας».

Ο Κόλλιν Γουόρντ, (1924-2010) γράφει σχετικά (να υπογραμμίσουμε ότι αναφέρεται σε ειδική επαναστατική οργάνωση, αλλά θέτει και ερώτημα για κοινωνικές δομές).

{...} Ο καθένας μπορεί να δει ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο είδη οργάνωσης. Υπάρχει εκείνο το είδος που σου επιβάλλουν, εκείνο που διευθύνεται από πάνω κι υπάρχει και το άλλο είδος οργάνωσης που διευθύνεται από κάτω, που δεν μπορεί να σου επιβάλλουν να κάνεις κάτι με το ζόρι και γ' αυτό είσαι ελεύθερος να προσχωρήσεις ή ελεύθερος να παραμείνεις μόνος σου.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι αναρχικοί είναι άνθρωποι που θέλουν να μεταμορφώσουν όλες τις μορφές της ανθρώπινης οργάνωσης σ' εκείνο το είδος της καθαρά εθελοντικής αντι-ιεραρχικής ένωσης που μπορούν οι άνθρωποι να εγκαταλείψουν και να δημιουργήσουν κάτι δικό τους, αν δεν τους αρέσει. Κάνοντας μία ανασκόπηση εκείνου του επιφανειακού αλλά χρήσιμου μικρού βιβλίου, «ο Νόμος του Πάρκισον», επιχείρησα κάποτε να διατυπώσω τέσσερις «κανόνες» πάνω στους όποιους πρέπει να βασίζεται μία αναρχική θεωρία για την οργάνωση και ότι πρέπει να είναι:

1) Εθελοντική 2) Λειτουργική 3) Προσωρινή και 4) Μικρή.

Πρέπει να είναι εθελοντική για ευνόητους λόγους. Δεν έχει κανένα νόημα να υποστηρίζουμε την ελευθερία και την ευθύνη του ατόμου, αν πρόκειται να υποστηρίξουμε οργανώσεις στις όποιες η ιδιότητα του μέλους βασίζεται μόνο σε υποχρεώσεις. Πρέπει να είναι λειτουργική για λόγους που είναι εξίσου ευνόητοι, αλλά δεν παρατηρούνται πάντα. Υπάρχει μία τάση να υπάρχουν οργανώσεις δίχως μία αυθεντική λειτουργία ή που έχουν εκπληρώσει τους σκοπούς τους. Πρέπει να είναι προσωρινή γιατί η μονιμότητα είναι ακριβώς ένας από εκείνους τους παράγοντες που σκληραίνουν τις αρτηρίες μιας οργάνωσης, δημιουργώντας ένα κατεστημένο συμφέρον που εξασφαλίζει την επιβίωση της, για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ηγετών της μάλλον, παρά της εξυπηρέτησης των δήθεν σκοπών της.

Πρέπει να είναι μικρή, επειδή ακριβώς στις μικρές ομάδες, όπου η εστίαση των μελών είναι άμεση, οι γραφειοκρατικές κι οι ιεραρχικές τάσεις που υποβόσκουν σε κάθε οργάνωση, έχουν τη μικρότερη πιθανότητα ν' αναπτυχθούν. Αλλά απ' αυτό το τελευταίο σημείο είναι που αρχίζουν οι δυσκολίες μας. Αν πάρουμε σαν δεδομένο ότι μία μικρή ομάδα μπορεί να λειτουργήσει αναρχικά, εξακολουθούμε μολοντούτο, αντιμετωπίζουμε το πρόβλημα όλων εκείνων των κοινωνικών λειτουργιών για τις οποίες είναι απαραίτητη η οργάνωση, αλλά που τη χρειάζονται σε μία πολύ μεγαλύτερη κλίμακα. Λοιπόν θα μπορούσαμε ίσως ν' απαντήσουμε:

«Αν οι μεγάλες οργανώσεις είναι απαραίτητες, μην υπολογίζετε σε μας. Θα τα καταφέρουμε όσο μπορούμε δίχως αυτές». Εντάξει, μπορούμε να το πούμε, αλλά αν προπαγανδίζουμε τον αναρχισμό σαν μία κοινωνική φιλοσοφία, θα πρέπει να πάρουμε υπόψη κι όχι ν' αποφεύγουμε τα κοινωνικά γεγονότα. Είναι καλύτερα να πούμε: «Ας βρούμε τρόπους με τους οποίους οι μεγάλης έκτασης λειτουργίες μπορούν να διαιρεθούν σε λειτουργίες που μπορούν να οργανωθούν από μικρές λειτουργικές ομάδες κι ύστερα ας συνδέσουμε αυτές τις ομάδες μ' ένα ομοσπονδιακό τρόπο». Αυτό μας οδηγεί στη θεώρηση μιας αναρχικής ομοσπονδιακής θεωρίας. Τώρα εξετάζοντας πώς οραματίζονταν την οργάνωση μιας

μελλοντικής κοινωνίας οι «κλασικοί» αναρχικοί, βλέπουμε ότι την σκέπτονταν απ' την άποψη δύο ειδών κοινωνικών θεσμών:

1) Της εδαφικής μονάδος ή κομμούνας (commune): μία Γαλλική λέξη που θα μπορούσατε να θεωρήσετε σαν ισοδύναμη με τη λέξη κοινότητα ή τη Ρωσική λέξη σοβιέτ, με το αρχικό της νόημα, αλλά που επίσης έχει προεκτάσεις στους αρχαίους θεσμούς του χωριού, που αναφέρονταν στην καλλιέργεια της γης από κοινού.

2) Του συνδικάτου: μία άλλη Γαλλική λέξη αντλημένη απ' την ορολογία του εργατικού συνδικαλισμού. Το συνδικάτο ή εργατικό συμβούλιο σα μονάδα της βιομηχανικής οργάνωσης.

Αυτά θεωρήθηκαν σαν μικρές τοπικές μονάδες που θα συνδέονταν ανάμεσα τους ομοσπονδιακά για την αντιμετώπιση των μεγαλύτερων προβλημάτων της ζωής, ενώ κάθε κομμούνα και κάθε συνδικάτο θα διατηρούσαν την αυτονομία τους, καθώς η πρώτη θα ομοσπονδοποιούνταν περιφερειακά και το δεύτερο βιομηχανικά...» Ο Προυντόν, ο Κροπότκιν, ο Μπακούνιν αφιέρωσαν μεγάλη προσοχή στην ομοσπονδιακή αρχή κι εμείς γνωρίζουμε λίγα σχετικά με τους παράγοντες που συντελούν στην αποτυχία ή την επιτυχία των ομοσπονδιών.

«Χρησιμοποιώντας τον όρο ομοσπονδία», παρατηρεί ο Τζωρτζ Γούντκοκ, (1912-1995) στη βιογραφία του για τον Προυντόν, «ο Προυντόν δεν εννοεί μια παγκόσμια κυβέρνηση ή μία ομοσπονδία κρατών. Για αυτόν η αρχή της συνομοσπονδίας αρχίζει απ' το πιο απλό επίπεδο της κοινωνίας. Τα διοικητικά όργανα είναι τοπικά και βρίσκονται όσο το δυνατό περισσότερο κάτω απ' τον άμεσο έλεγχο του λαού. Πάνω απ' αυτό το πρωτογενές επίπεδο, η συνομοσπονδιακή οργάνωση γίνεται προοδευτικά περισσότερο ένα όργανο συντονισμού των περιφερειών, παρά ένα διοικητικό όργανο κι η Ευρώπη μία συνομοσπονδία των συνομοσπονδιών, στην οποία το συμφέρον της πιο μικρής επαρχίας θα έχει την ίδια έκφραση με τα συμφέρον της πιο μεγάλης αφού όλες οι υποθέσεις θα ρυθμίζονται με αμοιβαία συμφωνία, συμβόλαιο και διαιτησία.{...}

VII. Παραμένοντας πάντα αθεράπευτα «ρομαντικοί» επαναστάτες, σε μια εποχή που η κοινωνική επανάσταση (ως κοινωνικό «πέραςμα») φαντάζει αδύνατη, συνεχίζουμε να οραματιζόμαστε την επαναστατική προοπτική ως ανοιχτότητα προς την πραγματική ελευθερία, την κοινωνική πραγματική δικαιοσύνη και την πραγματική ισότητα. Εν ολίγοις, συνεχίζουμε να αρνούμαστε το τέλος της κοινωνικής ιστορίας.

Οσοι/όσες μας προσάψουν τον χαρακτηρισμό του τύπο: “αυτοί είναι δογματικοί που ψάχνουν την ιδεολογική καθαρότητα” τους απαντάμε ότι:

“... Ποτέ δεν νομίσαμε/νομίζουμε ότι η αναρχία είναι ένα δόγμα, μια απαραβίαστη θεωρία, κάτι που λατρεύεται από τους πιστούς της. Όχι! Η ελευθερία που διεκδικούμε τρέφει ακατάπαυτα τις ιδέες μας, τις ανυψώνει προς νέους ορίζοντες, και τις τοποθετεί έξω από τα στενά πλαίσια κάθε τυποποίησης ... οι νέες κοινωνικές φόρμες και ελευθερίες περιμένουν αυτούς/αυτές που θα τις δημιουργήσουν ...”

Ο σύντροφος Ρούντολφ Ρόκερ, (1873-1958) περίπου το 1910 έγραφε:

“Κάθε ανθρώπινη ιδέα που αναφέρεται στη βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών είναι πρωτίστως μία επιθυμία που στηρίζεται μόνο στην πιθανότητα. Όταν τίθενται ζητήματα τέτοιου είδους, η επιστήμη φθάνει στα όριά της, διότι κάθε πιθανότητα στηρίζεται μόνο σε υποθέσεις που δεν μπορούν να υπολογισθούν, να ζυγιστούν ή να μετρηθούν. Μολονότι είναι αλήθεια ότι η θεμελίωση μίας κοσμοαντίληψης, όπως για παράδειγμα ο σοσιαλισμός, είναι δυνατόν να επικαλείται τα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας, εν τούτοις δεν είναι δυνατό να γίνει η ίδια επιστήμη, διότι η πραγμάτωση των στόχων της δεν εξαρτάται από προκαθορισμένες, ντετερμινιστικές διαδικασίες, όπως συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα. Δεν υπάρχει νόμος στην ιστορία που να μας δείχνει την πορεία κάθε ανθρώπινης κοινωνικής δραστηριότητας. Οποτεδήποτε, μέχρι στιγμής, έγινε προσπάθεια να αποδειχθεί η ύπαρξη ενός τέτοιου νόμου, καθίστατο αμέσως εμφανής η παντελής παιδαριωδία αυτής της απόπειρας.”

Δεν είναι ιστορικά επιβεβαιωμένο ότι οι καταπιεζόμενοι-εκμεταλλεζόμενοι της σημερινής εποχής, θα ακολουθήσουν τον έναν ή τον άλλο δρόμο. Εκείνο, όμως, που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι, ότι χωρίς πλατιές μαζικές (από το πολλοί μαζί) ελευθεριακές, αντιεραρχικές, αντισυγκενρωτικές οργανώσεις, χωρίς λαϊκά αντιθεσμικά όργανα, χωρίς συνοχή θεωρίας και πράξης δεν μπορεί να επιτευχθεί αυτός ο αγώνας. Ή που θα είναι αγώνας απελευθερωτικός ή που δε θα είναι!» Όπως γράφει ένας σύντροφος:

«Δεν πρέπει να φοβόμαστε να δανειστούμε, οφείλουμε όμως να παραμείνουμε αμετακίνητοι στις ιδέες μας. Πρέπει να δημιουργήσουμε τόπους ελευθεριακού πειραματισμού, όπου θα μπορούμε να ζούμε και να δοκιμάζουμε μορφές αυτοκυβέρνησης και κοινωνικής αλληλεγγύης, λέγοντας όχι στη διδαχή ενός και μόνο μοντέλου, ναι σε πολλά περισσότερα.

Πολυσθενείς, πολυκεντρικοί και άκεντροι τόποι, χωρίς τυπικές ή άτυπες ιεραρχίες και γραφειοκρατίες στο εσωτερικό τους, ικανοί να γεννούν καινοτομίες και πολιτιστικές ανατροπές, να είναι δημιουργικοί και χωρίς προκαταλήψεις, αποτελώντας παραδείγματα για το πώς μπορεί να φτιαχτεί και να υπάρξει μια κοινωνία. Στιγμές συλλογικής αυτοκυβέρνησης, ελευθεριακά κοινωνικά κέντρα, ελευθεριακά συνδικάτα, ελευθεριακά σχολεία, ελευθεριακοί δήμοι οργανωμένοι από τα κάτω, δυνατότητα για όποιον επιθυμεί να προβεί σε κοινούς πειραματισμούς και οτιδήποτε άλλο έρχεται στο μυαλό που αντιπροσωπεύει και δείχνει την κοινωνία την οποία επιθυμούμε». Αντρέα Πάπι, (1994)

Συμπληρώνοντας τον σύντροφο Πάπι υποστηρίζουμε ότι: Το σύστημα θα επιδιώξει – ήδη επιδιώκει – να επιλύσει το οικολογικό ζήτημα, την οικολογική κρίση που δημιούργησε σε βάρος του κοινωνικού προωθώντας τον οικοκαπιταλισμό, ή εκεί που θα επιδεινωθεί ακόμα περισσότερο η οικολογική κρίση θα επιβάλει «οικολογική δικτατορία» με την έννοια ότι θα παρθούν μέτρα και απαγορεύσεις για τους πολλούς και ασυδοσία για τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ.

Γιαυτό αυτοί που κινούνται αντισυστηματικά και στην κατεύθυνση ανατροπής του καπιταλισμού και του κράτους χρειάζεται να εντάξουν την κοινωνική ανατρεπτική οικολογία στο καθημερινό τους λεξιλόγιο, χρειάζεται να επεξεργαστούν ένα τρίπτυχο κριτικής, δράσης και ανατροπής του υπάρχοντος αίσχους, μέσα από ένα πρόταγμα που αφορά το κοινωνικό το θεσμικό και το οικολογικό ως μια αδιαίρετη ενότητα.

Ο αναρχισμός θεωρεί ως μία από τις πρώτιστες αρχές του τη θέση βάσει της όποιας μόνον ελευθεριακά μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν (και όχι απλώς «θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν»), για να οικοδομηθεί με επιτυχία μια ελευθεριακή κομμουνιστική κοινωνία. Αυτή είναι και η σημασία της άποψης του Μπακούνιν (η οποία θεωρήθηκε σαν ένας παραλογισμός από μερικούς αντιπάλους του), όταν υποστήριζε ότι «η ελευθερία μπορεί να δημιουργηθεί μόνον από την ελευθερία».

Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το αναρχικό – αντιεξουσιαστικό κίνημα πρέπει να είναι ένας μικρόκοσμος της νέας κοινωνίας, η οποία, τοιουτοτρόπως, έρχεται στο φως «δημιουργημένη μέσα στο κέλυφος της παλιάς».

Η νέα ανθρωπότητα δεν μπορεί να δημιουργηθεί για να ζήσει σε μια κοινότητα χωρίς κυριαρχία, εάν καθοδηγείται από επαναστατικές ελίτ (κάτοχοι του μυστικού της φύσης του επαναστατικού κινήματος), ή εάν οι δομές των επαναστατικών οργανώσεων είναι διαμορφωμένες με βάση τα μοντέλα τυπικά ή άτυπα των ιεραρχημένων οργανώσεων της αστικής κοινωνίας.

Οι ελευθεριακές δομές πρέπει, αντιθέτως, να εμπεριέχουν την ανάπτυξη της αυτοσυνείδησης, της υπευθυνότητας, της αυτοδιεύθυνσης, της αυτοπειθαρχίας και της ελεύθερης δραστηριότητας. Η νέα ανθρωπότητα όταν και εφόσον θελήσει να λέγεται νέα πρέπει να δημιουργηθεί όχι διά μέσου μιας νέας κατάκτησης της εξουσίας, αλλά με τη δημιουργία νέου τύπων ανθρωπίνων κοινωνικών σχέσεων.

VIII. Η κοιλιά και η συνείδηση

Σήμερα παρ όλη την τεράστια φτώχεια στις λεγόμενες υπό ανάπτυξη χώρες ή την φτωχοποίηση μεγάλων πληθυσμιακών κομματιών στον λεγόμενο αναπτυσσόμενο κόσμο, δεν διαφαίνονται εκείνες οι συνθήκες για την υπέρβαση και ανατροπή αυτής της κατάστασης από τις καταπιεσμένες – εκμεταλλευόμενες τάξεις, γιατί η ανατροπή αυτής της τάξης πραγμάτων όπως και των παλιότερων δεν έχει να κάνει μόνο με ζητήματα κοιλιάς, (φτώχεια, ένδεια κλπ). Η καταπιεσμένη ανθρωπότητα αν δεν έχει ένα προταγματικό όραμα να μεταβεί κάπου, σε μια νέα κατάσταση, σε έναν νέο κόσμο δεν πάει πουθενά, ή όταν εξεγείρεται σαν τον αρτέμονα κοχλία που γυρίζει γύρω από τον εαυτό του διεκδικεί ή αναπαράγει αυτό που υπήρξε ή υπάρχει, έγγραφα σε μια μπροσούρα το 2008.

{...}Ένας δεύτερος λόγος έχει να κάνει με την εποχή μας όπου κανείς δε μένει - άλλος λιγότερο και άλλος περισσότερο - ανεπηρέαστος από αυτήν. Αυτό φυσικά ισχύει και για τους αναρχικούς ανεξάρτητα αν ιστορικά είναι δικαιωμένοι στην κριτική τους τόσο για την σάπια ρεφορμιστική σοσιαλδημοκρατία όσο και για την ριζοσπαστική εκδοχή της, τον μπολσεβικισμό. Είναι ότι η σοσιαλιστική προοπτική της

ανθρωπότητας βάλτωσε και μετά βούλιαξε στους παγωμένους βάλτους της Σιβηρίας και από προοπτική ευτοπικής απελευθέρωσης, έγινε δυστοκία και χίμαιρα στα μάτια των προλετάρων της σημερινής εποχής, ενώ ο ρεπουμπλικανικός νεοφιλελευθερισμός μάς έχει μετατρέψει σε μικροϊδιοκτήτες της αθλιότητας και παθητικές ιδιωτικοποιημένες πληθυσμιακές στοίβες οπαδών – ψηφοφόρων – καταναλωτών.

Το χάσιμο της έννοιας της «society will» (κοινότητας θελήσεων), είναι που δυσκολεύει εμάς και τους προλετάρους της σημερινής εποχής στη συλλογική μας συγκρότηση. Είναι περισσότερο το χάσιμο του ονείρου για μια κοινωνία προς το ανθρωπινότερο, δηλαδή της πίστης ότι μπορεί να υπάρξει μια κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση και κυριαρχία από άνθρωπο σε άνθρωπο, και λιγότερο οι λύσεις που προσφέρει ο καπιταλισμός που σχίζουν την κοινότητά μας. Πόσο μάλλον, από τη στιγμή που ο κοινωνικός δαρβινισμός «ο πόλεμος όλων εναντίον όλων», δηλαδή ο ανταγωνισμός και ο ατομικισμός του «ο σώσον εαυτό σωθήτω» έχουν γίνει καθολικά καθημερινά φαινόμενα.

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν επικράτησε μέσα από καμιά ηρωική μάχη για τον απλούστατο λόγο ότι δεν έδωσε καμιά τέτοια μάχη. Ήρθε και θρονιάστηκε στην παρακμή των σοσιαλιστικών ιδεών από τη στιγμή που αυτές έγιναν μπολσεβίκικη σταλινική εκδοχή, και στη ρεφορμιστική του έκδοση σοσιαλ-φιλελευθερισμός.

Εάν ο σοσιαλισμός είναι σε κρίση, αναφέρει ο Κόλιν Γουόρντ, αυτό συμβαίνει «ακριβώς επειδή το παγκόσμιο σοσιαλιστικό κίνημα προσανατολίστηκε προς τη διεύρυνση της κρατικής εξουσίας και όχι προς τον περιορισμό και τελικά την κατάργηση της». Η χρεοκοπία σε πλανητική κλίμακα της μαρξιστικής ιδεολογίας και γενικότερα του κρατικού πνεύματος του σοσιαλισμού είχε ως μία από τις πιο πρόσφατες συνέπειές της την αναβίωση του φιλελευθερισμού, που διαβρώνει προοδευτικά όχι μόνο τις εδώ και δεκαετίες κοινωνικές κατακτήσεις των λαϊκών τάξεων, αλλά και την ίδια την ιδέα της δημόσιας υπηρεσίας.

Η ελευθεριακή - αναρχική σκέψη οφείλει να επαναδιατυπώσει ένα κοινοτικό πρόταγμα, έτσι ώστε «ο έλεγχος της κοινότητας, εάν και όταν καταστεί αποτελεσματικός, να αποτελέσει μια συντριπτική πρόκληση όχι μόνο για την κυβέρνηση, αλλά και για τους διαχειριστές του κεφαλαίου και της οικονομίας». Ο «νέος» αναρχισμός οφείλει να στηρίξει τη «συλλογική δράση ως εναλλακτική λύση απέναντι στην ιδιωτικοποίηση ή στην κρατική ρύθμιση».

Η κοινοτική ιδέα του αναρχισμού θα μπορέσει να έχει μια πραγματική δυνατότητα εφαρμογής σε ευρεία κλίμακα, μόνο στο μέτρο που τα νέα αντιφιλελεύθερα κινήματα θα είναι ικανά να θέσουν υπό αμφισβήτηση τα δόγματα της αριστεράς του κράτους: «Είναι πέραν κάθε αμφισβήτησης, ότι τον επόμενο αιώνα (συμ.τ. συν, ο Γουόρντ αναφέρεται στον 21ο αιώνα) τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας πρέπει να επανεξεταστούν, προκειμένου να δημιουργηθεί μία κοινωνία πρόνοιας πάνω στα ερείπια του κράτους πρόνοιας».

Η εναλλακτική λύση απέναντι στην κρίση του κοινωνικού κράτους δεν μπορεί λοιπόν παρά να προέλθει από μία σύγχρονη ανάγνωση της κοινοτικής παράδοσης του αναρχισμού: η «κοινωνία της πρόνοιας», όπως την αποκαλεί ο Γουόρντ, οφείλει να είναι αποκεντρωμένη και οργανωμένη πάνω σε ελευθεριακές, αμεσοδημοκρατικές, συνομοσπονδιακές βάσεις». {...}

Ζούμε σε μια εποχή που δεν είναι καν προεπαναστατική, αντιθέτως σε πολλά σημεία είναι οπισθοδρομική, αντεπαναστατική. Παράλληλα (και αυτό δεν συμβαίνει πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας) ενώ είναι ώριμες οι αντικειμενικές συνθήκες - προς την επαναστατικότητα - λόγω της πολύπλευρης κρίσης του συστήματος, ο υποκειμενικός παράγοντας, τα υποκείμενα που βιώνουν και υφίστανται την κρίση παραμένουν συνειδησιακά ταξικά ανώριμα και αδρανή.

Εδώ για εμάς τους κοινωνικούς αναρχικούς μπαίνουν δυο θέματα – ερωτήματα διληματικού χαρακτήρα και είναι τα εξής: πως γίνεται να κρατάμε το κοινωνικό ζήτημα ανοικτό (για μας η ταξική κυριαρχία δεν εδράζεται μόνο στην οικονομική εκμετάλλευση, αλλά και στην ιεραρχία και κυριαρχία ανθρώπου από άνθρωπο) χωρίς να γινόμαστε φοκκλόρ ή γραφικοί; Πως γίνεται να ανεβάσουμε την ταξική επαναστατική συνείδηση (με την σημερινή έννοια) αυτών και εμάς που υφίστανται τις συνέπειες της συστημικής κρίσης χωρίς να περιχαρακωθούμε και να περιοριστούμε σε ένα πόλεμο, ή συλλογικές και ατομικές μάχες χαρακωμάτων;

Ο άνθρωπος είναι και προϊόν των κοινωνικών συνθηκών και κοινωνικό υποκείμενο, αν δεν αναπτύξουμε έναν “στρατηγικό δυϊσμό” επειδή η φύση δεν αγαπάει τα κενά, κάτι άλλο (ως ψευδεπίγραφο) θα έρθει να αντικαταστήσει την αναρχική κριτική και αισθαντικότητα, έτσι που οι κοινωνικοί αναρχικοί/ες θα φαντάζουν σαν αυτές τις αχνές φυσιογνωμίες στους ζωγραφικούς πινάκες που κυνηγούν ανεμόμυλους. Εδώ πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά ότι, από την μια αν ακολουθήσουμε κάποιες ρεφορμιστικές (μεταρρυθμιστικές) πολιτικές ελοχεύει ο κίνδυνος να αφομοιωθούμε από το σύστημα, από την άλλη αν παραμείνουμε μόνο επαναστατικοί ελοχεύει ο κίνδυνος να απομονωθούμε από την κοινωνική πραγματικότητα και αποτραβηγμένοι από την καθημερινότητα να καταντήσουμε αναχωρητές, ή κλειστές θρησκευτικού τύπου σέκτες. Να γιατί στις μέρες μας (το τονίζω στις μέρες μας) είναι επίκαιρη η ρήση που λέει “και με την μεταρρύθμιση και με την επανάσταση” αυτό εννοώ ως στρατηγικό δυϊσμό.

Σε μια επαναστατική περίοδο τα ζητήματα που τίθενται είναι διαφορετικά. Όπως έχει δείξει η κοινωνική ιστορία (την οποία *πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη*, αν δεν θέλουμε να μας κλείνει πονηρά το μάτι), είναι ότι στα πλαίσια μιας επανάστασης, η σχέση μεταξύ προγράμματος και πράξης παίρνει δραματική οξύτητα.

Εκεί συναντώνται:

α. Η παλιά κοινωνία, μια κοινωνία που πεθαίνει αλλά ανθίσταται.

β. Ο αυθορμητισμός των μαζών που επιζητά την οργάνωση μιας νέας κοινωνίας.

γ. Οι επαναστάτες, αυτοί που έχουν μελετήσει και επεξεργαστεί ένα πρόγραμμα μέσα στα σκοτάδια των διώξεων, μέσα από τις ρωγμές του παλιού κόσμου.

Είναι φανερό ότι από αυτήν την άποψη, δύο είναι τα σημαντικά προβλήματα που εμφανίζονται συνεχώς κατά την κοινωνική επαναστατική διαδικασία :

α. Το ένα αναφέρεται στη δυνατότητα ύπαρξης μιας κοινωνίας χωρίς καταναγκασμούς, μιας κοινωνικής οργάνωσης, μιας αυτοθέσμησης της κοινωνικής ζωής που θα βασίζεται στην αυτονομία των ατόμων και των κοινοτήτων. Εν προκειμένω μιας αντιεξουσιαστικής οργάνωσης της κοινωνίας ως ένα όλον.

β. Το άλλο αναφέρεται στη σχέση που πρέπει να εδραιωθεί στο εσωτερικό της υπάρχουσας κοινωνίας, μιας ταξικής, ιεραρχικής και γραφειοκρατικής κοινωνίας, ανάμεσα στην πλειοψηφία των εκμεταλλευομένων που “πρέπει” να κάνουν την επανάσταση και τη μειοψηφία των επαναστατών που “θέλουν” να την κάνουν. Ανάμεσα σ’ αυτά τα προβλήματα που περιγράψαμε σχηματικά, εμφανίζονται και τα προβλήματα που αναφέρονται στην ταξική συνείδηση την κοινωνική κατάσταση και στο πρόγραμμα για την αλλαγή.

Ως προς το πρώτο, είναι πια γνωστό ότι οι αναρχικοί επιμένουν πως υπάρχει η δυνατότητα μιας κοινωνικής οργάνωσης χωρίς κυριαρχία και ιεραρχία, και οικονομικής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο η οποία θα βασίζεται στις ελεύθερες συμφωνίες, την αμοιβαιότητα μεταξύ των ανθρώπων και στην κοινωνική αλληλεγγύη. Η οργάνωση της ελευθεριακής κομμουνιστικής κοινωνίας είναι ο βασικός πυρήνας της αναρχικής θεωρίας, όπως και η ιδέα ότι αυτή η δυνατότητα υπάρχει εδώ και τώρα, στο παρόν της καθημερινής ζωής και όχι σε ένα υποθετικό μέλλον όπου, χάρη στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων μέσα στα πλαίσια του καπιταλισμού, θα καταλήξουμε στην εξαφάνιση των τάξεων και στο μαρασμό του κράτους.

Πράγμα που σημαίνει – και αυτό αναφέρεται στο δεύτερο πρόβλημα που τέθηκε προηγουμένως – ότι στο εσωτερικό της πάλης των τάξεων (με τη σημερινή ευρύτερη έννοια), έτσι όπως εκδηλώνεται μέσα στο σημερινό καπιταλιστικό σύστημα και σε συνάρτηση με ένα ελευθεριακό επαναστατικό πρόγραμμα, η θεωρητική και πρακτική κριτική των σχέσεων εξουσίας (κυριαρχίας) θα πρέπει να γίνεται τόσο με βάση τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την εφικτή οργάνωση των αναρχικών, όσο και με βάση τις σχέσεις ανάμεσα στην πλειοψηφία και την μειοψηφία στο εσωτερικό των διαφόρων κοινωνικών ομάδων που αγωνίζονται ενάντια στο σύστημα.

“Πρέπει να απαλλαγούμε από το αστικό ρομαντισμό. Θέλω να πω: να δούμε τις μάζες σε προοπτική. Δεν υπάρχει ο ομοιογενής λαός αλλά το πλήθος των ανθρώπων που διαφέρουν μεταξύ τους, που είναι χωρισμένοι σε κατηγορίες. Δεν υπάρχει η επαναστατική θέληση των μαζών αλλά επαναστατικές στιγμές κατά τις οποίες οι μάζες λειτουργούν ως κινητήριοι μοχλός”, γράφει πολύ σωστά από το 1925 κιόλας ο [Καμίλο Μπερνέρι](#), (1897 -1937). Πώς να οργανωθούμε – ή να μην οργανωθούμε – λοιπόν; Να περιμένουμε τότε θα φτάσει η επαναστατική στιγμή; Να θεωρήσουμε ως συνώνυμα τον αυθορμητισμό της μάζας και την αυτονομία της;

Είναι σαφές ότι για τους αναρχικούς η ταξική συνείδηση δεν είναι “εξωγενής” ως προς την τάξη. Δεν υπάρχει καμιά πρωτοποριακή ομάδα που πρέπει να διαφωτίσει και να καθοδηγήσει το προλεταριάτο (με την σημερινή του έννοια). Ωστόσο, η συνείδηση αυτή δεν είναι ούτε “ενδογενής”. Είναι αποτέλεσμα της επαναστατικής διαδικασίας. Είναι η επεξεργασία του προγράμματος από μέρους των διαφορετικών επαναστατικών ομάδων οι οποίες, σε συνάρτηση με την επιμέρους συνείδηση που έχουν για τη διαδικασία, αγωνίζονται με διαφορετικούς τρόπους μέσα στα πλαίσια της ταξικής κοινωνίας.

Αυτή η επιμέρους συνείδηση εκφράζεται με τις ιδέες, τις ιδεολογίες, τις θεωρητικές αντιλήψεις. Χάρη σε αυτές συναντώνται, έρχονται σε επαφή, οργανώνονται οι επαναστάτες και όχι μόνο σε σχέση με την ταξική τους θέση. Αλλά, όπως επεσήμανε ο Μπακούνιν, *“οι ιδέες μπορούν να επιδράσουν μόνο πάνω στα άτομα. Οι μάζες παραμένουν αδιάφορες ή εχθρικές εφόσον οι ιδέες τους δεν συναντώνται και δεν συνδέονται με τα ίδια τους τα ένστικτα, με τη μοιραία κίνηση που τους επιβάλλεται από την οικονομική τους κατάσταση”*.

Επανερχόμενοι στο σήμερα και στο τώρα, στην μουντή και απόκοφα σιωπηρή εποχή από πλευράς συλλογικών (μαζικών) κοινωνικών αγώνων, την ταξική πάλη - απο πάντα - δεν την αντιλαμβανόμαστε γραμμικά αλλά δυναμικά, άλλοτε είναι σε άνοδο-κορύφωση και άλλοτε σε πτώση – κάμψη, φυσικά πρέπει και χρειάζεται να εντάξουμε στην ταξική πάλη και νέα θεματολογία λχ την κλιματική αλλαγή ως "νέο καιρικό μέτωπο" (γιατί σε εμάς τις κατώτερες τάξεις έχουν μεγαλύτερη επίπτωση οι συνέπειες από την κλιματική αλλαγή), το γενικότερο οικολογικό, το διατροφικό (έλεγχος των τροφίμων από πολυεθνικές, νοθεία, μεταλλαγμένα κλπ) το θεσμικό και πολλά ακόμα,

Ο τοίχος της κοινωνικής αδράνειας ή αδιαφορίας απλώνεται μπροστά μας, και αν πάμε και πέσουμε πάνω του με 100 χιλιόμετρα ταχύτητα θα γίνουμε χαλκομανία, τι χρειάζεται να κάνουμε; να πάρουμε το καλεμάκι και σιγά, σιγά να υποσκάψουμε τα θεμέλια του ώστε να πέσει. Φυσικά εδώ θα πουν κάποιοι/ες πονηροί και ανυπόμονοι, γιατί δεν παίρνουμε τον δυναμίτη να τον ρίξουμε ατάκα και επιτόπου; ε΄μπας περιπτώσει στην υποτιθέμενη (που δεν είναι και τόσο υποτιθέμενη) ερώτηση απαντώ με βεβαιότητα ότι πρέπει να δούμε και να αρχίσουμε με το πρωταρχικό – πρωτόλειο που είναι και βεβαιωμένη διαπίστωση ότι, αν δεν υπάρξει μια κρίσιμη μάζα ανθρώπων που να ενδιαφερθεί για τα κοινά, την δημόσια σφαίρα, τι να ριζοσπαστικοποιήσουμε τους εαυτούς μας ή τις κολώνες φωτισμού των πεζοδρομίων ;

Τώρα το πως μπορεί να δημιουργηθεί ή να μην δημιουργηθεί μια κρίσιμη μάζα (όχι από το μαζάνθρωπος αλλά από το πολλοί μαζί) ανθρώπων είναι μια άλλη συζήτηση. Η επανάσταση όποτε και όταν υπάρξει, είναι πάντα ένα προταγματικό συλλογικό – μαζικό κοινωνικό φαινόμενο, η εξέγερση είναι άρνηση και είναι πάντα προ-επαναστατική. Με αυτό που λέω δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποφεύγουμε ή να μην προετοιμάζουμε την εξέγερση ατομική ή συλλογική ενάντια τις κατάφωρες διακρίσεις και αδικίες από τις πολιτικές που εφαρμόζουν οι διαχειριστές και

κυβερνώντες του συστήματος, και να περιμένουμε την μεγάλη νύκτα που θα πάρει μπροστά η κοινωνική Επανάσταση.

Στο ζήτημα ή στα ζητήματα στρατηγικής υποστηρίζουμε ότι ο στρατηγικός δυϊσμός δεν είναι κάτι καινούργιο, κάτι που εφευρέθηκε από εμάς, αλλά μια παλιά στρατηγική των κοινωνικών αναρχικών μάλιστα από την εποχή του Μπακούνιν, που έθετε στην αντίληψη του εκτός από την επαναστατική προοπτική και τους αγώνες για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και την κατάκτηση περισσότερων ελευθεριών από τον λαό, μέσα στο υπάρχον σύστημα. Τελειώνοντας εξηγούμε - διευκρινίζουμε (γιατί οι πονηροί/ες περιμένουν στην γωνιά, караδοκώντας) όταν εννοούμε ρεφορμιστικές πολιτικές δεν εννοούμε συμμετοχή στους αστικούς κρατικούς θεσμούς, ή σε αστικές διαδικασίες (εκλογές κλπ).

Ένας σύντροφος λέει χαρακτηριστικά:

{...} Τόσο η θεωρία όσο και η πρακτική του αναρχισμού αποκτούν νόημα μόνο όταν είναι επαναστατικές. Αλλά η διάκριση που συνήθως γίνεται από τους αναρχικούς, ανάμεσα σε επαναστατικές και ρεφορμιστικές ενέργειες, στη βάση της είναι αντιφατική: θεωρούνται επαναστατικές οι βίαιες ενέργειες, και ρεφορμιστικές οι μη βίαιες. Όμως αυτός ο διαχωρισμός δεν λαμβάνει υπ' όψη του, τα αποτελέσματα αυτών των ενεργειών, Είναι αναγκαίο να ξεπεράσουμε αυτή την περιορισμένη οπτική, και να εξετάσουμε τις μεταβολές που μπορεί να φέρει στην κοινωνία μια συγκεκριμένη πράξη, ανεξάρτητα αν είναι βίαιη ή «ειρηνική». Επομένως, πιστεύω ότι είναι καλύτερο να εγκαταλειφθεί αυτός ο διαχωρισμός με σεβασμό στις ενέργειες του ατόμου, αφού κάτι τέτοιο μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την ικανότητα ενός συνόλου ενεργειών, βίαιων και μη βίαιων, να προκαλέσουν ριζοσπαστικές αλλαγές στην κοινωνία.

Το πιο σημαντικό πράγμα είναι να κατανοήσουμε ποιές ενέργειες είναι δυνατόν να υπερνικήσουν την «αντίσταση» του παρόντος κοινωνικού μορφώματος. Πώς μπορούν να δημιουργήσουν πρόβλημα στο σύστημα, όπως επίσης και να ξεκινήσουν μια διαδικασία που θα συμβάλλει στη δημιουργία μιας ελευθεριακής κοινωνίας. Το πρόβλημα σήμερα είναι να ανακαλύψουμε την ισορροπία ανάμεσα στην «επαναστατική» και τη «ρεφορμιστική» πρακτική, στοχεύοντας μέρα με τη μέρα, στη ριζοσπαστική αλλαγή. Αν δεν μπορέσουμε να πετύχουμε κάτι τέτοιο, ο αναρχισμός σήμερα είναι καταδικασμένος να παραμείνει ένα κίνημα για τη διάχυση των ιδεών, χωρίς καμιά ουσιαστική επίδραση στην κοινωνία, και επιπλέον με τα χαρακτηριστικά μιας μικρής αίρεσης. {...} Χόρστ Στογουάσερ, (1984)

ΙΧ. «Τα σχέδια των αναρχικών έχουν αποδειχθεί πολύ πρακτικά και πολύ απειλητικά. Εκτέθηκαν και συχνά καταδικάστηκαν ως ανεφάρμοστα, ως αντιστρατευόμενα την ανθρώπινη φύση. Αλλά «γι' αυτό αξίζει να τα εφαρμόσουμε και γι' αυτό τα προτείνει κάποιος. Γιατί τι άλλο είναι ένα πρακτικό σχέδιο; Ένα πρακτικό σχέδιο είναι ή ένα σχέδιο που έχει ήδη υλοποιηθεί, ή ένα σχέδιο που θα μπορούσε να υλοποιηθεί υπό τις υπάρχουσες συνθήκες –αλλά ακριβώς τις υπάρχουσες συνθήκες αποδοκιμάζει κανείς, ενώ κάθε σχέδιο που θα αποδεχόταν αυτές τις συνθήκες, είναι κακό και ανόητο».

{...} Αναρχισμός σημαίνει ένα εκτεταμένο δίκτυο ατόμων και ομάδων που παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις, ελέγχουν την ζωή τους και αναπτύσσουν την ατομικότητά τους. Ατομικότητα σημαίνει το να αναπτύσσει κανείς τα χαρίσματά του και όχι να εγείρει εγωϊστικές αξιώσεις στους άλλους. Την κοινωνική οργάνωση αυτών των δικτύων την έχουν οραματισθεί υπό την μορφή κομμουνών, συμβουλίων και συνδικάτων, άνθρωποι που ζουν και εργάζονται, βοηθώντας ανιδιοτελώς ο ένας τον άλλον· τη δε οργάνωση της εργασίας/ζωής την έχουν οραματισθεί ως αποκεντρωτική, μεταξύ αλληλεπιδρώντων ατόμων τα οποία ρυθμίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις αυτόνομα και ισότιμα.

Η ανθρώπινη κοινωνία πρέπει να οικοδομηθεί επί τη βάση μιας σειράς αυτόνομων κοινοτήτων, οι οποίες θα μπορούν ελεύθερα να δημιουργούν ομοσπονδίες ή δεσμούς μεταξύ τους. Ο καταμερισμός των πόρων, που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή λόγω του κλίματος, της γεωγραφικής θέσης και της αφθονίας της περιοχής σε πλουτοπαραγωγικές πηγές, θα γίνεται έξω από τα πλαίσια της σημερινής διαδεδομένης πρακτικής ή του συμφέροντος που ικανοποιείται από κερδοσκοπικές ανταλλαγές και εκμεταλλευτικά πρόνομα. Το κριτήριο του είναι, έγκειται στην πνευματικότητα της σύνδεσης μιας ζωής με κάθε ζωή. Η αυτονομία της κοινότητας κάποιου, καθώς και η δέσμευσή του απέναντι σ' αυτούς με τους οποίους βρίσκεται σε άμεση επαφή, δεν μειώνει την αναγνώριση των αναγκών των άλλων εκτός ομάδος, όπως δεν μειώνει και το ουσιαστικό κοινό στοιχείο τους, την ανθρωπιά τους.

Για μας, αναρχισμός είναι η ηθική αρχή του αυτεξούσιου, της μη βίας, καθώς και μια διαρκής αναζήτηση της τελειότητας, της προσωπικής ευθύνης και της κοινωνικής ευημερίας. Ο αναρχισμός είναι μια ηθική αρχή που λαμβάνει την μορφή κανόνων κοινωνικής οργάνωσης, όπως την μορφή της αποκέντρωσης, της αδιαμεσολάβητης κοινοτικής αυτονομίας και της αυτάρκειας. Ως μια αρχή της οργάνωσης των ενεργειακών πόρων, της τεχνολογίας και της παραγωγής και διανομής στην οικονομία, ο αναρχισμός ταυτίζεται με την αποκέντρωση.

Στη θέση της παραγωγής της πυρηνικής ενέργειας, του πετρελαίου από πετρελαιούχο σχιστόλιθο ή της αεριοποίησης του άνθρακα –τρόποι παραγωγής ενέργειας που απαιτούν συγκεντρωτική, εντατικής χρήσης κεφαλαίου ανάπτυξη και είναι καταστροφικοί για το περιβάλλον, προτείνονται η ηλιακή, η παλιρροϊκή και η αιολική ενέργεια, συνοδευόμενες από αρχιτεκτονικές καινοτομίες. Η ανάπτυξη αυτών των μορφών ενέργειας απαιτεί αποκέντρωση της προσφοράς και της κατανομής. Οι μεγάλες συγκεντρώσεις ατόμων και οι ενεργειακές τους ανάγκες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω αποκεντρωμένων πηγών ενέργειας. Κατά συνέπεια, η μη καταστροφική παραγωγή και διανομή ενέργειας πρέπει να συνοδεύεται από αποκεντρωμένες μορφές ζωής.

Παρομοίως, οι οικονομικοί τρόποι ανάπτυξης γιγαντισμός, πολυπλοκότητα, συγκεντρωτικός έλεγχος εντατικής χρήσης κεφαλαίου– της μαζικής καταστροφής και η εκβιομηχάνιση, οδηγούν αναπόφευκτα στον τερματισμό της ανάπτυξης. Αυτός ο αναπόφευκτος τερματισμός απαιτεί μια οικονομική οργάνωση θεμελιωμένη σε μια επιταχυνόμενη παραγωγή μάλλον εντατικής χρήσης της εργασίας παρά του κεφαλαίου.

Η οικονομία πρέπει να στηρίζεται μάλλον στη συμμετοχική εργασία παρά στην υψηλή, ενεργοβόρα και εξοβελίζουσα τον εργάτη τεχνολογία. Η ίδια η τεχνολογία πρέπει να σχεδιάζεται έτσι ώστε να μην είναι βίαιη, να σέβεται την φύση, τα άτομα που την χρησιμοποιούν και τα προϊόντα. Μια τέτοια οικονομία θα είναι προφανώς λιτή όσον αφορά την κατανάλωση και, φυσικά, δεν θα είναι ούτε ενάντια στην τεχνολογία, ούτε ενάντια στη γνώση. Η δημιουργία και η εφαρμογή ενδιάμεσης τεχνολογίας και γνώσης πρέπει να συνδέεται με την ελευθερία και την ανάπτυξη όλων των ατόμων, διότι κάθε άτομο μέσω της αξιοπρέπειας της δραστηριότητας του, ολοκληρώνει τον εαυτό του και τους άλλους. Η εργασία δεν πρέπει να αποτελεί λειτουργία του απομονωμένου ατόμου, ούτε το άτομο να είναι ένα αντικείμενο, ένας χειραγωγούμενος συντελεστής στα μέσα παραγωγής.

Οι αναρχικοί έχουν εκπονήσει και εφαρμόσει πολυάριθμα δημιουργικά προγράμματα. Έχουν οργανώσει κοινόβια και «τράπεζες» και έχουν αναπτύξει την αυτοδιεύθυνση στην γεωργία, στο εργοστάσιο, στην κοινότητα και στην ομοσπονδία. Έχουν οργανώσει αγρότες, εργάτες, πάρα πολλούς ανθρώπους, στην βάση της μη βίας και της ελπίδας για απελευθέρωση από την σημερινή και τη μελλοντική τυραννία. (Σ.τ.σ.: «Στην βάση της μη βίας» σημαίνει ότι η βάση των διαρθρωτικών διευθετήσεων ήταν μη βίαιη. Δεν θέλουμε να αφήσουμε να εννοηθεί ότι αυτά τα προγράμματα και οι διευθετήσεις δεν αντιμετωπίστηκαν με βία (π.χ. Μεξικό, Ουκρανία, Ισπανία, Ιταλία, Αργεντινή κλπ), ούτε ότι οι αναρχικοί/σοσιαλιστές δεν απάντησαν με βία υπερασπίζοντας την αυτονομία τους.) Ωστόσο, όλες αυτές οι προσπάθειες οδήγησαν στην συνειδητοποίηση ότι τα θεσμικά μέσα δε θα μπορούσαν να προκαλέσουν καμία μεταμόρφωση της καρδιάς του ανθρώπου. Μόνο μέσα απ' αυτήν τη μεταμόρφωση θα μπορούσε να αναδυθεί μια «νέα» κοινωνία. {...} Λάρυ Τιφτ – Ντένις Σάλιβαν, (1982)

Εν κατακλείδι

«... Ανάμεσα στις πολιτικές θεωρίες, ο αναρχισμός συγκαταλέγεται μεταξύ εκείνων που επεξεργάστηκαν, με τη μεγαλύτερη πληρότητα και αυθεντικότητα, ένα πρόταγμα κοινωνικής μεταβολής προς την κατεύθυνση του κοινοτισμού. Η πιο χαρακτηριστική πλευρά του ελευθεριακού κοινοτισμού πηγάζει από το γεγονός ότι ο αναρχισμός στοχεύει στη δημιουργία μιας κοινωνίας, στην οποία συνυπάρχουν ταυτοχρόνως και η ατομική ελευθερία και η κοινωνική ισότητα, και γι' αυτό προτείνει φιλόδοξα τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής οργάνωσης, όπου, για να χρησιμοποιήσουμε τη διάσημη έκφραση του Μπένζαμιν Κονστάν, η ελευθερία των αρχαίων και η ελευθερία των μοντέρνων μπορούν να συνυπάρχουν, δίνοντας τόπο σε μία κοινωνική ισορροπία που δεν έχει ανάγκη καμία θεσμική μορφή καταναγκασμού.

Από αυτήν την άποψη, φαίνεται ιδιαιτέρως ελκυστική η έκφραση που επινοήθηκε, εδώ και μερικά χρόνια, από τον Alain Ritter. Αυτός χρησιμοποίησε, προκειμένου να προσδιορίσει τον κεντρικό αξιολογικό πυρήνα του αναρχισμού, την παράδοξη έκφραση «ατομικιστικός κοινοτισμός». «Ο ανθρωπολογικός τύπος που προτείνεται ως επιθυμητός από τον αναρχισμό», έχει γράψει σε ένα άλλο κείμενο ο Amedeo Bertolo, «δεν βρίσκεται εξ ολοκλήρου ούτε στο κοινωνικό ούτε στο άτομο, αλλά σε

μία συνεχή και ανεπίλυτη ένταση ανάμεσά τους. Εάν κυριαρχεί το κοινωνικό, ακόμα και υπό δημοκρατική μορφή, υπάρχει τυραννία. Εάν κυριαρχεί το άτομο, υπάρχει αποσύνθεση και απώλεια του νοήματος.

Η αναρχία είναι ζηλότυπα ατομικιστική, αλλά και γενναιόδωρα κοινοτική. Και έχει πλήρη συνείδηση ότι το άτομο που είναι ανεπανάληπτο είναι αναπόφευκτα και κοινωνικό προϊόν και κοινωνικό υποκείμενο.

Ο αναρχισμός, προτείνοντας τη σαφή πραγμάτωση της αναρχίας, στοχεύοντας δηλαδή στη δημιουργία μιας ελευθεριακής και εξισωτικής κοινωνίας, χωρίς εξουσία, ή όπως θα ήταν πιο σωστό να πούμε χωρίς κυριαρχία, στην οποία οι διαχωρισμένες διαστάσεις του πολιτικού και του οικονομικού ενσωματώνονται μέσα στη διάσταση του κοινωνικού, είναι, ούτως ειπείν, εκ φύσεως προδιατεθειμένος να συλλάβει αυτή την κοινωνία με όρους έντονα κοινοτικούς: προκειμένου σε μια τέτοια οργάνωση η κοινωνική ζωή να μη μεταμορφώνεται σε έναν πόλεμο όλων εναντίον όλων, είναι πράγματι απαραίτητο τα άτομα που συγκροτούν αυτή την κοινωνία να μετέχουν στις ίδιες αξίες, να δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης αναμεταξύ τους και να είναι πρωταγωνιστές στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων που ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή.

Εν ολίγοις, για να μπορεί να υπάρξει η αναρχία, είναι απαραίτητο τα άτομα, από τη στιγμή που θα απελευθερωθούν από τους καταναγκαστικούς μηχανισμούς, τους επιβεβλημένους από την κυριαρχία, να δημιουργήσουν μια αλληλέγγυα κοινότητα και να αναπτύξουν την ατομικότητά τους μέσα από μια κοινοτική κατεύθυνση ...»

"... Το αναρχικό κίνημα, εμπνεόμενο και αντλώντας τα πιο δημιουργικά και προοδευτικά στοιχεία από την παράδοση του διαφωτισμού, του ορθολογισμού και του επαναστατικού ουμανισμού, επηρεαζόμενο από προγενέστερα επαναστατικά αλλά και μεταρρυθμιστικά κοινωνικά-λαϊκά κινήματα, δημιουργείται συναντώντας τις νέες κοινωνικές σχέσεις και συνθήκες της αστικής κοινωνίας και του καπιταλισμού και μέσα σε αυτές αποκτά την ιστορικότητα του.

Όπως και άλλα επαναστατικά κινήματα, τοποθετείται στην αιχμή των συγκρούσεων του κοινωνικού ταξικού πολέμου και εκεί διαμορφώνονται οι αξιακές του σταθερές. Η μεγάλη του διαφορά είναι, πως οι αναρχικοί, ως μέλη της κοινωνίας, αρνήθηκαν όχι μόνο να αποδεχθούν το κοινωνικό συμβόλαιο, (που μετατράπηκε σε συνταγματικό χάρτη, σε καταστατική λειτουργία του κράτους), αρνήθηκαν την ιδέα του συμβιβασμού και της συνεργασίας των τάξεων, αλλά και τα στάδια μετάβασης στην νέα αταξική κοινωνία (προσωρινό εργατικό κράτος, δικτατορία του προλεταριάτου μέσω της εργατικής κυβέρνησης, κ.λ.π).

Πάλεψαν, παλεύουν και αγωνίζονται αφενός για την αποκάλυψη αυτής της απάτης και την απόρριψη αυτών των αντιλήψεων και αφετέρου για τη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής συμφωνίας για την οργάνωση της κοινωνίας από τα κάτω, από το μερικό στο ολικό και της οριζόντιας σχέσης και διασύνδεσης των ατόμων και των κοινοτήτων, όσον αφορά τον τρόπο και τις διαδικασίες λήψης και υλοποίησης των αποφάσεων. Αλλά και μιας νέας κοινωνικής συνθήκης για όσο το δυνατόν

μεγαλύτερη ισορροπία μεταξύ του ατόμου «ιδιώτη» και του «συνόλου»-κοινωνίας, ούτως ώστε ούτε το άτομο να καταδυναστεύει και να εκμεταλλεύεται το σύνολο, ούτε το σύνολο να καταπιέζει και να συνθλίβει το άτομο.

Το αναρχικό κίνημα, σαν γνήσιο τέκνο της σοσιαλιστικής παράδοσης, αγωνίζεται για την εξάλειψη της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο ενώ προσβλέπει στον αντιαυταρχικό ελευθεριακό κομμουνισμό. Ο καθένας οφείλει να γνωρίζει πως το ιδανικό μας, εκφρασμένο με την λέξη αναρχία, παρμένο από μια προγραμματική λογική του σοσιαλισμού και οργανωμένο με ένα ελευθεριακό τρόπο, πάντα ήταν γνωστό ως κοινωνικός αναρχισμός ή αναρχικός κομμουνισμός.

Σχεδόν ολόκληρη η αναρχική φιλολογία, από το τέλος της Α' Διεθνούς, ανήκει στην κομμουνιστική σχολή του σοσιαλισμού (οι δύο μεγαλύτερες σχολές στις οποίες χωριζόταν ο σοσιαλισμός ήταν από την μια πλευρά, ο κρατικός σοσιαλισμός και από την άλλη πλευρά, ο αναρχικός ελευθεριακός κομμουνισμός).

Κατ' αυτόν τον τρόπο ένας αντιεξουσιάζων (libertarian) - ελευθεριάζων που προτάσσει την ελευθερία σε αναντιστοιχία με την κοινωνική και πολιτική ισότητα, είναι αστός ή μικροαστός φιλελεύθερος που επικαλείται την τυπική ελευθερία, η οποία είναι η συστημική ελευθερία (ελευθερία σε βάρος της ισότητας). Ενώ ένας αντιεξουσιαστής (libertaire)- ελευθεριακός, είναι κοινωνικός επαναστάτης, αφού για αυτόν αποτελεί προϋπόθεση η κοινωνική και πολιτική ισότητα για το πέρασμα στην ουσιαστική ατομική και κοινωνική ελευθερία

Από την άλλη, ένας εξουσιαστής σοσιαλιστής ή κομμουνιστής από φόβο στις ατομικές και συλλογικές ελευθερίες και μην έχοντας εμπιστοσύνη στην κοινωνική και πολιτική διαίσθηση και κρίση του εργαζόμενου λαού, καταπατά και συνθλίβει τις συλλογικές και ατομικές ελευθερίες. Εδώ και πάνω από 90 χρόνια υποστηρίζουμε ότι η πάλαι ποτέ Σοβιετική Ένωση και το μετέπειτα «ανατολικό μπλοκ» που διευθυνόταν από τους Μπολσεβίκους (κομμουνιστικά κόμματα), ήταν μια ταξική κοινωνία στην οποία το κράτος, η αγορά και το μισθωτό σύστημα διατηρήθηκαν, δίνοντας τη δυνατότητα σε μια μικρή κομματική-κρατική, γραφειοκρατική ελίτ να εξαναγκάζει την πλειοψηφία του λαού να εργάζεται γι' αυτήν. Δεν ήταν, γι' αυτό το λόγο, τίποτα παραπάνω από μια καπιταλιστική οικονομία που αναλαμβάνεται από το Κράτος και επιβάλλεται δια μέσου της γραφειοκρατίας του. Ο μπολσεβίκικος σοσιαλισμός ήταν και είναι ο κρατικά οργανωμένος καπιταλισμός ..."

Προσθήκες

1. Για την τεχνο-γραφειοκρατία με μια υψηλή δόση "ρομαντικού ιδεασμού" παραθέτω ένα απόσπασμα απο γραφόμενα του Μπακούνιν (όχι ότι δεν έχουν γραφτεί – αν είναι δυνατόν - από τότε περιεκτικότερα και πιο πληρέστερα κείμενα) αλλά γιατί είναι ωραίο να βλέπεις αυτές τις πρωτόλειες αλλά σημαντικές κριτικές.

Η ορθή κριτική που άσκησε ο Μπακούνιν και οι αναρχικοί για την μορφή που θα πάρει ο αυταρχικός σοσιαλισμός, τον οποίον (μην ξεχνάνε) ονόμασε ο Μαρξ επιστημονικό σοσιαλισμό και η διαμάχη του Μπακούνιν και του Μαρξ θα διατηρεί

πάντοτε τη σημαντικότητά της, η καταδίκη εκ μέρους του Μπακούνιν του μαρξιστικού εξουσιασμού υπερβαίνει το μαρξισμό και ισχύει για όλους τους εξουσιασμούς πασών των ιδεολογιών.

Ο Μπακούνιν, στο έργο του «Θεός και Κράτος», αντιμετωπίζει τους έμφυτους κινδύνους ενός συστήματος που ενώνει την πολιτική εξουσία με την τεχνικο-επιστημονική επιτηδειότητα. Φοβάται ότι το αυθόρμητο της ζωής καταστρέφεται, εξ αιτίας της «άνωθεν» επιβολής των αναπτυξιακών σχεδίων των επαϊόντων. Επειδή διακατέχεται από μία αξιοσημείωτη εμπιστοσύνη προς τη δημιουργική ικανότητα των ελευθέρων συνεργαζομένων ατόμων, συμπεραίνει ότι ή ζωή είναι «μία υπόθεση απείρως μεγαλύτερη της επιστήμης». Υποστηρίζει ότι τα συγκεντρωτικά σχέδια, όποιες και αν είναι οι αξίες τους, περιορίζουν τη δημιουργικότητα και την υπευθυνότητα των προσώπων- εμποδίζουν, παρά τις υποσχέσεις μιας μελλοντικής απελευθέρωσης, τη γενική εξέλιξη αυτών των τυπικά ανθρωπίνων ιδιοτήτων. Δημιουργείται, τοιουτοτρόπως, «μία κοινωνία όχι ανθρώπων άλλα ζώων».

Επί πλέον, μολονότι αποδέχεται την υπόθεση ότι τα σχέδια υποκινούνται από καλές προθέσεις («εμπνέονται από την πιο αγνή αγάπη για την αλήθεια»), υποστηρίζει ότι δε συμβαίνει κάτι τέτοιο στην πραγματικότητα, διότι εισέρχεται στο παιχνίδι ένα ακόμη κίνητρο: ή διατήρηση της εξουσίας και των προνομίων των σχεδιαστών.

Αυτές οι κριτικές αποτελούν, εν μέρει, μια διεύρυνση εκείνων πού είχαν διατυπωθεί εναντίον τον πιο παραδοσιακών μορφών της γραφειοκρατικής κυριαρχίας, αλλά στην περίπτωση του τεχνικο-επιστημονικού ελέγχου πρέπει να εξετασθούν και άλλοι παράγοντες.

Ένας από τους σπουδαιότερους είναι ο φανακισμός των κοινωνικών διαδικασιών, ο παραγόμενος από την εξειδίκευση που καθίσταται συνεχώς μεγαλύτερη, εξ αιτίας μιας εκτεταμένης και περίπλοκης τεχνολογίας. Η ολοκληρωμένη παιδεία της κοινωνίας, την οποία εγκωμίασαν ο Μπακούνιν και πολλοί άλλοι αναρχικοί, γίνεται όλο και πιο «ακατόρθωτη», η ελλιπής διάδοση της γνώσης, των τεχνικών ικανοτήτων και του ελέγχου οδηγεί τη νέα κυρίαρχη τάξη των τεχνο-γραφειοκρατών προς μία μορφή κυριαρχίας άνευ προηγουμένου.

«...Έτσι δε θα υπάρξουν πια τάξεις, αλλά μία κυβέρνηση - και σημειώστε το καλά, μία κυβέρνηση εξαιρετικά πολύπλοκη, ή όποια, μι όντας ευχαριστημένη, όπως όλες οι άλλες σύγχρονες κυβερνήσεις, με το να κυβερνά και να διαφεντεύει πολιτικά τις μάζες. Θα τις διευθύνει και οικονομικά, αναλαμβάνοντας τη διαχείριση της παραγωγής και της "δίκαιης" διανομής των αγαθών, της γεωργίας, της δημιουργίας και της ανάπτυξης των εργοστασίων, καθώς και την οργάνωση και τον έλεγχο του εμπορίου, ακόμη και την επένδυση των κεφαλαίων στην παραγωγή μέσω ενός μοναδικού τραπεζίτη, δηλαδή του Κράτους.

Όλη αυτή ή δραστηριότητα θα απαιτήσει πολλές γνώσεις και πάρα πολλούς εγκεφάλους, θα είναι το βασίλειο της επιστημονικής ευφυΐας, το πιο αριστοκρατικό, δεσποτικό, αλαζονικό και περιφρονητικό άπ' όλα τα καθεστώτα. Θα υπάρξει μία νέα τάξη, μία νέα ιεραρχία αληθινών ή ψευδοεπιστημόνων και ό κόσμος θα διαιρεθεί

μεταξύ μίας κυρίαρχης μειοψηφίας τεχνοκρατών και μίας τεράστιας άμαθους πλειοψηφίας. Και τότε, αλίμονο στις αμαθείς μάζες!...» Μιχαήλ Μπακούνιν

Η γραφειοκρατία οικονομική ή πολιτική είναι μια μορφή οργάνωσης κατά την οποία οι αποφάσεις παίρνονται στην κορυφή, τις οποίες πρέπει να υπακούουν οι από κάτω και μεταφέρονται διαμέσου μιας σειράς διαταγών όπως σε ένα στρατό. Μια γραφειοκρατία δεν είναι μια αληθινή κοινότητα, η οποία προϋποθέτει ένα σύνδεσμο ίσων ανθρώπων που παίρνουν τις αποφάσεις από κοινού και τις μεταφέρουν έξω από το σύνδεσμο επίσης από κοινού.

Δεν είμαστε της άποψης ότι η επιστήμη και η τεχνολογία είναι ουδέτερες, το αντίθετο μάλιστα θεωρούμε - συνεχίζοντας την κριτική του Μπακούνιν - ότι σε μεγάλο βαθμό ειδικότερα η τεχνολογία υπηρετεί πιστά τα συμφέροντα του καπιταλισμού. Δεν είμαστε έτσι γενικά ενάντια στην επιστήμη και την τεχνολογία, ούτε είμαστε πριμιτιβιστές (πρωτογονιστές, άλλο ένα σάπιο ρεύμα ιδεών που διείσδυσε στην αναρχία προς δόξα της σύγχυσης, τελικά η αναρχία είναι τόσο ανοικτή που μπάζει από παντού, ή είναι σημεία των καιρών;) σε κάποιες σελίδες ενός βιβλίου σκιαγραφώ ένα περίγραμμα μιας μελλοντικής υποτιθέμενης κοινωνίας και στο σημείο που εξετάζουμε λέω:

"... Η κυριαρχία της επιστήμης (ως νέα θρησκεία) και της τεχνολογίας πάνω στην κοινωνία και οι γνώσεις που παράγονται και που ελέγχονται και καρπώνονται από τις ολιγαρχίες - αντικαθίσταται από την ισορροπία μεταξύ " του δέντρου της ανθρώπινης γνώσης" -κοινωνικής εμπειρίας και των επιτευγμάτων της επιστήμης και της τεχνολογίας, στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου και του ατόμου.

Η πνευματική και η γνωστική ιδιοκτησία, αντικαθίσταται από τη γνώση και τη δημιουργικότητα σαν κοινωνικά αγαθά και ως τέτοια, ελεύθερα προσβάσιμα σε όλη την κοινωνία.

Οι διαταραγμένες και καταρρέουσες ισορροπίες του φυσικού περιβάλλοντος, απόρροια της απληστίας του κεφαλαιοκρατικού συστήματος για κυριαρχία, επέκταση και κέρδος, αντικαθίστανται από ένα οικονομικο-κοινωνικό σύστημα μη διαταραγμένο από κοινωνικές ανισότητες και γι' αυτό οικολογικά ισορροπημένο. Η κυριαρχία απέναντι στην φύση και το περιβάλλον αντικαθίσταται από την κατανόηση της φύσης, την διατήρηση της ισορροπίας και την συνεργατική σχέση μ' αυτή ..." Εδώ φυσικά δεν θα παραλείψουμε να προτείνουμε το αλησμόνητο βιβλίο του του Πιοτρ Κροπότκιν "Προς τους Νέους"

2. Μπορούμε να δούμε ότι στην ιστορία δεν υπάρχει μόνο μια γραμμική τάση προς την εξέλιξη του ανθρώπου, υπάρχει και η ανέλιξη, η οπισθοδρόμηση και ο αναχρονισμός, αυτόν τον αναχρονισμό ζούμε τώρα σε συνθήκες μετά την σπάνη που έλεγε ο Μάρεϊ Μπούκτσιν.

Βλέπουμε δηλαδή ότι θα ήταν αρκετό μόνο το **4%** της περιουσίας των **225** πλουσιότερων κεφαλαιοκρατών για να εξασφαλιστεί τροφή για όλους τους κατοίκους της Γης.

Ζούμε σ' ένα πλανήτη όπου διαβιούν 7 δισεκατομμύρια άνθρωποι. Σ' αυτόν τον πλανήτη λιγότεροι από 2.000 άνθρωποι κατέχουν περιουσία που -σύμφωνα με τη "λίστα Forbes"- έχει εκτιναχτεί στα 6,4 τρισεκατομμύρια δολάρια, αλλά την ίδια ώρα το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού (3,5 δισεκατομμύρια άνθρωποι) στερείται την πρόσβαση σε βασικά αγαθά για την ανθρώπινη ύπαρξη: Τροφή, καθαρό νερό, οποιαδήποτε κοινωνική υποδομή (στέγη, ηλεκτρικό, αποχέτευση, παιδεία, στοιχειώδεις υπηρεσίες υγείας, περίθαλψης, κλπ.). Ποτέ στο παρελθόν η ανθρωπότητα δεν ήταν τόσο απελπιστικά και ισοπεδωτικά ομοιόμορφη. Ποτέ στο παρελθόν δε συσσωρεύτηκε τόσος πολύς κοινωνικός πλούτος σε τόσο λίγα χέρια, σε σύγκριση με τη σημερινή κατάσταση η λεγόμενη εποχή της πρωτοσυσσώρευσης του κεφαλαίου στην Βρετανία του 18ου -19ου αιώνα που αναλύει με ένα αξιοθαύμαστο τρόπο ο Καρλ Μαρξ στο "Το κεφάλαιο" φαντάζει αθώα ξεθωριασμένη γκραβούρα.

Αλλά εκτός από την τεράστια φτώχεια στις υποανάπτυκτες χώρες του λεγόμενου "τρίτου κόσμου", και στις μητροπόλεις και ιδίως στην ημιπεριφέρεια (υπό ανάπτυξη χώρες) του καπιταλισμού αυξάνεται τόσο η σχετική όσο και η πραγματική φτώχεια. Ζούμε σ' έναν κόσμο που η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων θα μπορούσε να εξασφαλίσει να έχουν όλοι απ' όλα και προπαντός τα βασικά. Αλλά το 1/6 της ανθρωπότητας είναι θύμα υποσιτισμού. Ποτέ στο παρελθόν της ανθρώπινης ιστορίας δεν έχει καταγραφεί τέτοιας έκτασης ανισότητα που καλύτερα να την ονομάζουμε καπιταλιστική βαρβαρότητα.

Θα αρκούσαν οι περιουσίες των **7 πλουσιότερων καπιταλιστών** για να εξαλειφθεί για πάντα η φτώχεια. Φυσικά υπάρχει μια «λεπτομέρεια»: Αν ο καπιταλισμός είχε τέτοιες ευαισθησίες και ηθική, δε θα ήταν καπιταλισμός. Οι άρχουσες πολιτικές οικονομικές ελίτ και οι διάφοροι επαίοντες διανοούμενοι που τις υπηρετούν εξαπολύουν σε παγκόσμιο επίπεδο ένα τρίπτυχο κατηγοριών σε όσους ασκούν κριτική - πολεμική σε αυτή την τάξη πραγμάτων, το τρίπτυχο αυτό εδράζεται στο ότι, όλοι αυτοί που κριτικάρουν και εναντιώνονται έμπρακτα σε αυτή την τάξη πραγμάτων είναι **ηθικολόγοι και λαϊκιστές ή τρομοκράτες**.

Ο καπιταλισμός, ένα κοινωνικό σύστημα που βασίζεται στην εκμετάλλευση και κυριαρχία ανθρώπου από άνθρωπο, έχει ως κινητήρια δύναμη για την ύπαρξή του την μεγιστοποίηση του κέρδους. Του όλο και μεγαλύτερου κέρδους άρα και κυριαρχίας αφού είναι αντίθετος και απορρίπτει σαν ανάξιο, ηθικολογικό και ξεπερασμένο το αρχαίο ρητό «*πάντων χρημάτων μέτρον εστίν άνθρωπος*», Πρωταγόρας.

"... Ορίστε το πραγματικό πρόσωπο του σύγχρονου ολοκληρωτισμού που λέγεται «φιλελεύθερη δημοκρατία», αλλά που τώρα πρέπει να αποκαλούμε με το αληθινό του όνομα: το ολοκληρωτικό εμπορικό σύστημα. Το ολοκληρωτικό εμπορικό σύστημα πραγματοποίησε αυτό που κανένας άλλος ολοκληρωτισμός δεν κατάφερε πριν από αυτόν: την ενοποίηση του κόσμου κατ' εικόνα του..."

Το κυρίαρχο σύστημα ορίζεται, λοιπόν, από τη διεισδυτικότητα της εμπορικής ιδεολογίας. Απασχολεί παράλληλα όλο το χώρο και τους τομείς της ζωής. Λέει μονάχα: «Παράγετε, πουλήστε, καταναλώστε, συσσωρεύστε!» Έχει μετατρέψει το

σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων σε εμπορικές σχέσεις και αντιμετωπίζει τον πλανήτη μας ως εμπόρευμα.. Αναγνωρίζει μόνο ένα δικαίωμα: το δικαίωμα στην ιδιωτική ιδιοκτησία. Ο μόνος θεός που λατρεύει είναι το χρήμα...». Ζαν Μπριέν

Σε ένα παλιό κείμενο – Μάρτης 2008 – είχα γράψει: "... Στο έμπα του νέου αιώνα του εκσυγχρονισμού, της τεχνολογίας και του μινιμαλιστικού κενού, της νεωτερικότητας όπως την ονομάζουν οι αστοί διανοούμενοι, έχουμε να αντιμετωπίσουμε από τις εκδοχές της πολιτικής ολιγαρχίας, από την φιλελεύθερη και την σοσιαλ-φιλελεύθερη που κλίνουν όλο και περισσότερο προς τον αυταρχισμό, μέχρι τις θεοκρατικές δημοκρατίες τύπου Ιράν και τις λαϊκές δημοκρατίες τύπου Κίνας.

Η «νέα» παγκόσμια εποχή χαρακτηρίζεται από πολυποίκιλες κοινωνικο-οικονομικές συνιστώσες, που ο τρόπος της παραγωγικότητά τους κυμαίνεται από τον καπιταλισμό παλαιού τύπου «εντάσεως εργασίας», μέχρι τον καπιταλισμό νέου τύπου «εντάσεως κεφαλαίων», μεταπρατικές (ραντιέριες) παλαιού τύπου μέχρι εμπορευματικές νέου τύπου, άντλησης κεφαλαίων από βρόμικες μολυσματικές βαριές βιομηχανίες παλαιάς τεχνολογίας. αλλά και από τη λεγόμενη «νέα οικονομία» γνώσης, πληροφορικής, υψηλής τεχνολογίας, πράσινης οικο-οικονομίας, χρηματιστηριακού και τραπεζικού κεφαλαίου. Χαρακτηρίζεται επίσης, από την «ανήθικη» οικονομία, λαθρεμπόριο όπλων, ναρκωτικών, δουλεμπόριο γυναικών, παιδιών και οικονομικών μεταναστών.

Το παγκόσμιο, αλλά και σε κάθε κράτος χωριστά οικονομικό-κοινωνικό περιβάλλον, οι σχέσεις και ο τρόπος παραγωγής, χαρακτηρίζονται από τάσεις «εργασιακού μεσαίωνα» και «νεοφεουδαρχικής» συσσώρευσης κεφαλαίων και πλούτου των εταιριών με μορφές ολιγοπωλιακές και μονοπωλιακές, που όλο και περισσότερο συμπράττουν, συνενώνονται και συγχωνεύονται σε πολυεθνικά καρτέλ λόγω του ανταγωνισμού. Αυτά τα πολυεθνικά καρτέλ, τείνουν να επηρεάζουν με σκοπό να καθορίζουν προς όφελος τους σε πλανητική κλίμακα τις πολιτικές εξελίξεις και τα πολιτικο -κοινωνικά συστήματα..."

Επίμετρο

«... Από την εποχή που εμφανίστηκε η πατριαρχία, η ιεραρχία, η ταξική και πολιτική κυριαρχία στην ανθρωπότητα και μέχρι σήμερα, όλα τα συστήματα, θρησκευτικά ή κοσμικά - πολιτικά είναι συστήματα διαχείρισης των ανθρώπων. Διαχείριση των από κάτω, από τους από πάνω, δηλαδή από τις εκάστοτε κυρίαρχες θρησκευτικές, πολιτικές και οικονομικές ελίτ, στο όνομα της τάξης που εκπροσωπούν.

Θα έρθει ο καιρός που θα περάσουμε από τα συστήματα διαχείρισης των ανθρώπων στα συστήματα διαχείρισης των πραγμάτων... και από το "βασιλείο" της αναγκαιότητας στο "βασιλείο" της ελευθερίας ..." Κάτω η κυριαρχία...» Γ. Μ

Το Κομμουναριάτο

Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την οικουμένη, το Κομμουναριάτο **

"... Όταν θα αντιλαλεί η ηχώ και ο κουρνιαχτός που θα αναγγείλει τα οδοφράγματα των κομμούνων του Παρισιού του 21ου αιώνα, οι τσαρλατάνοι ποιητές θα σωπάσουν, ή θα αναγκαστούν να σωπάσουν. Οι νέες κομμούνες περιμένουν αυτούς – αυτές που θα τις δημιουργήσουν..."

... ήδη έχουν ξεκινήσει, σε μικρές γαίες έχουν ακουμπήσει, τα μεγάλα τους όνειρα απλώνουν, στις φυλλωσιές της Lacandonna και στους βράχους της Rojana ..." Γ. Μ

Γιώργος Μεριζιώτης

Πειραιάς - Δραπετσώνα 15/4/2013

Σημείωση:

*) Το κείμενο αυτό γράφτηκε τον Απρίλιο του 2013, με αφορμή την δημοσίευση "Ενάντια στην αναρχία ως κοινωνική πρόνοια" και συζήτηση που έγινε εδώ: [Ενάντια στην αναρχία ως κοινωνική πρόνοια](#) προστεθήκαν κάποιες παράγραφοι τον Σεπτέμβριο του 2018.

[\(https://athens.indymedia.org/post/1456329/\)](https://athens.indymedia.org/post/1456329/)

**) Για μια σκιαγράφιση των νέων ταξικών διαστρωματώσεων που δημιουργεί ο καπιταλισμός, αλλά και μια πρώτη επαφή με τον νεολογισμό το "Κομμουναριάτο" ως εμπλουτισμός της έννοιας του Προλεταριάτου δείτε εδώ: [Ποιο είναι το Κομμουναριάτο;](#)

Παραπομπές - Βιβλιογραφία:

Παραπομπές:

[Οι πνευματικοί και ταξικοί μας πρόγονοι \(Μέρος τέταρτο\)](#)

[Σχετικά με την ονομασία ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΣ \(Ο πόλεμος των εννοιών- ορισμών\)](#)

Πειράματα εργατικής και κοινωνικής αυτοδιαχείρισης ([από το αποτυχημένο παρελθόν στο επιτυχημένο μέλλον;](#))

[Οι στατιστικές του αίσχους, η αθλιότητα της φιλανθρωπίας και η αλληλεγγύη](#)

[Προοίμιο για μια παγκόσμια ιστορία της ατιμίας](#)

[Η δημοκρατία τους, η νεωτερικότητα και το πολιτικό ψέμα](#)

[Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα ή αναρχικά μέσα και σκοποί;](#)

[Η αναρχική κοινωνιολογία του φεντεραλισμού και οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης](#)

[Το νέο καιρικό μέτωπο](#)

[Όψεις του σύγχρονου ολοκληρωτισμού: Β' έλεγχος της διατροφής](#)

[Το νησί του Πάσχα και η εντροπία](#)

[Η παγκόσμια ανισορροπία και η επαναστατική δύναμη της οικολογίας](#)

Βιβλιογραφία:

Μιχαήλ Μπακούνιν "[Θεός και Κράτος](#)"

Μιχαήλ Μπακούνιν "[Φεντεραλισμός, Σοσιαλισμός, Αντιθεολογισμός](#)"

Μιχαήλ Μπακούνιν "[Η παρισινή κομμούνια και η ιδέα του κράτους](#)"

Ρούντολφ Ρόκερ "[Η ανεπάρκεια του οικονομικού υλισμού](#)"

Λάρυ Τιφτ – Ντένις Σάλιβαν "[Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος](#)"

Γιώργος Μεριζιώτης "[Σύνοψη του κοινωνικού αναρχισμού](#)"

Μάρει Μπούκτσιν "[Τι είναι ο κομμουναλισμός; Η δημοκρατική διάσταση του αναρχισμού](#)"

Νίκο Μπέρτι "[Πέρα από τη Δεξιά και την Αριστερά: Αναρχία](#)"

Γιώργος Μεριζιώτης "[Οργάνωση και αγώνας για την αναρχία](#)"

Αμεντέο Μπερτόλο "[Πέρα από τη δημοκρατία ANAPΧΙΑ](#)"

Μάρει Μπούκτσιν "[Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία](#)"

Γιώργος Μεριζιώτης "[Το ζήτημα της οργάνωσης \[2η έκδοση\]](#)"

Μάρει Μπούκτσιν "[Τί είναι Κοινωνική Οικολογία](#)"

Κόλιν Γουορντ "[Η θεωρία της αυθόρμητης τάξης](#)"

Εντουάρντο Κολόμπο "[Είμαι Αναρχικός !](#)"

Λουίτζι Φάμπρι "[Αστικές επιδράσεις στον αναρχισμό](#)"

Πιοτρ Κροπότκιν "[Προς τους Νέους](#)"

Εμβαθύνοντας στο νόημα της κοινωνικής αναρχίας

Μέρος Δεύτερο

Το Νόημα του Αναρχισμού: Συζητώντας τη βιβλιογραφία *

Των Lucien van der Walt και Michael Schmidt

Εισαγωγή

Θέλουμε να μελετήσουμε τις ιδέες και την ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης από την εποχή της ανάδυσης της. Πρόκειται για μια παράδοση με πλούτο ιδεών και με τεράστιο αντίκτυπο στην ιστορία των εργατικών κι αγροτικών κινημάτων, καθώς και στην Αριστερά γενικότερα. Αν και η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει κερδίσει μεγάλη προσοχή τα τελευταία χρόνια, λόγω του εξέχοντος ρόλου των αναρχικών στο κίνημα της «αντιπαγκοσμιοποίησης» και της αναγέννησης των συνδικαλιστικών ρευμάτων, οι ιδέες και η ιστορία της δεν είναι ευρέως γνωστές σήμερα.

Σε πολλές περιστάσεις, οι προσπάθειες για μια σωστή εκτίμηση των ιδεών και των δραστηριοτήτων του κινήματος έχουν επισκιαστεί από αρνητικά διακείμενους διανοούμενους και από τα Μ.Μ.Ε., όμως το πρόβλημα είναι ακόμη βαθύτερο. Ακόμη και ορισμένες εργασίες που έχουν συνταχθεί από συμπαθούντες συχνά παρανοούν τον πυρήνα των ιδεών του και υποτιμούν την ιστορική έκταση της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης.

Απορρίπτουμε την αντίληψη ότι προσωπικότητες όπως ο Γουίλιαμ Γκόντγουιν (1756-1836), ο Μαξ Στίρνερ (1806-1856), ο Προυντόν, ο Μπέντζαμιν Τάκερ (1854-1939) και ο Λέων Τολστόι (1828-1910) αποτελούν τμήματα της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Αντίστοιχα, απορρίπτουμε την αντίληψη ότι μπορούν να εντοπιστούν αναρχικές τάσεις καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Το αναρχικό κίνημα αναδύθηκε μόλις τη δεκαετία του 1860, ως μία τάση του σύγχρονου εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Αν και αποκλείουμε το Γκόντγουιν και τους υπολοίπους, για λόγους που θα γίνουν εμφανείς στη συνέχεια, συμπεριλαμβάνουμε κάτω από τον τίτλο «ευρύτερη αναρχική παράδοση» συνδικαλιστές όπως ο Ντανιέλ Ντε Λεόν (1852-1914), ο Τζέιμς Κόνολι (1868-1916) και ο Ουίλλιαμ «Big Bill» Χέιγουντ (1869-1928). Όμως, οι βασικές προσωπικότητες που όρισαν τον αναρχισμό και το συνδικαλισμό ήταν ο Μπακούνιν (1814-1876) και ο Κροπότκιν (1842-1921).

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση έχει επηρεαστεί σαφώς και από τον Προυντόν και από τον Μαρξ, αλλά η προοπτική της ξεπέρασε κατά πολύ τις ιδέες και τους στόχους και των δύο. Επικεντρώθηκε στη διεθνιστική πολιτική και προσπάθησε να

αντιμετωπίζει πληθώρα κοινωνικών ζητημάτων σε ταξικά πλαίσια και αποτελεί ιστορικά ένα κίνημα κυρίως της εργατικής τάξης, αν και οι αγρότες έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο. Το γεγονός ότι εμείς επικεντρώνουμε μεγάλο μέρος της προσοχής μας στο συνδικαλισμό στους χώρους δουλειάς οφείλεται στο ότι ο συνδικαλισμός είναι κεντρικό σημείο της ιστορίας της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης. Όταν μιλάμε για συνδικαλισμό εννοούμε ένα επαναστατικό κίνημα σωματείων, ικανών να παράξουν μια ευρεία γκάμα τακτικών και δράσεων. Ο συνδικαλισμός δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην πολιτική της διαρκούς δημιουργίας καινούριων σωματείων, καθώς πολλά επαναστατικά συνδικαλιστικά σωματεία δημιουργήθηκαν μέσω της επαναστατικοποίησης ήδη υπαρχόντων.

Όντας αντίθετοι στην οπτική που θέλει τον αναρχισμό να «μην έχει υπάρξει τίποτε άλλο παρά ένας πόλος έλξης μειοψηφιών», ή σαν τον φτωχό συγγενή των υπολοίπων παραδόσεων της Αριστεράς, υποστηρίζουμε ότι σε πολλές περιοχές αναδύθηκαν μαζικά αναρχικά και συνδικαλιστικά κινήματα· ιδιαίτερα στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ανατολική Ασία².

Συζητώντας τη βιβλιογραφία

Ξεκινάμε με μια έρευνα των τρόπων με τους οποίους έχει οριστεί ο αναρχισμός κι ο συνδικαλισμός στη βιβλιογραφία. Οι μελέτες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό έχουν πολλές φορές το μειονέκτημα της απουσίας ξεκάθαρα ορισμού του αντικειμένου τους. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ένα από τα προβλήματα είναι η δημοφιλής θέαση του αναρχισμού σαν χάος, καταστροφή και κατάρρευση κάθε έννοιας τάξης³. Αυτό είναι λάθος, καθώς ο αναρχισμός είναι μια κοινωνική θεωρία που προσδιορίζεται με θετικό τρόπο· αντιτιθέμενος στην υπάρχουσα κοινωνική τάξη πραγμάτων, προτείνει μια νέα.

Ένα δεύτερο πρόβλημα που υπάρχει είναι η συνήθεια να ορίζεται ο αναρχισμός ως μια αντίληψη που χαρακτηρίζεται από την αντίθεσή του στο κράτος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Εκπρόσωπος αυτής της παράδοσης είναι ο Ρόντερικ Κέντγουορντ, ο οποίος ισχυρίζεται ότι «ο δεσμός που ένωνε όλους τους αναρχικούς» ήταν «η αντίθεση σε οποιαδήποτε κατάσταση επιβολής, περιορισμού ή καταπίεσης», καθώς και ότι αυτή η αντίθεση αποτελούσε τη βάση του αναρχικού αντικρατισμού⁴. Στο ίδιο μήκος κύματος, η Κορίν Τζάκερ υποστηρίζει πως οι αναρχικοί έχουν μια «ρομαντική προσέγγιση» και επιμένουν ότι «άτομο πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερο· δεν πρέπει να υπάρχει καμία εξουσία που να καθοδηγεί τη συμπεριφορά ατόμου και τα όριά της». Συνεχίζοντας η Τζάκερ, λέει πως οι αναρχικοί αντιτίθενται στο κράτος διότι «οι κανόνες αποτελούν προσπάθεια επιβολής περιορισμών στην ατομική ελευθερία» και πως «οι όροι αναρχισμός και αντικρατισμός είναι ισοδύναμοι»⁵.

Για τον Ρόμπερτ Χόφμαν, οι αναρχικοί υποστηρίζουν πως «η κυβέρνηση δημιουργεί και διαιώνίζει την αταξία και τη βία» και «κάθε προστάζουσα αρχή, ακόμη και η εξουσία μιας λαϊκής σοσιαλιστικής κυβέρνησης ή οι συλλογικές αποφάσεις μιας εξισωτικής κοινωνίας, παραβιάζει την ατομική ελευθερία», τη «δικαιοσύνη» και την «κοινότητα». Ο άνθρωπος πρέπει «να υπακούει μόνο στις προσταγές της ελεύθερης

βούλησής του»⁶. Ο Μάρσαλ Στατζ θεωρεί πως ο αναρχισμός στοχεύει σε μια κοινωνία οργανωμένη στη βάση των ελεύθερων σχέσεων, χωρίς να επιβάλλεται τάξη και πως είναι ένα «θετικό κοινωνικό πρόγραμμα» που συνδέει «την κριτική της ανθρώπινης κοινωνίας όπως είναι τώρα με το όραμα για μια καλύτερη μορφή κοινωνικής τάξης». Όμως, ο Στατζ υποβάθμισε το «θετικό» πρόγραμμα καθιστώντας το μια απλή ποικιλία προτάσεων για την αντικατάσταση του κράτους· ο αναρχισμός ορίζεται τάχα μέσω της αντίληψής του ότι «η πολιτική εξουσία και η σύγχρονη ενσάρκωσή της, το κράτος, είναι η πηγή όλων των κακών»⁷.

Ο Τέρρυ Πέρλιν χρησιμοποίησε ένα παρόμοιο επιχειρήμα και μας παρουσίασε τους υποτιθέμενους «αναρχικούς της Δεξιάς», τους «αναρχοκαπιταλιστές», των οποίων οι αναζητήσεις για την ατομική απελευθέρωση από το κράτος συναντούν την «βασική αναρχική αναζήτηση: αυτήν της ατομικής ελευθερίας»⁸. Οι «αναρχοκαπιταλιστές» πήραν τις ιδέες της ελεύθερης αγοράς και τις οδήγησαν στα πιο ακραία συμπεράσματα. Ο παραδοσιακός οικονομικός φιλελευθερισμός, συμπεριλαμβανόμενου του νεοφιλελευθερισμού, τάσσεται υπέρ των πλεονεκτημάτων της ελεύθερης και άνευ περιορισμών αγοράς. Τα πλεονεκτήματα αυτά έχουν να κάνουν με τη διαρκή επιδίωξη για ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων, την ατομική ελευθερία και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Όμως οι φιλελεύθεροι προτάσσουν την ανάγκη για ένα μικρό κράτος που διασφαλίζει το νόμο και την τάξη, παρέχει αμυντικές στρατιωτικές υπηρεσίες, εξασφαλίζει τα δημόσια αγαθά και αντιμετωπίζει τους εξωτερικούς κινδύνους. Αντίθετα οι «αναρχοκαπιταλιστές», όπως ο αποθανών Μάρρεϊ Ρόθμπαρντ, προκρίνουν την μεταφορά όλων των λειτουργιών του κράτους – συμπεριλαμβάνοντας και τη διαφύλαξη του νόμου και της τάξης – σε ιδιωτικούς ομίλους κι επιχειρήσεις⁹.

Μπορεί να φαντάζει παράξενη η τοποθέτηση τέτοιων προσωπικοτήτων στα πλαίσια ενός και μοναδικού κινήματος, όμως είναι απολύτως συμβατή με τον ορισμό του αναρχισμού ως αντίθεσης προς το κράτος. Το έργο που πραγματικά καθιέρωσε αυτόν τον ορισμό είναι το Αναρχισμός: Εκπρόσωποι της Αναρχικής Φιλοσοφίας του Πωλ Ελτζμπάχερ, που δημοσιεύθηκε το 1900 επιδιώκοντας να εντοπίσει τα βασικά χαρακτηριστικά της αναρχικής σκέψης. Τα συμπεράσματα αυτού του έργου, που αποτελεί μια από τις πρώτες ακαδημαϊκές μελέτες πάνω στον αναρχισμό, «έχουν γίνει κοινός τόπος σε τέτοιο βαθμό, που έχουν ενσωματωθεί σχεδόν σε κάθε μελέτη του ζητήματος μέχρι σήμερα»¹⁰.

Ο Ελτζμπάχερ, ένας Γερμανός δικαστικός, ενδιαφέρθηκε για την κατανόηση του αναρχισμού, ο οποίος φάνταζε για τους σύγχρονούς του σαν κάτι νέο και μυστηριώδες¹¹. Η προσπάθειά του να αναπτύξει έναν ορισμό και μια ανάλυση του αναρχισμού ξεκίνησε καλά: είχε θέσει ως στόχο να προσδιορίσει έναν αριθμό στοχαστών που αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναρχικών και στη συνέχεια να εντοπίσει τις βασικές αρχές του αναρχισμού. Αυτή η αφαιρετική μέθοδος είναι πιθανότατα η καλύτερη, όμως η ανάλυσή της καθορίζεται πάντα από την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Τα προβλήματα ξεκίνησαν όταν ο Ελτζμπάχερ έκανε την επιλογή των επιφανών αναρχικών. Η επιλογή αυτή «δεν έγινε πάνω στη βάση κάποιων αντικειμενικών κριτηρίων, αλλά κυρίως στη βάση της μελέτης της σκέψης όσων θεωρούσε η κοινή γνώμη της εποχής του (το ενημερωμένο τμήμα της)

βασικούς εκφραστές του αναρχισμού»¹². Το «ενημερωμένο τμήμα της κοινής γνώμης», στο οποίο απευθύνθηκε ο Ελτζμπάχερ, ήταν οι κοντινοί του συνεργάτες, οι οποίοι εξαρχής υπέθεταν πως ο αναρχισμός ορίζεται κυρίως μέσω του αντικρατισμού. Ο Ελτζμπάχερ δεν έκανε ταυτόχρονες έρευνες, αντλώντας υλικό από το εσωτερικό τού κινήματος της εποχής του που αυτοπροσδιοριζόταν ως αναρχικό.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αυθαίρετη επιλογή επτά προσωπικοτήτων, τις οποίες θεώρησε «αναγνωρισμένους» αναρχικούς δασκάλους: τους Γκόντγουιν, Στίρνερ, Προυντόν, Μπακούιν, Κροπότκιν, Τάκερ και Τολστόι¹³. Αυτές είναι οι προσωπικότητες που αναγνωρίστηκαν μεταγενέστερα ως οι επτά σοφοί του αναρχισμού, όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο¹⁴. Έχοντας κάνει τη διαλογή με αυτόν τον τρόπο, ο Ελτζμπάχερ αντιμετώπισε έπειτα το πρόβλημα του ορισμού: τι κοινά έχουν αυτά τα άτομα; Μετά την εκτενή και διαυγή ανάλυση κάθε σοφού από τον Ελτζμπάχερ, η απάντηση διαφάνηκε πως είναι: «πολύ λίγα»¹⁵.

Ο Γκόντγουιν, ένας ξεχασμένος στοχαστής του Διαφωτισμού, εξήγαγε μια εν γένει αντικρατική θέση βασισμένη σε ωφελμιστικές αρχές, κατά τη δεκαετία του 1790¹⁶. Υποστήριζε ότι οι άνθρωποι μπορούν να τελειοποιηθούν μέσα από τη λογική και την εκπαίδευση, καθώς και ότι η κυβέρνηση θα απονεκρωθεί όταν όλοι οι άνθρωποι γίνουν επαρκώς ορθολογικοί ώστε να εξασκήσουν την πλήρη προσωπική τους αυτονομία· δηλαδή όταν ο ωφελμιστικός λογισμός εφαρμοστεί στο σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Σύμφωνα με την οπτική τού Γκόντγουιν, «Κάθε καλά ενημερωμένος φίλος της ανθρωπότητας ανυπομονεί για τη ... διάλυση της πολιτικής διακυβέρνησης, αυτής της κτηνώδους μηχανής, η οποία αποτελεί αιώνια πηγή των δεινών της ανθρωπότητας»¹⁷. Για τους ίδιους λόγους αντιτιθέταν στις ταξικές ανισότητες: η φτώχεια, όπως και ο πλούτος, αποσπά τους ανθρώπους από την αναζήτηση της καθαρής λογικής¹⁸.

Επίσης, αντιτιθέταν στη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων καθώς αυτή παρεμποδίζει την ανάπτυξη και την εφαρμογή της ωφελμιστικού λογισμού¹⁹. «Οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό με όρους συνεργασίας είναι, σε ένα βαθμό, κακό», υποστήριζε ο Γκόντγουιν και συνέχιζε λέγοντας πως το σύνολο των αλληλεπιδράσεων που δεν είναι αναγκαίες θα πρέπει να αποφεύγεται συστηματικά, συμπεριλαμβανόμενης της «κοινής εργασίας και των κοινών γευμάτων», «της συγκατοίκησης», καθώς και του «θεσμού του γάμου»²⁰. Αν και ο Γκόντγουιν ανήκε στην Αριστερά, καθώς υπερασπιζόταν τη Γαλλική Επανάσταση, πίστευε ότι ο κρατικός καταναγκασμός αποτελεί αναγκαίο κακό μέχρι την επίτευξη της καθολικής ορθολογικότητας²¹.

Αντίθετα, ο Στίρνερ είναι ένας ακραίος ατομικιστής της δεκαετίας του 1840, που υποστήριζε το δικαίωμα της ατομικότητας να κάνει οτιδήποτε τον/την ευχαριστεί²². Το πνεύμα πρέπει να απελευθερωθεί από «φαντάσματα» και «τιμώνια», δηλαδή από όλες τις αφηρημένες αρχές που εμποδίζουν την ατομική ικανοποίηση, όπως κι από τις «υποθέσεις της ανθρωπότητας, της αλήθειας, της ελευθερίας, της δικαιοσύνης ..., ακόμη από την υπόθεση του Πνεύματος». Το αχαλίνωτο ατομικό συμφέρον είναι η μόνη πραγματική αξία· το μόνο βάσιμο κριτήριο της πράξης είναι η ατομική ικανοποίηση· το μόνο όριο είναι η ισχύς του κάθε ατόμου· ακόμα και η αλήθεια είναι

αποτέλεσμα ατομικής επιλογής και άρα εντελώς σχετική «Εσύ και μόνο εσύ είσαι η αλήθεια, ή μάλλον, είσαι κάτι παραπάνω από την αλήθεια, η οποία είναι ένα τίποτα μπροστά σου»²³.

Στην πραγματικότητα, ο Στίρνερ δεν τασσόταν υπέρ της κατάργησης του κράτους²⁴. «Ο στόχος μου δεν είναι να ανατρέψω την καθεστυκυία τάξη αλλά να ανυψωθώ από πάνω της, οι σκοποί και οι πράξεις μου δεν είναι ... πολιτικοί ή κοινωνικοί αλλά ... κατευθύνονται προς εμένα και τον εγωισμό μου»²⁵. Τασσόταν υπέρ μιας κουλτούρας της «απεριόριστης ατομικής θέλησης»²⁶. Η λογική είναι ασήμαντη και το κράτος είναι αντικειμενικό μόνο στο βαθμό που αναχαιτίζει την αναζήτηση της ελευθερίας και της ισχύος από το άτομο. Το κράτος καταπιέζει το άτομο, αλλά δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με την καταπίεση του ενός ατόμου από το άλλο.

Ο Τολστόι, διάσημος Ρώσος λογοτέχνης, άντλησε τις αρχές του από τα ιερά κείμενα του Χριστιανισμού και υποστήριζε την απόσυρση σε μια απλή ζωή θρησκευτικής ενατένισης²⁷. Ο Τολστόι πήρε στα σοβαρά την προτροπή του Ιησού Χριστού να «γυρίσει και το άλλο μάγουλο» κι έγινε πασιφιστής, κι ως εκ τούτου συνηγορούσε υπέρ της μη βίας και της μη αντίστασης για την αντιμετώπιση των διαμαχών και της εξουσίας. Η αντίθεσή του στο κράτος πρόεκυπτε από δυο στοιχεία: την πεποίθηση ότι η διακυβέρνηση εμπεριέχει εγγενώς τη βία και την αντίληψη ότι ο θεϊκός νόμος είναι ισχυρότερος από τον κοσμικό νόμο και την ανθρώπινη λογική. Στην καρδιά της σκέψης του Τολστόι βρίσκεται ο Χριστιανικός μυστικισμός, η αναζήτηση της εσωτερικής ελευθερίας μέσω της θρησκευτικής υπακοής και της θείας αποκάλυψης, η οποία απαιτεί την παραίτηση, όπου αυτό είναι δυνατόν, από τα κακά και τους πειρασμούς του κόσμου.

Η επιθυμία του να παραιτηθεί και από την επαφή του με το κράτος ήρθε ως επακόλουθο, όπως και η απέχθειά για την ιδιωτική ιδιοκτησία και η υπεράσπιση της αγνότητας. Με λίγα λόγια, ακόμα και στα πιο βασικά στοιχεία, δεν υπάρχουν πολλά κοινά ανάμεσα στους σοφούς που είδαμε μέχρι τώρα: ο Γκόντγουιν ήταν ορθολογιστής· ο Στίρνερ θιασώτης του επιστημολογικού σχετικισμού, που αντιλαμβανόταν την αλήθεια σαν ζήτημα γνώμης, με την ευρύτερα αποδεκτή «αλήθεια» να είναι αυτή που επιβάλλεται από τους ισχυρότερους ανθρώπους. ο Τολστόι ήταν πιστός στη θεία αποκάλυψη· ο Γκόντγουιν κι ο Τολστόι ήταν ασκητές και ο Στίρνερ άσωτος, ο Γκόντγουιν αντιτιθόταν στο ταξικό σύστημα επειδή αποτρέπει από την εξάσκηση της λογικής, ο Στίρνερ απεχθανόταν τη σύγχρονη βιομηχανία γιατί μηχανοποιούσε τη ζωή και ο Τολστόι διαμαρτυρόταν ότι ο καπιταλισμός αντικατέστησε την υγιή αγροτική εργασία με το βιομηχανικό σύστημα και ότι η αναζήτηση του κέρδους εμποδίζει τη σωτηρία. Οι τέσσερις εναπομείναντες σοφοί προσθέτουν ακόμα περισσότερη ποικιλία και μπορούν να καταταχθούν σε δυο κύριες κατηγορίες: τον Προυντόν και τον Τάκερ από τη μια μεριά, το Μπακούνιν και τον Κροπότκιν από την άλλη.

Ο Προυντόν, ένας αυτοδίδακτος Γάλλος τεχνίτης με καταγωγή από την ύπαιθρο, ήταν σε κάποιο βαθμό επηρεασμένος από τον «ουτοπικό» σοσιαλιστή των αρχών του δεκάτου ένατου αιώνα, Σαρλ Φουριέ (1772-1837), ο οποίος τασσόταν υπέρ της συνεργατικής εργασίας, της κοινοτικής ιδιοκτησίας και ζωής, των σαρκικών

απολαύσεων και της ισότητας των φύλων²⁸. Ο Προυντόν θιοθέτησε μια ευρεία εργασιακή θεωρία της αξίας – μια προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η μόνη πηγή παραγωγής πλούτου είναι η εργασία και η τιμή πώλησης των αγαθών και των υπηρεσιών αντιστοιχεί στην ποσότητα χρόνου εργασίας που είναι ενσωματωμένη σ' αυτά – για την κριτική του καπιταλισμού²⁹. Αυτή η ιδέα δεν ήταν καινούρια και μπορεί να βρεθεί στα έργα του Σμιθ και άλλων πρωίμων φιλελεύθερων οικονομολόγων. Όμως στα χέρια του Προυντόν έγινε εργαλείο κοινωνικής κριτικής: αν όλος ο πολυτός παράγεται από την εργασία, τότε γιατί οι παραγωγικές τάξεις παραμένουν υποβαθμισμένες, ενώ οι τάξεις που δεν παράγουν – και αποτελούνται από τραπεζίτες, γαιοκτήμονες κι εμπόρους – συσσωρεύουν διαρκώς πλούτο;

Για τον Προυντόν, η εκμετάλλευση – η κατάσταση στην οποία η εργατική τάξη δεν αμοιβείται σύμφωνα με την εργασία της και άλλες τάξεις καρπώνονται το απλήρωτο πλεόνασμα – πραγματοποιείται μέσα από μια πληθώρα μηχανισμών της αγοράς, όπως οι τόκοι, οι ενοικιάσεις και η κατωχυρώση ευρεσιτεχνιών. Οι τράπεζες, για παράδειγμα, στην πραγματικότητα δεν παράγουν καμία αξία αλλά συσσωρεύουν διαρκώς, μέσω του εξαναγκασμού των παραγωγών να πληρώνουν τόκους. Το κράτος με τη σειρά του υπερασπίζεται την εκμετάλλευση και υπονομεύει τη δικαιοσύνη. Η στρατηγική του Προυντόν για την αλλαγή είναι σταδιακή: ήταν υπέρ της ανάπτυξης ενός μη καπιταλιστικού τομέα, που θα βασιζόταν σε μικροιδιοκτήτες και κοοπερατίβες και θα υπέσκαπτε τα θεμέλια του καπιταλισμού, μέχρι να τον ανατρέψει. Έδινε μεγάλη έμφαση στην ανάγκη της δημιουργίας μια μη κερδοσκοπικής και συνεργατικής Λαϊκής Τράπεζας, που θα χρηματοδοτούταν από τους παραγωγούς, οι οποίοι θα δάνειζαν χρήματα χωρίς τόκους. Οραματιζόταν ένα είδος «σοσιαλισμού της αγοράς», βασισμένου στον ανταγωνισμό, στον οποίο οι παραγωγοί θα καρπώνονταν το σύνολο της αξίας της εργασίας τους³⁰.

Στο τέλος, το κράτος θα γινόταν περιττό, καθώς ο μη καπιταλιστικός τομέας θα γινόταν φορέας της αυτοκυβέρνησης. «Μην έχοντας ανάγκη από νομοθέτες ή ηγεμόνες, ο συναιτερισμός θα αναγκάσει την κυβέρνηση να εξαφανιστεί»³¹. «Ο σοσιαλισμός», υποστήριζε ο Προυντόν, «είναι το αντίθετο του κυβερνητισμού. ... Θέλουμε αυτές οι ενώσεις να γίνουν ... τα πρώτα συστατικά μιας απέραντης ομοσπονδίας συναιτερισμών και ομάδων που συνδέονται με τον κοινό δεσμό της δημοκρατίας και της κοινωνίας»³². Η αγορά ήταν στην πραγματικότητα ένα μέσο και μπορούσε να ελεγχθεί και να ισορροπήσει όντας, αν είναι απαραίτητο, υπό τον έλεγχο της κοινωνίας.

Οι ιδέες του Προυντόν, συχνά γνωστές ως μπουτουαλισμός, είχαν μεγάλη επιρροή στους σοσιαλιστικούς και λαϊκούς κύκλους, ανάμεσα στις δεκαετίες του 1840 και του 1880, στην Ευρώπη και την Αμερική³³. Ο Τάκερ ήταν ο «κύριος Αμερικανός απόστολος των θεωριών του Προυντόν», τις οποίες αποκαλούσε «αναρχοατομικισμό»³⁴. Περιέγραφε τον εαυτό του ως «αναρχοατομικιστή» ή «φιλοσοφικό αναρχικό» και είχε επηρεαστεί επίσης από στοχαστές των Η.Π.Α., όπως ο Τζοσία Γουόρεν, του οποίου οι ιδέες ήταν αξιοπρόσεκτα κοντινές με αυτές του Γάλλου ακτιβιστή. Όπως και ο Γκόντγουιν, οι Προυντόν και Τάκερ ήταν ορθολογιστές και άθεοι κι έβλεπαν τη λογική σαν απαραίτητο μέσο για την εξασφάλιση της κοινωνικής αλλαγής. Όμως, σε αντίθεση με τον Γκόντγουιν, είχαν ένα συγκεκριμένο

πλάνο για την αλλαγή αυτή, υποστήριζαν τη δημιουργία νέων δομών οι οποίες θα προεικόνιζαν την επιθυμητή μελλοντική τάξη πραγμάτων και αντιλαμβάνονταν την κοινωνία ως την απαραίτητη μήτρα της ατομικής ελευθερίας.

Ας περάσουμε τώρα στους Μπακούιν και Κροπότκιν. Ο Μπακούιν ήταν ο μεγαλύτερος γιος ενός ελάσσονος Ρώσου ευγενούς. Σπούδασε στη Ρωσία και τη Γερμανία τη δεκαετία του 1840, έχοντας στο νου του την ακαδημαϊκή καριέρα, αλλά σταδιακά ριζοσπαστικοποιήθηκε, γνώρισε τους Μαρξ και Προυντόν κι εκδιώχθηκε από αρκετές χώρες για τις πολιτικές του δραστηριότητες³⁵. Μετά την σύλληψη και την απέλασή του στη Ρωσία, ο Μπακούιν καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση, η οποία αργότερα μετατράπηκε σε εξορία στη Σιβηρία, απ' όπου και απέδρασε το 1861. Η πρώτη φάση της πορείας του Μπακούιν χαρακτηρίζεται από τον πανσλαβισμό που, αλλά μετά την αποτυχία της πολωνικής εξέγερσης του 1863, ο Μπακούιν μετακινήθηκε προς ταξικές και διεθνιστικές θέσεις. Οι απόψεις του σχηματίστηκαν μέσα από συζητήσεις στην Ιταλία (όπου ίδρυσε τη μουσική, σοσιαλιστική Διεθνή Αδελφότητα). Ακολούθησε η συμμετοχή του στον πασιφιστικό Σύνδεσμο για την Ειρήνη και την Ελευθερία κι έπειτα στην Πρώτη Διεθνή. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο Μπακούιν βοήθησε στην ίδρυση της Συμμαχίας για την Σοσιαλιστική Δημοκρατία η οποία θέλησε να ενταχθεί ως τέτοια στην Πρώτη Διεθνή. Η Γραμματεία της Πρώτης Διεθνούς επέμεινε να διαλυθεί τη Συμμαχία και να ενταχθούν οι τομείς της ξεχωριστά, αλλά είναι σχεδόν βέβαιο ότι η Συμμαχία συνέχισε να λειτουργεί υπόγειο. Δεν υπάρχει τίποτα το «φανταστικό» όσον αφορά τις «μυστικές εταιρίες» του Μπακούιν³⁶.

Όπως και ο Μπακούιν, ο Κροπότκιν καταγόταν από τη ρώσικη αριστοκρατία – ήταν για την ακρίβεια πρίγκηπας – και ξεκίνησε την καριέρα του στον στρατό και υπηρέτησε για δέκα χρόνια τις ρώσικες κρατικές υπηρεσίες, κυρίως στην ανατολική Σιβηρία³⁷. Απογοητευόμενος ολοένα και περισσότερο από την κυβέρνηση, ο Κροπότκιν συγκεντώθηκε στο επιστημονικό του έργο και απέκτησε τεράστια φήμη ως γεωγράφος. Παραιτήθηκε από το κυβερνητικό του πόστο κι επισκέφθηκε την Ελβετία, όπου συνδέθηκε με τους εκεί αναρχικούς. Στη Ρωσία, προωθούσε επαναστατικές ιδέες μέσα από τον Κύκλο Τσαϊκόφσκι, ο οποίος αποτελούσε τμήμα του κινήματος των ναροντικών («λαϊκιστών»). Φυλακίζεται το 1874 και δραπετεύει, μεταβαίνοντας στην Ελβετία κι έπειτα στη Γαλλία, όπου φυλακίζεται ξανά για τρία χρόνια, για συμμετοχή στην Πρώτη Διεθνή. Μετά την απελευθέρωσή του μετακόμισε στην Αγγλία, όπου και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της υπόλοιπης ζωής του, βοηθώντας στην ίδρυση των εκδόσεων Freedom Press και του περιοδικού Freedom, τα οποία είναι ακόμη ενεργά.

Το 1914, ο ηλικιωμένος Κροπότκιν στήριξε τους Συμμάχους στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ερχόμενος σε αντίθεση από τη μεγάλη πλειοψηφία των αναρχικών και των συνδικαλιστών. Το γεγονός αυτό χαρακτηρίστηκε «το δυστυχέστερο συμβάν της ζωής του Κροπότκιν», μια από τις «πιο σκοτεινές στιγμές του»³⁸. Επέστρεψε στη Ρωσία το 1917. Η κηδεία του, το 1921, ήταν η τελευταία μαζική συγκέντρωση αναρχικών στη Ρωσία για πάρα πολλά χρόνια.

Παρά την συνήθη παρουσίαση του Κροπότκιν σαν ήπιο «αναρχικό άγιο» συγκριτικά με τον Μπακούνιν, οι δύο τους δεν διέφεραν σε κανένα ουσιώδες ζήτημα³⁹. Ήταν αμφότεροι υπέρ της κοινωνικής επανάστασης μέσω της ταξικής πάλης, της κατάργησης του κράτους, του καπιταλισμού και της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας και της δημιουργίας μιας αυτοδιευθυνόμενης σοσιαλιστικής κοινωνίας και οικονομίας χωρίς κράτος, στην οποία οι ατομικές διαφορές θα ανθίζουν στη βάση της κοινωνικής και οικονομικής ισότητας. Οι ιδέες τους θα συζητηθούν σε μεγαλύτερο βάθος παρακάτω. Εδώ αρκούμαστε να πούμε ότι και οι δυο άνδρες ήταν ορθολογιστές (και φυσικά άθεοι) και υπέρμαχοι της αλληλοβοήθειας, σε αντίθεση με το Στιρνερικό ατομικισμό. Μοιράζονταν μια μπουτουαλιστική αντίθεση προς το κράτος, εκτιμούσαν τον Προυντόν και συμφωνούσαν μαζί του στο ότι η ελευθερία είναι κοινωνικό παράγωγο και όχι κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τους άλλους. Όμως έβλεπαν την εκμετάλλευση ως τμήμα της παραγωγής (αντί για τμήμα της αγοράς), προέβαλλαν τον ταξικό πόλεμο (και όχι την σταδιακή αλλαγή) και μιλούσαν για μια οικονομία σχεδιασμένη από τα κάτω (στη θέση του μηχανισμού της αγοράς). Αμφότεροι περιέγραφαν τους εαυτούς τους ως σοσιαλιστές⁴⁰.

Έχοντας να αντιμετωπίσει μια τόσο ποικιλόμορφη ομάδα στοχαστών, ως συνέπεια της μεθόδου του για την επιλογή αντιπροσωπευτικού δείγματος αναρχικών, ο Ελτζμπάχερ βρέθηκε μπροστά σε ένα δίλημμα. Στόχευε να εξάγει τις αναρχικές αρχές μέσα από την μελέτη των ιδεών του δείγματός του, αλλά κατέληξε σε μια επιλογή ανθρώπων με ριζικά διαφορετικές ιδέες. Όμως, αντί να επανεξετάσει τις επιλογές του, ο Ελτζμπάχερ επέμεινε και κατέληξε σ' έναν ορισμό του αναρχισμού που βασιζόταν στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή: την αντίθεση προς το κράτος⁴¹.

Αυτός ο ορισμός είναι ακόμα πιο νεφελώδης απ' όσο μπορεί να φαίνεται με την πρώτη ματιά, διότι ο Ελτζμπάχερ παραδέχεται ότι οι επτά σοφοί του έδιναν «νοηματοδοτούσαν με τελείως διαφορετικό τρόπο» την «αντίθεσή τους προς το Κράτος»⁴². Όπως έδειξε ο απολογισμός μας, είναι βέβαιο πως υπήρχε πολύ μικρή συμφωνία ανάμεσα στους υποτιθέμενους σοφούς πάνω στις αιτίες της αντίθεσης προς το κράτος, καθώς και στο εάν το κράτος θα πρέπει να καταργηθεί και, αν ναι, πώς. Για παράδειγμα, σε κάποιες περιπτώσεις, η αντίθεση προς το κράτος απορρέει από μια αντίθεση απέναντι στις ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων (εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε τους Προυντόν, Τάκερ, Μπακούνιν και Κροπότκιν)· σε άλλες υπάρχει η αντίθεση προς το κράτος, αλλά όχι και προς τις εξουσιαστικές σχέσεις (Στίρνερ)· και, τέλος, σε άλλες, η αντίθεση στο κράτος είναι κομμάτι της απόσυρσης από έναν αμαρτωλό κόσμο (Τολστόι). Όπως σημειώθηκε νωρίτερα, η προσέγγιση του Ελτζμπάχερ είχε αναμφίβολα μεγάλη επιρροή. Τα συμπεράσματά του ενίσχυσαν την κοινή αντίληψη ότι ο αναρχισμός είναι απλώς αντικρατισμός⁴³.

Αυτή η κλίση προς τον ασαφή ορισμό του αναρχισμού απέκτησε μεγαλύτερη ώθηση από τους ίδιους τους αναρχικούς: υπήρχε μια τάση, προερχόμενη από το εσωτερικό της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης, να παρουσιάζεται το κίνημα σαν ένα καθολικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ιστορίας. Από τις αρχές του εικοστού αιώνα κι έπειτα, επιφανείς αναρχικοί παρήγαγαν ένα σύνολο ιστορικών αφηγήσεων του κινήματος. Σε αυτές τις αφηγήσεις, ο αναρχισμός συνήθως περιγραφόταν σαν παρών

στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας, εκκινώντας από την αρχαία Ασία και Ευρώπη, συνεχίζοντας κατά την περίοδο του μεσαίωνα και καταλήγοντας στη νεωτερικότητα.

Οι αναρχικοί, όπως και άλλα κινήματα, ξεκίνησαν να δημιουργούν αυτό που μπορεί να εκληφθεί μόνο ως νομιμοποιητικός μύθος για το κίνημα: αυτή η μεταϊστορία βοήθησε στην αποδόμηση των κατηγοριών ότι ο αναρχισμός ήταν αλλόκοτος, ξένος και ασύμβατος με την ανθρώπινη φύση, μέσα από την περιγραφή του ως παρόντα σε όλα τα μέρη, τους λαούς και τις εποχές. Το καστ αυτού του θεάτρου της καθολικότητας περιλάμβανε αρχαίους φιλοσόφους όπως ο Λάο Τσε, θρησκευτικές αιρέσεις όπως οι Αναβαπτιστές και στοχαστές όπως ο Γκόντγουιν και ο Στίρνερ, τα κινήματα απ' την Πρώτη Διεθνή κι έπειτα, συμπεριλαμβάνοντας και το συνδικαλισμό. Για να μπορέσει να τα ομαδοποιήσει κανείς όλα αυτά σε κάτι ενιαίο, πρέπει να χρησιμοποιήσει έναν αρκετά χαλαρό ορισμό του αναρχισμού· υπό αυτό το πρίσμα, η σύμπτωση με την προσέγγιση του Ελτζμπάχερ είναι αρκετά ξεκάθαρη και είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Κροπότκιν είχε εντυπωσιαστεί από την πραγματεία του πρώτου⁴⁴.

Ο ισχυρισμός του Κροπότκιν ότι η «τάση» προς τον αναρχισμό «ενυπήρχε πάντοτε στην ανθρωπότητα» έγινε ευρέως αποδεκτός, δεδομένου του γοήτρου του, ιδιαίτερα από τη στιγμή που εμφανίστηκε στην έκδοση του 1910 της Εγκυκλοπαιδείας Μπριτάνικα⁴⁵. Ο αναρχικός ιστορικός Μαξ Νεττλώ έδωσε ακόμη μεγαλύτερο ειδικό βάρος σε αυτή την πορεία σκέψεων, με μια σειρά έργων του από το 1925 κι έπειτα. Γεννημένος στην Αυστρία, γιος ενός κηπουρού της βασιλικής οικογένειας, ο Νεττλώ έγινε αναρχικός γύρω στο 1881 κι απέκτησε διδακτορικό στη γλωσσολογία. Μετά από μια απροσδόκητη κληρονομιά το 1892, αφιέρωσε τη ζωή του στην έρευνα πάνω στον αναρχισμό, γράφοντας μια εκτενή Βιβλιογραφία του Αναρχισμού (1897), μια πολύτομη βιογραφία του Μπακούνιν και μια εννιάτομη ιστορία του αναρχισμού, που δημοσιεύονταν από το 1925 κι έπειτα και συνοψίστηκε σε έναν συνοδευτικό τόμο, το Σύντομη Ιστορία του Αναρχισμού⁴⁶. Βοήθησε επίσης στην ίδρυση των εκδόσεων Freedom Press.

Ο συνοδευτικός τόμος της ιστορίας του Νεττλώ αναφέρεται εκτενώς στην ιστορική ανάπτυξη του αναρχισμού πριν το 1864. Ο Νεττλώ πίστευε ότι, αν και «λίγοι άνθρωποι μέχρι στιγμής έχουν καταφέρει να κατανοήσουν πραγματικά την αναρχική ιδέα», το «αναρχικό σχέδιο» και οι «αναρχικές αρχές» μπορούν να εντοπιστούν στην αρχαία Ελλάδα, καθώς και μέσα σε κάποιους ουτοπικούς κι επιστήμονες συγγραφείς του δεκάτου όγδοου αιώνα (ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγεται και ο Γκόντγουιν), σε ουτοπικούς σοσιαλιστές όπως ο Φουριέ, ο σπουδαίος μαθητής του Βίκτορ Κονσιντεράν, ο Προυντόν και άλλοι συγγραφείς του δέκατου ένατου αιώνα όπως ο Στίρνερ, ο Ανσέλμ Μπελεγκαρίγκ (1820-1865;) κι ο Ζοζέφ Ντεζάκ (1821-1864)⁴⁷. Η συζήτηση για την περίοδο της συμμετοχής του Μπακούνιν στην Πρώτη Διεθνή ξεκινά μόλις στο όγδοο κεφάλαιο (από τα δεκαοκτώ του βιβλίου του Νεττλώ).

Η ίδια γενικότερη προσέγγιση μπορεί να βρεθεί και σε άλλα γραπτά αναρχικών, όπως του Ρούντολφ Ρόκερ, τη δεκαετία του 1930. Γεννημένος στο Μάιντς της Γερμανίας το 1873, ο Ρόκερ ήταν βιβλιοδέτης στο επάγγελμα κι ενεργός ως νεολαίος στο γερμανικό S.D.P.⁴⁸. Ο αναρχισμός εμφανιζόταν περιστασιακά στο εσωτερικό του S.D.P., έτσι ο

Ρόκερ ενεπλάκη σε μια αριστερή φράξια, την Jungen («οι Νέοι»), η οποία είχε ελευθεριακές τάσεις⁴⁹. Το 1890, ο Ρόκερ αποπέμφθηκε από το S.D.P., έγινε αναρχικός και κατέληξε στο Λονδίνο το 1895, όπου ενεργοποιήθηκε στις εβραϊκές μεταναστευτικές κοινότητες, εκδίδοντας την αναρχική εφημερίδα *Arbayter Fraynd* («Ο Φίλος του Εργάτη»), που ήταν γραμμένη στα γερμανοεβραϊκά, και αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο στα σωματεία. Το 1914 χαρακτηρίζεται εχθρός (λόγω της Γερμανικής του καταγωγής, καθώς η Αγγλία ήταν σε πόλεμο με τη Γερμανία). Ο Ρόκερ μετακινείται στη Γερμανία το 1918, όπου και αναδείχθηκε σε ηγετική φιγούρα των συνδικαλιστικών σωματείων. Το 1922 εκλέχτηκε γραμματέας του νεόδημου συνδικαλιστικού Διεθνούς Συνδέσμου Εργατών (I.W.A.), αλλά το 1933 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Γερμανία για τις Η.Π.Α., λόγω της ανόδου των Ναζί. Η I.W.A. ήταν μια συνέχεια των προπολεμικών πρωτοβουλιών για τη δημιουργία μια συνδικαλιστικής διεθνούς και τα μέλη της κατάγονταν κυρίως από τη Λατινική Αμερική και την Ευρώπη.

Στο κλασσικό του έργο *Αναρχοσυνδικαλισμός – μια από τις καλύτερες ατομικές πραγματείες πάνω στον αναρχισμό και τον συνδικαλισμό* – ο Ρόκερ υποστήριξε ότι «οι αναρχικές ιδέες μπορούν να βρεθούν σε οποιαδήποτε περίοδο της γνωστής ιστορίας» πριν αρχίσει να επαναλαμβάνει την ίδια σχεδόν αφήγηση με τον Κροπότκιν και τον Νετλώ⁵⁰. Το 1944, ο Τζωρτζ Γούντκοκ – αργότερα γνωστός για την εργασία του πάνω στον αναρχισμό, αλλά τότε ακόμη απλά ένθερμος αναρχικός – βρήκε κι αυτός το «πρώτο αναρχικό δόγμα» στον Ταοϊσμό και ανακάλυψε «τον αναρχισμό πριν από την ανάδυση του αναρχικού κινήματος» στις αντιλήψεις της ριζοσπαστικής σέκτας των Σκαφτιάδων στην Αγγλία του δεκάτου έβδομου αιώνα, όπως επίσης και στους Γκόντγουιν και Προυντόν⁵¹.

Με δεδομένα αυτό το σκηνικό, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι πολλά από τα κλασσικά έργα πάνω στον αναρχισμό – έχουμε κατα νου αυτά των Ρόντερικ Κέντγουορντ, Τζέιμς Τζολ, Πήτερ Μάρσαλ, Ντέιβιντ Μίλλερ και Γούντκοκ – επιμένουν ότι υπάρχει απαραίτητως κάτι που καθιστά τον αναρχισμό μη συνεκτικό. Οι Μίλλερ και Γούντκοκ μιλάνε για τη «μια και μοναδική διαφωνία» εντός του αναρχισμού, πάνω στις «επαναστατικές μεθόδους» και την «οικονομική οργάνωση του μέλλοντος»⁵². Ο Μίλλερ υποστηρίζει ακόμη και ότι ο αναρχισμός δεν αποτελεί στην πραγματικότητα ιδεολογία, αλλά «σταυροδρόμι αρκετών διαφορετικών ιδεολογιών»⁵³. Αυτή η οπτική για τον αναρχισμό επιτρέπει σε συγγραφείς όπως ο Πωλ Φέγεραμπεντ, ένας υπέρμαχος του επιστημολογικού σχετικισμού κι ενάντιος στην επιστημονική μέθοδο, να περιγράφει την φιλοσοφία του «ότι να 'ναι» σαν μια «αναρχική» θεωρία της γνώσης⁵⁴. Η από κοινού ομαδοποίηση του Στίρνερ και του Μπακούνιν συνιστά έλλειψη συνεκτικότητας – αλλά είναι δικαιολογημένη μια τέτοια ομαδοποίηση;

Η Ανάγκη για μια Νέα Προσέγγιση

Έχοντας σκιαγραφήσει τους τρόπους με τους οποίους απαντάται ο αναρχισμός στη βιβλιογραφία, θα θέλαμε να επιστήσουμε την προσοχή μας σε κάποια από τα προβλήματα που σχετίζονται με τις προσεγγίσεις αυτές. Σε αυτό το σημείο, η συζήτηση που προηγήθηκε για την προσέγγιση των επτά σοφών έχει ιδιαίτερη

σημασία. Η περιγραφή προσωπικοτήτων όπως οι Γκόντγουιν, Προυντόν, Στίρνερ, Μπακούνιν, Τάκερ, Κροπότκιν και Τολστόι δείχνει ξεκάθαρα πως οι παραπάνω δεν μπορούν να θεωρηθούν εκπρόσωποι της ίδιας θεώρησης, εκτός αν η θεώρηση αυτή ορίζεται με έναν γενικόλογό τρόπο, που συσκοτίζει τις ριζικές διαφορές μεταξύ των στοχαστών αυτών.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό είχε σαν αποτέλεσμα αρκετοί συγγραφείς να μην διακρίνουν τίποτα το παράξενο στην συμπερίληψη ακραίων ατομικιστών, όπως ο Στίρνερ, ριζοσπαστών φιλελεύθερων, όπως ο Ρόθμπαρντ, κι επαναστατών σοσιαλιστών, όπως οι Μπακούνιν και Κροπότκιν, στην παράδοση ενός συγκεκριμένου κινήματος. Ωστόσο, αν αυτές οι προσωπικότητες αποτελούν εκπροσώπους μίας και μοναδικής παράδοσης, τότε αυτή η παράδοση θα πρέπει να πάσχει από την έλλειψη συνεκτικού θεωρητικού πλαισίου κι από τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει αποδεδειγμένη προγραμματική αδυναμία εύρεσης κοινών τόπων, όσον αφορά το πώς νοηματοδοτεί την ατομική ελευθερία και τον αντικρατισμό, όπως επίσης και όσον αφορά το σκεπτικό βάσει του οποίου καταλήγει να προτάσσει τα παραπάνω.

Ένα από τα προβλήματα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι το γεγονός ότι αποτυγχάνει να παράσχει έναν αποτελεσματικό ορισμό. Οι ορισμοί θα πρέπει να προσδιορίζουν τα κοινά χαρακτηριστικά του ζητήματος για το οποίο δημιουργούνται· αυτή η προσέγγιση αποτυγχάνει να το κάνει κι επιπλέον πάσχει από έλλειψη εσωτερικής συνοχής. Επιπροσθέτως, οι ορισμοί θα πρέπει να μπορούν να οριοθετούν την οριζόμενη έννοια και να την διαφοροποιούν από άλλες· και σε αυτό το σημείο, ο θολός ορισμός του αναρχισμού ως αντικρατισμού, αποτυγχάνει. Με βάση αυτό τον ορισμό, είναι απόλυτα συνεπές να συμπεριλάβουμε τον κλασικό Μαρξισμό στις κατηγορίες του αναρχισμού, δεδομένου του γεγονότος ότι τελικός στόχος της θεωρίας αυτής είναι η ακρατική κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση και καταναγκασμούς.

Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι το τελικό στάδιο της ιστορίας, η κομμουνιστική κοινωνία, θα είναι ακρατική -«η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα»- και θα βασίζεται στην ατομική ελευθερία - «θα υπάρξει μια ένωση, όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός ξεχωριστά θα συνιστά όρο για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων»⁵⁵. Για την παράδοση του κλασικού Μαρξισμού, η κομμουνιστική κοινωνία είναι το τελικό στάδιο της ιστορίας. Σύμφωνα με τον Λένιν, «η δικτατορία του προλεταριάτου ... θα αρχίσει να μαραίνεται αμέσως μετά τη νίκη του»· «Δεν διαφέρουμε από του αναρχικούς στο ζήτημα της κατάργησης του κράτους ως σκοπού»⁵⁶. Παρόμοια, ο Νικολάι Μπουχάριν υποστήριζε ότι «Το κράτος θα σβήσει η προλεταριακή κρατική εξουσία θα σβήσει κι αυτή»⁵⁷.

Αν ο αναρχισμός μπορεί να εγκολπώσει φιλελεύθερους, Μαρξιστές, ριζοσπάστες Χριστιανούς, τον Ταοισμό και άλλα πολλά, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι τα βασικά έργα για τον αναρχισμό τον περιγράφουν ως «μη συνεκτικό». Αυτή η προσέγγιση δεν είναι χρήσιμη. Δεδομένου ότι δεν είναι λίγες οι πνευματικές παραδόσεις που έχουν τουλάχιστον μερικά αρνητικά σχόλια για το κράτος και μερικά θετικά για την ατομικότητα, δεν είναι εύκολο να καθοριστεί ένα ανώτατο όριο στις παραδόσεις που μπορούν να συμπεριληφθούν, με κάποιο τρόπο, στην κατηγορία του

αναρχισμού. Ο Ελτζμπάχερ έκανε μόλις επτά επιλογές. Αλλά στην πραγματικότητα δεν υπάρχει κανένας λόγος να σταματήσουμε εκεί: από τη στιγμή που γίνεται αποδεκτός ο ορισμός του Ελτζμπάχερ, δεν μένει μεγάλη απόσταση να διανύσουμε από την προσέγγιση του Μάρσαλ, η οποία συμπεριλαμβάνει στο κάδρο του «αναρχισμού» τον Βούδα, τον Μαρκήσιο ντε Σαντ, τον Χέρμπερτ Σπένσερ, τον Γκάντι, τον Τσε Γκεβάρα και τη Μάργκαρετ Θάτσερ. Και εάν η έννοια του αναρχισμού μπορεί να καλύψει ένα τόσο ευρύ πεδίο – ας μην ξεχνάμε πως με τα ίδια επιχειρήματα μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τον Μαρξ με τους επιγόνους του, τότε ο ορισμός αυτός είναι τόσο διασταλτικός που καταλήγει να μην έχει στην ουσία κανένα νόημα.

Επιπλέον, έχει μεγάλη σημασία να παρατηρήσουμε ότι ο κλασικός Μαρξισμός είναι σταθερά απών από αυτές τις μελέτες για τον αναρχισμό. Αν είναι λογικό να συμπεριληφθούν οι Στίρνερ και Ρόθμπαρντ, είναι προφανώς το ίδιο λογικό να συμβεί το ίδιο και με τους Μαρξ, Ένγκελς και τους διαδόχους τους. Αν δεχτούμε τον ορισμό του Ελτζμπάχερ και τον εφαρμόσουμε με συνέπεια, τότε ο Στάλιν και ο Μάο έχουν κάθε δικαίωμα να συμπεριληφθούν ανάμεσα στους σοφούς· είναι αναπόφευκτο καθώς, σύμφωνα με αυτή τη λογική, αμφότεροι «αρνούνται το Κράτος ως μελλοντική προοπτική»⁵⁸. Μέχρι στιγμής δεν τους έχει συμπεριλάβει κανένα από τα βασικά έργα που ασχολείται με τον αναρχισμό· αντίθετα, ο κλασικός Μαρξισμός παρουσιάζεται πάντα σαν το απολύτως αντίθετο του αναρχισμού. Αυτό σημείο είναι ιδιαιτέρως αποκαλυπτικό.

Ο προφανής λόγος για την μη συμπερίληψη του κλασικού Μαρξισμού – και για την παρουσίασή του σαν το αντίθετό του αναρχισμού – είναι η στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου. Φυσικά, κάποιοι συγγραφείς προσπαθούν να υπαινιχθούν ότι αυτή η στρατηγική βοηθά στο να οριστεί ο αναρχισμός, με τον Μάρσαλ να παρατηρεί ότι «οι περισσότεροι αναρχικοί» πιστεύουν πως τα μέσα της αλλαγής πρέπει να προεικονίζουν τον επιθυμητό σκοπό⁵⁹. Ωστόσο, βρισκόμαστε ξανά, και μάλιστα πολύ γρήγορα, μπροστά σε δυσκολίες.

Η στρατηγική ως τέτοια έχει εξαιρεθεί από τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά του αναρχισμού στα βασικότερα έργα και παρουσιάζεται σαν το σημείο στο οποίο υπάρχουν οι μεγαλύτερες διαφωνίες ανάμεσα στους αναρχικούς. Σύμφωνα με τον Ελτζμπάχερ, «οι επτά διδασκαλίες που παρουσιάστηκαν δεν έχουν τίποτα κοινό» όσον αφορά τα μέσα για την «άρνηση του Κράτους»⁶⁰. Ο Χόφμαν λέει ότι οι αναρχικοί «δεν έχουν συμφωνίες αναφορικά με τις αρχές και το πρόγραμμα, στοιχεία που ενώνουν εν γένει τους ανθρώπους σε αντίστοιχα κινήματα», ενώ ο Ντέρι Νόβακ υποστηρίζει πως η έλλειψη ενός «γενικού προγράμματος» και μιας συνεκτικής θεωρίας είναι «στη φύση του αναρχισμού»⁶¹. Ακόμα και ο Μάρσαλ επισημαίνει με προσοχή πως δεν αναφέρεται σε όλους τους αναρχικούς στη βάση της συμφωνίας μέσων και σκοπών και πως και η ανάλυσή του εντάσσει στους αναρχικούς αρκετές προσωπικότητες που τάσσονταν υπέρ ενός μεταβατικού κράτους· κυρίως τους Γκόντγουιν και Γκάντι⁶². Αυτό δεν έχει και μεγάλη διαφορά από τον κλασικό Μαρξισμό.

Ακόμη και στην περίπτωση που το επιχείρημα περί συνοχής μέσων και σκοπών γινόταν αποδεκτό ως κριτήριο για την ένταξη στην κατηγορία του αναρχισμού, υπάρχουν και άλλες εκκωφαντικές και ανεξήγητες απουσίες από αυτήν, όπως τουλάχιστον αυτή κατασκευάστηκε από τον Ελτζμπάχερ, τον Νεττλώ και άλλους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απουσία του συμβουλευτικού κομμουνισμού, μιας ελευθεριακής τάσης του Μαρξισμού που απορρίπτει το κράτος ως εργαλείο για την επανάσταση και προτάσσει τη διεθνή και αυτοδιευθυνόμενη εργατική επανάσταση από τα κάτω. Γιατί λοιπόν δεν μπαίνει ο συμβουλευτικός κομμουνισμός κάτω από την ομπρέλλα του αναρχισμού; Δεν μπορεί να φταίει απλά το ότι οι συμβουλευτικοί κομμουνιστές δεν αποδέχονταν αυτόν τον προσδιορισμό, καθώς οι βασικότερες μελέτες του αναρχισμού συμπεριλαμβάνουν φιγούρες που επίσης δεν το έκαναν. Ανάμεσα σε αυτούς είναι οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι.

Είπαμε παραπάνω πως η εξαίρεση του κλασικού Μαρξισμού από τις βασικές μελέτες για τον αναρχισμό είναι αποκαλυπτική. Πιστεύουμε πρώτον, η γενική εξαίρεση του κλασικού Μαρξισμού έχει λογική μόνο στην περίπτωση που οι συγγραφείς των βασικότερων μελετών εφαρμόζουν εμμέσως το κριτήριο της στρατηγικής για να ορίσουν τον αναρχισμό. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι αυτές οι μελέτες παραδέχονται πως υπάρχουν σοβαρές δυσκολίες στον ορισμό του αναρχισμού με βάση απλώς την αντίθεση προς το κράτος. Δεύτερον, η τάση των βασικότερων μελετών να επεκτείνουν το πεδίο που καλύπτει ο όρος «αναρχισμός» σε τόσο μεγάλο βαθμό ενώ παράλληλα εξαιρούν των κλασικό μαρξισμό αλλά και ελευθεριακά ρεύματα όπως τον συμβουλευτικό κομμουνισμό, αποδεικνεί ότι ο ορισμός τους είναι ασαφής, ανεπαρκής δεν εφαρμόζεται με συνέπεια. Η θεώρηση του Μάρσαλ φωτίζει πολύ καλά αυτό το σημείο: επιμένοντας πως ο αναρχισμός «είναι αντιδογματικός» και «δεν προσφέρει ένα συμπαγές σώμα αρχών που να βασίζονται σε μια συγκεκριμένη θέαση του κόσμου», καταλήγει να υποστηρίζει πως οι αυτοαποκαλούμενοι «αναρχοκαπιταλιστές» δεν είναι πραγματικά αναρχικοί διότι δεν τους αφορά η αναρχική «ανησυχία για την οικονομική ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη», παρακάμπτοντας το γεγονός ότι αυτή η «ανησυχία» απουσιάζει από τον ορισμό που δίνει ο ίδιος για τον αναρχισμό⁶³.

Με λίγα λόγια, ο δημοφιλής ορισμός του αναρχισμού αποτυγχάνει σε κάποιες από τις βασικότερες προϋποθέσεις που χρειάζονται για να αποτελεί ένα πράγμα ορισμό· αποτυγχάνει να εξαιρέσει από την κατηγορία φαινόμενα που θεωρούνται εξωτερικά σε σχέση με αυτό που μελετάται. Παράλληλα, το μοτίβο των συνεχών αλλά έμμεσων τροποποιήσεων του από συγγραφείς που ορίζουν τον αναρχισμό σαν αντικρατισμό δείχνει πως ακόμη και οι ίδιοι αντιλαμβάνονται την περιορισμένη αξία αυτού του ορισμού. Μάλιστα, το αποτέλεσμα αυτών των τροποποιήσεων είναι το περαιτέρω θόλωμα των νερών.

Καλός ορισμός είναι αυτός που επικεντρώνεται στα διακριτικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης κατηγορίας, το κάνει με συνεκτικό τρόπο κι μπορεί να τη διαφοροποιήσει από άλλες, οργανώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη γνώση και διευκολύνοντας την αποτελεσματική ανάλυση και έρευνα. Ο συνήθης ορισμός του αναρχισμού αποτυγχάνει σε όλα τα παραπάνω. Μέχρι στιγμής έχουμε υποστηρίξει ότι τα κριτήριά του είναι απλώς υπερβολικά χαλαρά όσον αφορά τη διάκριση του

αναρχισμού από άλλα συστήματα σκέψης και δράσης, με αποτέλεσμα να μην είναι ξεκάθαρο το τι μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτόν και τι όχι, καθώς και το γιατί κάποια πράγματα συμπεριλαμβάνονται ενώ άλλα όχι.

Ωστόσο, οι ορισμοί εξυπηρετούν άλλον ένα σημαντικό σκοπό πέρα από την απλή ταξινόμηση δεδομένων. Παρέχουν τη βάση για ανάλυση και έρευνα. Ο συνήθης ορισμός του αναρχισμού δεν είναι αποτελεσματικός και σε αυτό το επίπεδο. Δεύτερον υπάρχει πρόβλημα εξήγησης. Η παρουσίαση του αναρχισμού ως καθολικού χαρακτηριστικού της κοινωνίας καθιστά βέβαια δύσκολη την εξήγηση των λόγων για τους οποίους αυτός αναδύεται σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, την οριοθέτησή του, καθώς και την ανάλυση του ταξικού χαρακτήρα και του ρόλου του σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Τελικά τι κοινό έχει ο Ταοϊσμός με τους αναρχικούς της Πρώτης Διεθνούς; Αν συμπυκνώσουμε τόσο ριζικά διαφορετικές στιγμές και κινήματα κάτω από την ταμπέλα του αναρχισμού, δεν μπορούμε να κάνουμε πολλά πράγματα για τον προσδιορισμό της κοινωνικής του βάσης ή των αιτίων της ανάπτυξης και παρακμής του σε συγκεκριμένες καταστάσεις.

Η τάση να προβάλλεται ο αναρχισμός πάνω σε ένα μεγάλο εύρος διαφορετικών ιστορικών προσωπικοτήτων προκαλεί επίσης σοβαρά προβλήματα στη θεωρητική του ανάλυση. Αν στους αναρχικούς περιλαμβάνονται φιγούρες τόσο διαφορετικές όσο οι επτά σοφοί (ουσιαστικά κάθε ιστορική φιγούρα που μπορεί να ερμηνευθεί ως εχθρική προς το κράτος ή υπέρ της ατομικής ελευθερίας), τότε ο αναρχισμός είναι αναγκαστικά μη συνεκτικός και ως εκ τούτου δεν επιδέχεται καμίας θεωρητικής εξέτασης. Αυτό το πρόβλημα αντιμετώπισε ο Ελτζμπάχερ και παραμένει υπαρκτό ακόμα και σήμερα.

Ας εξετάσουμε το έργο Η Πολιτική Θεωρία του Αναρχισμού της Έιπριλ Κάρτερ, το οποίο στέκεται περισσότερο στις διαφωνίες των υποτιθέμενων σοφών πάνω σε βασικά ζητήματα, όπως η φύση της κοινωνίας, η βία, η ταξική πάλη, η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η δημοκρατία, παρά στην παρουσίαση κάποιου είδους αναρχικής πολιτικής θεωρίας⁶⁴.

Εν τέλει, το βιβλίο αυτό αποτελεί στην πραγματικότητα μια σειρά μονογραφιών πάνω σε διάφορα ζητήματα (τον φεντεραλισμό, την ατομικότητα κ.ο.κ.), καθένα από τα οποία εξετάζεται αποκλειστικά από τη σκοπιά ενός θεωρητικού, χωρίς καμία εξήγηση των λόγων για τους οποίους θα πρέπει όλοι αυτοί οι θεωρητικοί να λογίζονται ως φορείς ενός κοινού πλαισίου ιδεών⁶⁵. Αν θέλουμε να εξετάσουμε τον αναρχισμό ως ένα πλαίσιο ιδεών που μπορεί να προσαρμοστεί στους σύγχρονους προσοδευτικούς αγώνες ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό, θα πρέπει να κατανοήσουμε ποιές είναι οι ιδέες που εννοούμε λέγοντας τη λέξη «αναρχισμός».

Πιάνοντας το Νήμα απ' την Αρχή: Σοσιαλισμός, Μπακούνιν και Πρώτη Διεθνής

Θεωρούμε πως ο φαινομενικά ανιστορικός και μη συνεκτικός χαρακτήρας του αναρχισμού είναι απότοκο του τρόπου με τον οποίο αυτός μελετήθηκε και όχι έμφυτο στοιχείο του. Χρησιμοποιώντας την παραγωγική μέθοδο, αλλά επιλέγοντας με μεγαλύτερη προσοχή τους εκπροσώπους του αναρχισμού, μπορούμε να

αναπτύξουμε έναν διαφορετικό, πιο ακριβή, αλλά και πιο χρήσιμο τρόπο κατανόησης του αναρχισμού.

Λοιπόν, από που ξεκινάμε και πώς θα επιλέξουμε τους αναρχικούς; Είναι μάλλον ειρωνικό το γεγονός ότι ο οδηγός μας σε αυτό είναι η προσέγγιση του Ελτζμπάχερ. Το ενδιαφέρον του Ελτζμπάχερ για τον αναρχισμό προέκυψε μέσα στα ιστορικά πλαίσια της ανάδυσης ενός κινήματος που αυτοπροσδιοριζόταν ως αναρχικό, στα τέλη του δεκάτου ένατου αιώνα. «Δεν υπήρχε γενική γνώση των “αναρχικών” θέσεων μέχρι την εμφάνιση των εκπροσώπων του στα τέλη της δεκαετίας του 1870» κι ο αναρχισμός «αρχικά εμφανίστηκε στους συγχρόνους του σαν ένα νέο φαινόμενο»[66](#).

Ακριβώς αυτή η ανάπτυξη, αυτό το «νέο φαινόμενο», ήταν που οδήγησε στις πρώτες μελέτες του αναρχισμού. Όταν το κίνημα άρχισε να αντιμετωπίζεται σαν μια ακίνδυνη αναβίωση παλαιότερων ουτοπικών ιδεών, γινόταν αντιληπτό όλο και περισσότερο σαν μια μοχθηρή και ανατρεπτική δύναμη και ερμηνευόταν με εγκληματολογικούς και ψυχολογικούς όρους· η αναρχική ιδεολογία ως τέτοια έγινε σοβαρό αντικείμενο μελέτης μόλις στις αρχές του εικοστού αιώνα, με τον Ελτζμπάχερ να χαράζει το δρόμο και να ορίζει το πλαίσιο των εκθέσεων του εικοστού αιώνα[67](#). Αυτό με τη σειρά του άνοιξε τις πόρτες σε μια σειρά ιστορικών απολογισμών του αναρχισμού, τόσο από ακαδημαϊκούς όσο κι από αναρχικούς ιδεολόγους[68](#).

Το γεγονός ότι το αναρχικό κίνημα αναδείχθηκε ως διακριτό και αυτοπροσδιοριζόμενο ρεύμα και πολιτική δύναμη μόλις από τέλη της δεκαετίας του 1860 κι έπειτα δεν επιδέχεται σοβαρής αμφισβήτησης. Ο ίδιος ο Ελτζμπάχερ υποστήριζε ότι ο αναρχισμός ήταν ένα νέο φαινόμενο[69](#). Παρά τους ισχυρισμούς τους ότι ο αναρχισμός μπορεί να εντοπιστεί σε ολόκληρη την πορεία της ιστορίας (και προφανώς μη αντιλαμβανόμενοι πως αντιφάσκουν), τόσο οι συγγραφείς των βασικών μελετών του αντικειμένου, όσο και ορισμένοι αναρχικοί που παρήγαγαν μυθολογικές ιστορίες, χρονολογούν τον αναρχισμό στην Πρώτη Διεθνή, τον Μπακούνιν και τη Συμμαχία.

Ο Τζολ δήλωνε πως ήταν μόλις μετά το 1848 που «εμφανίζεται το σύγχρονο επαναστατικό κίνημα» και πως μόλις «κατά τη δεκαετία το 1860 που το αναρχικό κίνημα άρχισε να γίνεται υπαρκτή πολιτική δύναμη»[70](#). Ο Κέντγουορντ μιλούσε για τη «χρυσή εποχή των αναρχικών στην Ευρώπη και την Αμερική ... ανάμεσα στο 1880 και το 1914»[71](#). Ο Μίλλερ αναφερόταν στις «εξάρσεις αναρχικής δραστηριότητας που συνέβαιναν σε ολόκληρη την Ευρώπη από τη δεκαετία το 1860» κι εντόπιζε τις «ρίζες του αναρχισμού ως οργανωμένης πολιτικής δύναμης» στις διασπάσεις της Πρώτης Διεθνούς[72](#). Ο Γούντκοκ έγραφε πως το «αναρχικό κίνημα» αναδύθηκε εντός της Πρώτης Διεθνούς και αποτέλεσε «δημιούργημα» του Μπακούνιν[73](#).

Στην Πρώτη Διεθνή διεξήχθησαν για πρώτη φορά «οι σημαντικές συγκρούσεις Μαρξιστών-Μπακουνινιστών πάνω στα ζητήματα της πολιτικής δράσης και του κράτους» και πραγματοποιήθηκε το «μεγάλο σχίσμα» ανάμεσα στον κλασικό Μαρξισμό και τον αναρχισμό[74](#). Ακόμα κι ο Μάρσαλ, που χρησιμοποίησε έναν τρομερά χαλαρό ορισμό για τον αναρχισμό, θεωρούσε πως ο Μπακούνιν ήταν αυτός

που «μετέτρεψε τον αναρχισμό σε θεωρία πολιτικής δράσης και βοήθησε στην ανάδειξη του αναρχικού κινήματος» σε δημοφιλή δύναμη⁷⁵.

Το ίδιο σημείο εκκίνησης απαντάται και σε έργα που προωθούν τον νομιμοποιητικό μύθο του οικογενειακού αναρχισμού. Αν και ο Κροπότκιν υποστηρίζει αυτό το μύθο, ταυτόχρονα παρατηρεί ότι ο αναρχισμός ήταν γέννημα των σοσιαλιστικών και δημοκρατικών κινήματων του δεκάτου ένατου αιώνα και αποτελούσε «το σύστημα του σοσιαλισμού που αντιτίθεται στην κυβέρνηση»⁷⁶. Στην Πρώτη Διεθνή ο σοσιαλισμός μετακινήθηκε από τον «Κυβερνητισμό» προς μια νέα αντίληψη, η οποία «σχηματοποιούταν λίγο λίγο στα Συνέδρια της μεγάλης Ένωσης κι έπειτα μέσα από τους επιγόνους της»: έτσι γεννήθηκε ο «σύγχρονος αναρχισμός»⁷⁷. Για τον Ρόκερ, «στη διαμόρφωση του σύγχρονου αναρχισμού συνέβαλαν τα δυο μεγάλα ρεύματα που κυριάρχησαν στη διανοητική ζωή της Ευρώπης από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά: ο Σοσιαλισμός κι ο Φιλελευθερισμός»⁷⁸. «Με την εμφάνιση του Μιχαήλ Μπακούνιν ο επαναστατικός αναρχισμός αναδεικνύεται σε κοινωνικό δόγμα, το αναρχικό κίνημα αναπτύσσεται στην Ευρώπη και γίνεται πρωτοπόρο στους αγώνες για την επανάσταση»⁷⁹.

Με βάση τα παραπάνω, είναι λογικό να θεωρήσουμε τη δεκαετία του 1860 και την Πρώτη Διεθνή ως μήτρες του αναρχικού κινήματος· είναι επίσης λογικό να θεωρήσουμε τον Μπακούνιν, δηλαδή τη βασικότερη προσωπικότητα του κινήματος της εποχής του, και τον Κροπότκιν (τον «αδιαμφισβήτητα περισσότερο διαβασμένο και αξιοσέβαστο θεωρητικό του αναρχισμού» μετά από το θάνατο του Μπακούνιν) ως κατάλληλους εκπροσώπους της αναρχικής παράδοσης και βάση για τον προσδιορισμό των κυριότερων ιδεών του αναρχισμού⁸⁰. Κάνοντας τα παραπάνω, ταυτόχρονα οριοθετούμε το ποιές προσωπικότητες και κινήματα μπορούν να συμπεριληφθούν στην ευρύτερη αναρχική παράδοση.

Πιο συγκεκριμένα, έχει μεγάλη σημασία να σημειωθεί ότι το πλαίσιο των ιδεών που συνδέονται με τους Μπακούνιν και Κροπότκιν, καθώς και με ανάδειξη του αναρχικού κινήματος είναι σοσιαλιστικό. Επίσης, δεδομένου ότι η Πρώτη Διεθνής ήταν ένα εργατικό κίνημα, ο αναρχισμός γεννήθηκε μέσα στο εργατικό κίνημα και τα σωματεία. Αυτό είναι ένα σημαντικό σημείο, που μας εφιστά την προσοχή σε μια βασική συνέπεια της θέσης του Ελτζμπάχερ: την απομάκρυνση του ταξικού κι αντικαπιταλιστικού χαρακτήρα του αναρχισμού. Όπως παρατηρεί η Μαρί Φλέμινγκ, «Η σημασία τη σοσιαλιστικής προοπτικής στη σκέψη των Ευρωπαίων αναρχικών» αγνοούταν συστηματικά.

Αυτή η προσέγγιση εκφράζεται ακόμη συχνά, λόγω της τάσης των ακαδημαϊκών να αντιπαραβάλλουν τους όρους αναρχικός και σοσιαλιστής⁸¹. Αυτό είναι που επιτρέπει στον Γούντκوك να περιγράφει το ζήτημα του καπιταλισμού σαν απλώς ένα «περιορισμένο πεδίο» στο οποίο δεν υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στους αναρχικούς, στον Μίλλερ να υποστηρίζει ότι ενώ οι αναρχικοί αντιτίθενται στα «υπάρχοντα οικονομικά συστήματα», διαφοροποιούνται στο ζήτημα της κατάργησης του καπιταλισμού ή της ίδρυσης μιας απόλυτα ελεύθερης αγοράς και στον Μάρσαλ να μιλάει γι' «αναρχοκαπιταλιστές»⁸². Τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό ότι ο αναρχισμός ήταν και είναι κομμάτι του σοσιαλιστικού κινήματος, αυτόματα η χρήση

φράσεων όπως «συγχώνευση αναρχικών και σοσιαλιστικών ιδεών» χάνει αυτόματα το νόημά της⁸³.

Η Πρώτη Διεθνής ιδρύθηκε στο Λονδίνο το 1864, βασισμένη κυρίως σε οπαδούς του Προυντόν και μερικούς Άγγλους που ήταν μέλη σωματείων. Αν και δεν ενεπλάκη στην πρωτοβουλία για την ίδρυση της οργάνωσης, ο Μαρξ κλήθηκε να ενταχθεί στο γενικό της συμβούλιο. Δεν εκπροσωπούσε κάποιον μεγάλο τομέα της Πρώτης Διεθνούς, όμως ήταν ακούραστος και σπουδαίος στοχαστής, ικανός να αναλάβει τον έλεγχο με τη βοήθεια των ακολούθων του, καθώς και πολιτικών σοσιαλιστών διαφόρων ειδών. Έτσι οι μουτουαλιστές σύντομα έχασαν κάθε ουσιαστική επιρροή σε κεντρικό επίπεδο⁸⁴.

Η κυριαρχία του Μαρξ άρχισε να αμφισβητείται μόνο μετά την είσοδο του Μπακούνιν και του κύκλου του. Η Συμμαχία, αν και επισήμως είχε διαλυθεί, συνέχιζε να λειτουργεί κι αποτέλεσε έναν πόλο γύρω από τον οποίο άρχισαν να συσπειρώνονται διάφοροι άρθρωποι και ρεύματα, που ήταν επιφυλακτικοί προς τον πολιτικό σοσιαλισμό. Ο Βέλγος εκπρόσωπος Σέζαρ ντε Πάεπε, ο Ελβετός Τζέιμς Γκιγιώμ (1844-1917), Αντεμάρ Σβιτζγκίμπελ (1844-1895) κι ο Γάλλος ακτιβιστής Ζαν-Λουί Πιντί (1840-1917) ήταν ανάμεσα σε αυτούς που, μαζί με τον Μπακούνιν, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση μιας αναρχικής αντίληψης στις συνεδριάσεις της Πρώτης Διεθνούς. Ο Γκιγιώμ ήταν ένας δάσκαλος και ιστορικός που ανέλαβε ενεργό ρόλο στην Πρώτη Διεθνή, συνεργάστηκε στενά με τον Μπακούνιν, αποσύρθηκε από την πολιτική του δραστηριότητα το 1878, αργότερα επανεμφανίστηκε το 1903 ως επιφανής φιγούρα του γαλλικού συνδικαλισμού και πέθανε το 1917.

Ο Μπακούνιν και η Συμμαχία έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση στο συνέδριο της Πρώτης Διεθνούς το 1869 στη Βασιλεία, στο οποίο ο Μπακούνιν κυριάρχησε με την εντυπωσιακή ρητορεία του και το προσωπικό του εκτόπισμα. Η νίκη του Μπακούνιν εναντίον του Μαρξ – πάνω στο σχετικά ασήμαντο ζήτημα των κληρονομικών δικαιωμάτων – ήταν η αρχή της έκτοτε διαρκούς αντιπαράθεσής του με τον Μαρξ, καθώς ήταν η πρώτη φορά που ο Μαρξ αντιμετώπιστηκε επιτυχώς σε ζητήματα πολιτικής και αξιακά. Σε αυτή τη συνάντηση πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες σημαντικές συζητήσεις για τον συνδικαλισμό από τον Πιντί, καθώς κι ένας καίριος διάλογος για το ζήτημα του κράτους από τους ντε Πάεπε και Σβιτζγκέμπελ⁸⁵.

Μέχρι το 1871 η Πρώτη Διεθνής είχε διαιρεθεί σε Μαρξιστές και Μπακουινιστές και τον επόμενο χρόνο διασπάστηκε με βάση αυτή τη διαίρεση. Στη συνέχεια και οι δυο τάσεις υποστήριζαν ότι αποτελούν την αληθινή Πρώτη Διεθνή, αν και οι αιτιάσεις των αναρχικών, που αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία στους οπαδούς και τους τομείς της οργάνωσης, έχοντας με το μέρος τους τις μεγαλύτερες εθνικές ομοσπονδίες, είχαν περισσότερη βάση. Αν και δεν ήταν όλες οι ομαδοποιήσεις της Μπακουινικής τάσης αναρχικές, οι αναρχικοί αποτελούσαν πλειοψηφία σε στο τμήμα που έγινε γνωστό ως η «Διεθνής του Σαιν Ιμιέ», η οποία λειτούργησε μέχρι το 1877. Η Μαρξιστική τάση μετακίνησε την έδρα της στη Νέα Υόρκη και διατηρήθηκε μέχρι το 1876. Ο Μπακούνιν πέθανε το 1876 και τάφηκε στη Βέρνη της Ελβετίας.

Το καινούριο κίνημα, η συνειδητή «αναρχική» παράδοση, όρισε εξ αρχής τον εαυτό της με ξεκάθαρο τρόπο, με μια λεπτομερή κοινωνική ανάλυση που συνοδευόταν από στρατηγικές και τακτικές στην κατεύθυνση του κοινωνικού μετασχηματισμού. Η νέα αυτή θεώρηση δεν έπασχε από καμία έλλειψη συνοχής, όπως συχνά της προσάπτεται. Από τους σοφούς του Ελτζμπάχερ, ήταν μόνο ο Προυντόν που είχε πνευματική επιρροή στον αναρχισμό. Ο Μαρξ αποτέλεσε επίσης σημαντική επιρροή, αλλά το δηλητήριο ανάμεσα στους αναρχικούς και τους Μαρξιστές οδήγησε πολλούς στο να υποβαθμίσουν τις ιδέες του. Ο Γκόντγουιν κι ο Τολστόι δεν έπαιξαν κανένα ρόλο.

Αν και οι σημαντικότερες προσωπικότητες του αναρχικού κινήματος ήταν ο Μπακούνιν κι ο Κροπότκιν, κανείς από τους δύο δεν υποστήριξε ποτέ πως είναι ο εισηγητής του αναρχισμού. Επέμεναν – όπως και οι μεταγενέστεροι αναρχικοί – ότι η φιλοσοφία τους προερχόταν άμεσα από τις εμπειρίες της εργατικής τάξης και των αγροτών. Αυτή σύνδεση της αναρχικής ιδέας με σπουδαίες προσωπικότητες έχει θεωρηθεί από ορισμένους αναρχικούς σαν επιβολή αλάνθαστων κειμένων ή δασκάλων, υποβάθμιση της συλλογικής φύσης του αναρχισμού σε κοινωνικό δόγμα αντί για ατομική αποκάλυψη και υπονόμηση της ατομικότητας. Όταν η Fraye Arbeter Shtime («Η Ελεύθερη Φωνή των Εργατών»), μια αμερικανοεβραϊκή αναρχική εφημερίδα, σχεδίαζε να δημοσιεύσει ένα ένθετο με φωτογραφίες του Κροπότκιν, ο ίδιος ο Κροπότκιν αντιστάθηκε, αρνούμενος να μετατραπεί σε είδωλο⁸⁶.

Οι Μπακούνιν και Κροπότκιν όριζαν τον αναρχισμό ως αντικαπιταλιστική ιδεολογία και μορφή σοσιαλισμού. Στα γραπτά του πριν το 1870, ο Μπακούνιν τείνει να χρησιμοποιεί τον όρο επαναστατικός σοσιαλισμός αντί για αναρχισμός και να διαχωρίζει με ρητό τρόπο την κολλεκτιβίστικη και αντιεξουσιαστική προσέγγισή του από τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό του Μαρξ. Ο Κροπότκιν είναι εξίσου emphaticός: «Είμαστε κομμουνιστές» αλλά «ο δικός μας κομμουνισμός δεν είναι ίδιος με αυτόν της εξουσιαστικής σχολής· είναι αναρχικός κομμουνισμός, κομμουνισμός χωρίς εξουσία, ελεύθερος κομμουνισμός»⁸⁷. Η ταύτιση με το σοσιαλιστικό κίνημα είναι εξαιρετικά σημαντική. Αργότερα φυσικά πολλοί αναρχικοί αρνήθηκαν την ταμπέλα του σοσιαλιστή και του κομμουνιστή εξαιτίας των συνδέσεων με τη σοσιαλδημοκρατία και τον Κομμουνισμό, αλλά αυτό δεν θα πρέπει να θεωρείται πως συνεπάγεται ότι αναρχισμός δεν ήταν σοσιαλιστικός.

Στη θέση του καπιταλισμού και του κεντρικού ελέγχου απ' το κράτος, οι αναρχικοί προέταξαν μια ακρατική, αυτοδιευθυνόμενη και σχεδιασμένη οικονομία, στην οποία τα μέσα παραγωγής ελέγχονται από τους εργάτες και τους αγρότες, οι ταξικοί διαχωρισμοί καταργούνται και η διανομή των αγαθών γίνεται με βάση τις ανάγκες. Αυτό το πλαίσιο εξασφαλίζει την κοινωνική και οικονομική ισότητα που επιτρέπει την ύπαρξη της πραγματικής ατομικής ελευθερίας. Δεν υπάρχει κανένα ίχνος επιθυμίας για επιστροφή σε παλαιότερες εποχές· οι αναρχικοί στόχευαν σε μια ορθολογική, δημοκρατική και σύγχρονη κοινωνία.

Ενάντια στην Ιεραρχία

Η βάση από την οποία προέκυψαν όλα τα αναρχικά επιχειρήματα είναι η βαθιά και θεμελιώδης ανάγκη για ατομική ελευθερία. Ωστόσο, για τους αναρχικούς η ελευθερία μπορεί να υπάρξει και να εξασκηθεί μόνο εντός της κοινωνίας· συνεπώς οι κοινωνικές δομές ανισότητας και ιεραρχίας καθιστούν αδύνατη την ελευθερία. Προκύπτει λοιπόν ότι το αναρχικό ιδανικό είναι μια κοινωνία βασισμένη στην κοινωνική και οικονομική ισότητα και την αυτοδιεύθυνση, συνθήκες που αποτελούν προϋπόθεση της ελευθερίας του ατόμου. Ο Μπακούνιν δήλωνε πως ο αναρχικός «επιμένει στο θετικό δικαίωμα της ζωής, όπως και σε όλες τις διανοητικές, ηθικές και σωματικές ευχαριστήσεις της» επειδή «αγαπά τη ζωή και θέλει να την απολαύσει σε όλη της την αφθονία.»⁸⁸ Το να ισχυριστεί κανείς ότι ο Μπακούνιν ήταν ένας ακραίος ατομικιστής με επιρροές από τον Στίρνερ, όπως κάνει ο Ε. Χ. Καρρ στην αρκετά εχθρική βιογραφία του, είναι απλώς αναληθές⁸⁹. Ο Μπακούνιν αντιλαμβανόταν την ελευθερία ως κοινωνικό προϊόν, όχι σαν εξέγερση ατομικότητων ενάντια στην κοινωνία, λέγοντας πώς:

Η κοινωνία απέχει πολύ από το να υποβαθμίζει ... την ελευθερία των ανθρώπων, αντίθετα τη γεννά. Η κοινωνία είναι η ρίζα, το δέντρο και η ελευθερία είναι ο καρπός του. Συνακόλουθα, σε κάθε εποχή, ο άνθρωπος πρέπει να αναζητά την ελευθερία του όχι στην αρχή, αλλά στο τέλος της ιστορίας του. ... Δεν μπορώ να είμαι και να νιώσω ελεύθερος παρά μόνο μπροστά σε άλλους ανθρώπους και σε σχέση μ' αυτούς. Είμαι αληθινά ελεύθερος μόνο στο μέτρο που είναι εξίσου όλα τα ανθρώπινα όντα – άντρες και γυναίκες – που με περιβάλλουν. Η ελευθερία των άλλων, απέχοντας πολύ απ' το να αποτελεί περιορισμό ή υποβάθμιση της δικής μου, είναι, αντίθετα, αναγκαίος όρος κι επιβεβαίωση της⁹⁰.

Αντιλαμβανόταν τον αγώνα ενάντια στον ακραίο ατομικισμό ως ένα σημαντικό σκέλος του αναρχικού αγώνα: «Σε κάθε Συνέδριο» της Πρώτης Διεθνούς «παλεύαμε με τους ατομικιστές ... που υποστηρίζουν, παρέα με τους ηθικιστές κι αστούς οικονομολόγους, ότι οι άνθρωποι μπορούν να είναι ελεύθεροι ... έξω απ' την κοινωνία Ο άνθρωπος είναι ... κοινωνικό ζώο. ... Μόνο εντός της κοινωνία μπορεί να γίνει ανθρώπινο όν. ... Η ελευθερία ... είναι συλλογικό προϊόν»⁹¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Κροπότκιν απέρριπτε τον «μισανθρωπικό αστικό ατομικισμό» ανθρώπων όπως ο Στίρνερ⁹². Στα μάτια του, αυτή η προσέγγιση («το κάθε άτομο για τον εαυτό του»), δεν οδηγούσε σε καμία περίπτωση στην ελευθερία, παρά μόνο στην επιβεβαίωση του δικαιώματος του ισχυρού να καταπιέζει τον ανίσχυρο. Αυτό που προέτασσε ο Κροπότκιν ήταν, αντίθετα, η «πραγματική ατομικότητα», η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μόνο «μέσα απ' την εξάσκηση της ύψιστης κοινοτικής κοινωνικότητας». Είναι «εύκολο να δει κανείς» ότι η προσέγγιση του Στίρνερ ήταν απλώς μια «επιστροφή μεταμφιεσμένων προνομιούχων μειοψηφιών». Αυτές οι «προνομιούχες μειοψηφίες» μπορούν να επιβιώσουν μόνο μέσω της υποστήριξης τους από την κρατική εξουσία, συνεπώς «οι αιτιάσεις αυτών των ατομικιστών καταλήγουν αναγκαστικά στην επαναφορά της ιδέας του κράτους και στην ίδια καταπίεση, την οποία τόσο έντονα επιτίθενται»⁹³.

Με άλλα λόγια, η πραγματική ελευθερία του ατόμου και η ατομικότητα μπορούν να υπάρξουν μόνο μέσα σε μια ελεύθερη κοινωνία. Ως εκ τούτου, οι αναρχικοί δεν ταυτίζουν την ελευθερία με το δικαίωμα του καθενός να κάνει ό,τι θέλει, αλλά με μια κοινωνική κατάσταση στην οποία η συλλογική προσπάθεια και η υπευθυνότητα – αυτές οι, ας πούμε, υποχρεώσεις – θα παρέχουν την υλική βάση και το κοινωνικό πλέγμα στο οποίο μπορεί να υπάρξει η ατομική ελευθερία. Αυτό βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με την οπτική του Στίρνερ. Ο Στίρνερ πίστευε ότι «ο εγωιστής» σκέφτεται «μόνο για τον εαυτό του», για «τη δική του υπόθεση» και τίποτα περισσότερο. Δεν σκέφτεται ποτέ «την Καλή Υπόθεση, μετά την υπόθεση του Θεού, την υπόθεση της ανθρωπότητας, της αλήθειας, της ελευθερίας, της ανθρωπιάς, της δικαιοσύνης· ή έπειτα, την υπόθεση του λαού μου, του ηγεμόνα μου, της πατρίδας μου· και, τέλος, την υπόθεση του Πνεύματος και χίλιες άλλες υποθέσεις». Το «όνομα του εγωιστή» αρμόζει σε «έναν άνθρωπο που αντί να ζει για μια ιδέα, δηλαδή για ένα πνευματικό πράγμα, τη θυσιάζει για την εξυπηρέτηση του προσωπικού του οφέλους»[94](#).

Υπάρχει άβυσσος ανάμεσα στην έννοια της ελευθερίας όπως την αντιλαμβάνεται ο Στίρνερ και όπως την αντιλαμβάνονται οι αναρχικοί. Για τον Μπακούνιν, «οι ευθύνες που ανθρώπου απέναντι στην κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τα δικαιώματά του»[95](#). Τα συνθήματα της χειραφέτησης του λαού είναι η ελευθερία και η αλληλεγγύη. Αυτή η αλληλεγγύη είναι «το αυθόρμητο προϊόν της κοινωνικής ζωής, οικονομικής όπως και ηθικής· το αποτέλεσμα της ελεύθερης συνένωσης των κοινών συμφερόντων, φιλοδοξιών και τάσεων». Το πιο σημαντικό, τόνιζε, είναι να «έχει σαν απαραίτητη βάση της την ισότητα και την συλλογική εργασία – υποχρεωτική όχι από το νόμο, αλλά από τη δύναμη της πραγματικότητας – και τη συλλογική ιδιοκτησία»[96](#). Παρόμοια, ο Κροπότκιν επέμενε πως «όλοι πρέπει να τοποθετηθούν στην ίδια βάση ως παραγωγοί και καταναλωτές του πλούτου» και «ο καθένας» θα πρέπει να συνεισφέρει στο «κοινό καλό με όλες του τις δυνατότητες»[97](#).

Αυτός είναι, με λίγα λόγια, ο στόχος του αναρχισμού: όχι ο «μισανθρωπικός αστικός ατομικισμός», αλλά η βαθιά αγάπη για την ελευθερία, η οποία γίνεται αντιληπτή ως κοινωνικό παράγωγο, ένας βαθύς σεβασμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου, μια βαθιά εξύμνηση της ανθρωπότητας και των δυνατοτήτων της και η δέσμευση για τη δημιουργία μιας κοινωνίας στην οποία «η πραγματική ατομικότητα» είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με «την ύψιστη κοινοτική κοινωνικότητα». Η διασύνδεση μεταξύ της υπευθυνότητας και του δικαιώματος ανοίγει τις πύλες για την εξερεύνηση του βαθμού της θεμιτής περιοριστικής ισχύος σε μια αναρχική κοινωνία – ζήτημα που θα εξεταστεί παρακάτω[98](#).

Η αναρχική αντίληψη ότι η ελευθερία συνεπάγεται δευσεμύσεις προς την κοινωνία και εξασκείται μέσα από αυτές δεν είναι ίδια με αυτή του Γκόντγουιν, ο οποίος έβλεπε την κοινωνία σαν απειλή για την ελευθερία και ζητούσε έναν κόσμο απομονωμένων ορθολογικών ατόμων. Ο Στίρνερ ήταν κι αυτός ατομικιστής, αλλά αρκετά διαφορετικού είδους από τον Γκόντγουιν. Πίστευε πως το αχαλίνωτο ατομικό συμφέρον είναι η μόνη πραγματική αξία, αντιλαμβανόταν τα ιδανικά σαν κυνικά προσωπεία, εξυμνούσε εγκληματίες και υποστήριζε ότι το δίκαιο παράγεται από τη δύναμη: «Καθετί πάνω στο οποίο έχω δύναμη την οποία κανείς δεν μπορεί να μου

αποσπάσει, παραμένει ιδιοκτησία μου – ας αποφασίσει λοιπόν η δύναμη για την ιδιοκτησία κι εγώ θα περιμένω τα πάντα από τη δύναμή μου!»⁹⁹. Η ελευθερία εδώ δεν είναι απομόνωση από την κοινωνία αλλά ένα δόγμα εξέγερσης ενάντια στους άλλους.

Ενάντια στον Καπιταλισμό και την Ιδιοκτησία Γης

Οι αναρχικοί στοχεύουν, έλεγε Μπακούνιν, «στην οργάνωση της κοινωνίας με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε άτομο, άνδρας ή γυναίκα, να αντιμετωπίζεται, από τη στιγμή που γεννιέται, επί ίσοις όροις, σε ό,τι έχει να κάνει με την ανάπτυξη των ιδιαίτερων δυνατοτήτων του/της και τη χρήση της εργασίας του/της»¹⁰⁰. «Η ελευθερία», έγραφε, «είναι κατ' εξοχήν κοινωνική, γιατί μπορεί να υλοποιηθεί μόνο απ' την κοινωνία και διαμέσου τις πιο ολόπλευρης ισότητας κι αλληλεγγύης ανάμεσα στους ανθρώπους»¹⁰¹. «Ένας άνθρωπος που πεθαίνει από αστία, που έχει ισοπεδωθεί από τη φτώχεια και που καθημερινά φτάνει σε σημείο να πεθαίνει από το κρύο και την πείνα και βλέπει όσους αγαπάει να υποφέρουν το ίδιο, αλλά δεν μπορεί να τους βοηθήσει, δεν είναι ελεύθερος· αυτός ο άνθρωπος είναι σκλάβος»¹⁰².

Αλλά αυτή η ελεύθερη κοινωνία δεν έχει υπάρξει ακόμη. Δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι «από τη στιγμή που γεννιούνται» την ίδια πρόσβαση στα μέσα επιβίωσης, αλλά, αντίθετα, βρίσκονται σε έναν κόσμο που σημαδεύεται από τις ανισότητες και τα προνόμια· για τους λίγους πλούσιους η ζωή μπορεί να είναι ευτυχισμένη, αλλά για τη μεγάλη μάζα του λαού, για την εργατική τάξη και τους αγρότες, ο αγώνας για επιβίωση είναι διαρκής, σε έναν κόσμο φτώχειας μέσα στην αφθονία. «Η πραγματική ατομικότητα» δεν μπορεί να υπάρξει με κανέναν τρόπο για τους απλούς ανθρώπους στις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες, γιατί δεν υπάρχει ισότητα κι αλληλεγγύη.

Τα συνήθως αλληλοεμπλεκόμενα συστήματα ταξικής κυριαρχίας κι εκμετάλλευσης βρίσκονται στην καρδιά του προβλήματος. Τα πιο προφανή εξ αυτών είναι τα συστήματα του καπιταλισμού και της ιδιοκτησίας γης. Για τους αναρχικούς, στο σύγχρονο κόσμο οι καπιταλιστές ή αστική τάξη είναι οι ισχυροί, αλλά σε μέρη με λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες, παλιές προκαπιταλιστικές ελίτ γαιοκτημόνων (κυρίως κληρονομικές αριστοκρατίες ή ευγενείς) παίζουν κι αυτές σημαντικό ρόλο. Είναι αδύνατον να κατανοήσουμε τις αναρχικές θέσεις για τους αγρότες χωρίς να σημειώσουμε ότι το σοσιαλιστικό πρόταγμα του αναρχισμού δεν είναι απλά αντικαπιταλιστικό, αλλά συμπεριλαμβάνει και την κριτική της γαιοκτησίας.

Οι καπιταλιστές και οι γαιοκτήμονες είναι δυο ελίτ που θα μπορούσαν άνετα να συνυπάρξουν – φυσικά, πολλοί από τους μεγάλους φεουδαρχίες μετατράπηκαν σε καπιταλιστές της αγροτικής βιομηχανίας – και η αναφορά στους καπιταλιστές με τον όρο «μεσαία τάξη» σε αναρχικά κείμενα του δεκάτου ένατου αιώνα θα πρέπει να γίνει αντιληπτή σε αυτό το πλαίσιο. Δεν χρησιμοποιούσαν τον όρο «μεσαία τάξη» όπως χρησιμοποιήθηκε τον εικοστό αιώνα – δηλαδή για να προσδιορίσει τα στρώματα της κοινωνίας που είχαν σχετική άνεση ή να αναφερθεί στα ενδιάμεσα στρώματα των ειδικευμένων επιστημόνων, των μικροεπιχειρηματιών και των μάντζερ – αλλά κυρίως για να διαχωρίσει τους καινούριους καπιταλιστές από τους

αριστοκράτες. Η ίδια χρήση του όρου μπορεί να βρεθεί και σε παλαιότερα Μαρξιστικά γραπτά, αν και σε γενικές γραμμές τα επόμενα χρόνια εξαφανίστηκε.

Οι γαιοκτήμονες και οι καπιταλιστές αποτελούν ουσιαστικό τμήμα της άρχουσας τάξης του σύγχρονου κόσμου αλλά, σύμφωνα με τους αναρχικούς, υπάρχει κι ένα τρίτο σκέλος: οι διαχειριστές του κρατικού μηχανισμού. Αυτή η «γραφειοκρατική αριστοκρατία», αυτές οι «κυνικές γραφειοκρατικές τυραννίες» αποτελούν επίσης «εχθρό των λαών» και εμπλέκονται το ίδιο στην εκμετάλλευση και την καταπίεση των λαϊκών τάξεων¹⁰³. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πρόεδροι, βασιλείς, στρατηγοί, βουλευτές, διευθυντές και δήμαρχοι αποτελούν τμήμα της άρχουσας τάξης ακριβώς όσο και οι εργοστασιάρχες.

Η ιδιοκτησία γης κι ο καπιταλισμός είναι άμεσα υπεύθυνοι για το ανέφικτο της «ολόπλευρης ισότητας κι αλληλεγγύης». Οι αναρχικοί θεωρούν τους αγρότες θύματα των γαιοκτημόνων: επειδή οι αγρότες γενικά δεν είχαν δική τους γη, αναγκάστηκαν να πληρώνουν ενοίκια με τη μορφή εργασίας, προϊόντων ή χρημάτων, στα μέρη όπου η ιδιοκτησία ανήκε σε επιχειρήσεις ή γαιοκτήμονες, ή να πληρώνουν φόρους, στα μέρη όπου η ιδιοκτησία ήταν κρατική η αγροτική. Και στις δυο περιπτώσεις, οι αγρότες αναγκάζονταν να αποδώσουν ένα μέρος από την παραγωγή τους σε κυρίαρχες ομάδες για να έχουν το δικαίωμα να καλλιεργούν τη γη στην οποία ζούσαν. Προκειμένου να επιβιώσουν, οι αγρότες συχνά αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο δανεισμό χρημάτων, ιδιαίτερα σε περιόδους ανέχειας, και να πουλούν αγαθά στην αγορά σε χαμηλές τιμές σε περιόδους συγκομιδής· επιπλέον, πολλοί αναγκάστηκαν να εισέλθουν στη μισθωτή εργασία για να τα βγάλουν πέρα. Παγιδευμένοι σε ένα πλέγμα κυριαρχίας κι εκμετάλλευσης, οι αγρότες αποτελούν μια καταπιεσμένη τάξη. Όπως ανέφερε ο Κροπότκιν:

Η χρυσή εποχή για τον μικροκαλλιεργητή έχει παρέλθει. Σήμερα σχεδόν δεν ξέρει πώς να τα βγάλει πέρα. Χρεώνεται, γίνεται θύμα του εμπόρου ζώων, του μεσίτη, του τοκογλύφου· τα γραμμάτια και οι υποθήκες καταστρέφουν ολόκληρα χωριά σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό από τους τρομερούς φόρους που επιβάλλει το Κράτος και η κοινότητα. Οι μικροϊδιοκτήτες βρίσκονται σε άθλια κατάσταση· ακόμα κι αν ο μικροκαλλιεργητής παραμένει κατ' όνομα ιδιοκτήτης, στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτα περισσότερο από ενοικιαστής που πληρώνει κατόχους συναλλάγματος και τοκογλύφους¹⁰⁴.

Ο Μπακούνιν παρατηρούσε το «ενστικτώδες μίσος» των αγροτών «για τους “καθωσπρέπει κυρίους” ... και τους αστούς γαιοκτήμονες, που απολαμβάνουν τους καρπούς της γης χωρίς να την καλλιεργούν με τα χέρια τους»¹⁰⁵. Ο Κροπότκιν κατήγγειλε την αδικία ενός συστήματος στο οποίο ένας άνθρωπος μπορεί να καλλιεργήσει μόνο αν «παραδίδει μέρος των προϊόντων του στο γαιοκτήμονα»¹⁰⁶.

Το σύστημα της γαιοκτησίας ήταν όσο ανυπόφορο ήταν ο καπιταλισμός, ο οποίος καταπιέζει την εργατική τάξη. Το πρόβλημα με τον καπιταλισμό δεν είναι η χρήση από μεριάς του της σύγχρονης τεχνολογίας, αν και οι αναρχικοί τάσσονται υπέρ νέων τεχνολογιών που θα μπορέσουν να εξαλείψουν το μόχθο και να μειώσουν το χρόνο εργασίας. Το πρόβλημα είναι η διάχυτη κοινωνική αδικία και η καταπιεστική ιεραρχία

που είναι ενσωματωμένες στο ταξικό σύστημα. Με άλλα λόγια, το πρόβλημα βρίσκεται στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις κάτω από τις οποίες χρησιμοποιείται η τεχνολογία, όχι η τεχνολογία από μόνη της.

Οι καπιταλιστές και οι κρατικοί αξιωματούχοι ελέγχουν τα μέσα παραγωγής και άρα ελέγχουν την καπιταλιστική παραγωγή. Ο Μπακούνιν αναρωτιόταν: «Είναι απαραίτητο να επαναλάβουμε εδώ τα αδιάψευστα επιχειρήματα του Σοσιαλισμού, τα οποία δεν έχει καταφέρει να καταρρίψει μέχρι στιγμής κανένας αστός οικονομολόγος;», «Ιδιοκτησία» και «κεφάλαιο» στην «παρούσα μορφή τους» σημαίνουν ότι «ο καπιταλιστής και ο ιδιοκτήτης» έχουν την ισχύ και το δικαίωμα, το οποίο τους εγγυάται το κράτος, να «ζουν χωρίς να δουλεύουν» ενώ ο εργάτης βρίσκεται ήδη «στη θέση του δουλοπάροικου»¹⁰⁷(Η σύγκριση μεταξύ εργάτη και δουλοπάροικου αναφέρεται από τον Μπακούνιν στους ανελεύθερους αγρότες της φεουδαρχικής Ευρώπης, οι οποίοι περιορίζονταν από το νόμο σε συγκεκριμένα κτήματα και τους απαγορευόταν η ελεύθερη μετακίνηση).

Αυτό είναι το σύστημα της εκμετάλλευσης, το οποίο οι αναρχικοί κατανοούν ως μεταφορά των καρπών της εργασίας από μια παραγωγική τάξη σε μια κυρίαρχη αλλά μη παραγωγική. Οι εκμετάλλευση στον καπιταλισμό εφαρμόζεται στην εργασία και μέσω του μισθωτικού συστήματος. Ο εργάτης πληρώνεται με έναν μισθό ο οποίος θεωρητικά καλύπτει τις βασικές του ανάγκες. Όμως, η πραγματική αξία που παράγει ο εργάτης κατά την εργασία του είναι πάντα υψηλότερη από αυτήν της αμοιβής του· ένας φούρναρης, για παράδειγμα, συνεισφέρει στην παραγωγή αρκετών εκατοντάδων κιλών ψωμιού καθημερινά, αλλά αμείβεται με ένα χρηματικό ποσό που μπορεί αντιστοιχεί ακόμα και σε δυο φρατζόλες την ημέρα. Η διαφορά πηγαίνει στον καπιταλιστή που έχει το αρτοποιείο.

Αντίθετα όμως με τον δουλοπάροικο, ο εργάτης ελέγχεται κυρίως μέσω της αγοράς εργασίας· μην έχοντας ιδιοκτησία πάνω στην οποία θα βασιστεί, ο εργάτης είναι αναγκασμένος να δουλεύει για άλλους και, όπως το έθεσε ο Μπακούνιν, η «τρομακτική απειλή της πείνας που κρέμεται πάνω απ' το κεφάλι του και την οικογένειά του, τον αναγκάζει να αποδεχτεί οποιονδήποτε όρο τεθεί από τους κερδοφόρους υπολογισμούς του καπιταλιστή». Η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής είναι, για τον Μπακούνιν, «η δύναμη και το δικαίωμα να ζεις εκμεταλλευόμενος την εργασία κάποιου άλλου, το δικαίωμα να εκμεταλλεύεσαι την εργασία αυτών που δεν κατέχουν ούτε ιδιοκτησία ούτε ούτε κεφάλαιο κι ως εκ τούτου αναγκάζονται να πουλήσουν την παραγωγική τους δύναμη στους κατόχους τους»¹⁰⁸. Για τον Κροπότκιν, «Ως συνέπεια του συστήματος της μισθωτής εργασίας», η «απότομη αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων ... έφερε σαν αποτέλεσμα μόνο την πρωτοφανή συσσώρευση πλούτου στα χέρια των κατόχων κεφαλαίου· παράλληλα, το μεγάλο πλήθος των εργατών αντιμετωπίζει την τεράστια αύξηση της φτώχειας και την ανασφάλεια για την ζωή όλων». Είναι «θλιβερή παρωδία» και «διαστρέβλωση», λέει ο Κροπότκιν, να αποκαλείται η σύμβαση εργασίας «ελεύθερη σύμβαση», διότι ο εργάτης την αποδέχεται από «καθαρή αναγκαιότητα», από τη «δύναμη» της ανάγκης¹⁰⁹.

Τουλάχιστον οι δουλοπάροικοι είχαν άμεσο έλεγχο πάνω στην παραγωγική διαδικασία και διευθετούσαν τους λογαριασμούς τους μέσω του χωριού. Ο μισθωτός εργάτης πάλι όχι. Ο δρόμος για τη μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης περνούσε πάντοτε μέσα από εξουσιαστικά εργασιακά καθεστώτα. «Από τη στιγμή που υπογράφεται η σύμβαση», υποστήριζε ο Μπακούνιν, «η σκλαβιά του εργάτη γίνεται διπλή», γιατί το «εμπόρευμα που πούλησε στον εργοδότη» είναι «η εργασία του, οι ατομικές του υπηρεσίες, οι παραγωγικές δυνάμεις του σώματός, του μυαλού και του πνεύματός του και είναι αδιαχώριστα απ' αυτόν – είναι ο ίδιος του ο εαυτός»:

Από τότε και στο εξής, ο εργοδότης θα τον παρακολουθεί, είτε άμεσα είτε μέσω ελεγκτών· κάθε μέρα κατά τις ώρες της δουλειάς και κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες, ο εργοδότης θα είναι ο κύριος των πράξεων και των κινήσεων του. Όταν θα του λέει: «Κάνε αυτό», ο εργάτης είναι υποχρεωμένος να το κάνει· όταν θα του λέει: «Πήγαινε εκεί», πρέπει να πάει. Αυτό δεν είναι που αποκαλείται δουλοπαροικία;[110](#) Τέλος, η καταπίεση μέσω της αγοράς και της διαδικασίας της εργασίας συμπληρώνεται συχνά από ένα σύνολο μορφών υπεροικονομικών καταναγκασμών που επιστρατεύονται για τον έλεγχο και την υποθήκευση της εργατικής δύναμης: χρέος, έλεγχος των κινήσεων, καταναγκαστική εργασία κ.ο.κ.

Το ζήτημα της διανομής είναι άμεσα συνδεδεμένο με τα παραπάνω θέματα. Εντός του καπιταλισμού, τα αγαθά και οι υπηρεσίες διανέμονται μέσω της αγοράς· υπάρχουν αγαθά που πρέπει να αγοραστούν προτού χρησιμοποιηθούν. Προϋπόθεση για την πρόσβαση σ' αυτά αποτελεί η δυνατότητα πληρωμής και όχι η πραγματική ανάγκη. Ένας άνεργος χωρίς εισόδημα δεν έχει κανένα ιδιαίτερο δικαίωμα πάνω στα αγαθά και τις υπηρεσίες που χρειάζονται για να επιβιώσει κανείς, ενώ ο μισθός των εργατών είναι στην καλύτερη περίπτωση αρκετός ίσα για καλύψει τις βασικές τους ανάγκες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη φαινομενική κατάσταση «υπερπαραγωγής»: δηλαδή την παραγωγή περισσότερων αγαθών και υπηρεσιών από αυτές που μπορούν να πωληθούν, καθώς η εργατική τάξη, ένα αρκετά μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, έχει περιορισμένη αγοραστική δύναμη. Άλλο ένα αποτέλεσμα είναι ο πόλεμος και η ιμπεριαλιστική επέκταση. Ο Κροπότκιν υποστήριζε ότι ένα σύστημα στο οποίο οι εργάτες «δεν έχουν τη δυνατότητα απόκτησης του πλούτου που παράγουν μέσω του μισθού τους», αυτή η τεχνητή κατάσταση υπερπαραγωγής, οδηγεί σε «πολέμους, διαρκείς πολέμους ... για την κυριαρχία στην παγκόσμια αγορά», καθώς κάθε χώρα αναζητά νέες αγορές για τη διοχέτευση του πλεονάσματος αγαθών και υπηρεσιών της, βρισκόμενη απέναντι στις ελίτ άλλων χωρών[111](#).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι αρκετά ξεκάθαρο ότι το ταξικό ζήτημα – αυτό που αποκαλούσε ο Μπακούνιν «κοινωνικό ζήτημα» – είναι δεσπόζον στη σκέψη του αναρχικού κινήματος. Κατά συνέπεια, οι αναρχικοί αντιλαμβάνονται την ταξική πάλη ως απαραίτητο τμήμα της κοινωνικής αλλαγής και βλέπουν στα θύματα της ταξικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης τους παράγοντες αυτής της αλλαγής. Ο καπιταλισμός δεν είναι απλώς ένα «περιορισμένο πεδίο» της «οικονομικής οργάνωσης», πάνω στο οποίο δεν μπορούν να συμφωνήσουν οι αναρχικοί, όπως λέει ο Γούντκοκ[112](#). Βρισκόταν πάντα, και παραμένει, στην καρδιά της αναρχικής κριτικής του σύγχρονου κόσμου. Ο ισχυρισμός του Μίλλερ ότι, ενώ οι αναρχικοί αντιτίθενται στα «υπάρχοντα οικονομικά συστήματα», διαφέρουν στο ζήτημα του αν πρέπει να καταργηθεί ο

καπιταλισμός ή να αντικατασταθεί από μια απόλυτα ελεύθερη αγορά είναι το ίδιο προβληματικός, όπως και η προσπάθεια του Μάρσαλ να βρει καταφύγιο στην αναρχική παράδοση γι' αυτούς τους ακραίους φιλελεύθερους που υιοθετούν τον οξύμωρο προσδιορισμό «αναρχοκαπιταλιστές»[113](#).

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός, που έχει την πεποίθηση ότι η ανταγωνιστική ελεύθερη αγορά που βασίζεται στη μεγιστοποίηση του ατομικού συμφέροντος φέρνει τα βέλτιστα αποτελέσματα για τους περισσότερους ανθρώπους – πεποίθηση που είναι κεντρική στην τωρινή του ενσάρκωση, τον νεοφιλελευθερισμό – δεν είναι αναρχικός. Ο Στίρνερ, ο οποίος θεωρήθηκε ο Γερμανός Σμιθ και το έργο του ο γερμανικός Ο Πλούτος των Εθνών ή και αντίστοιχος του Γάλλου οπαδού του Σμιθ, Ζ.Μπ. Σέι, δεν ήταν υπέρμαχος της ελεύθερης αγοράς, παρά τους ισχυρισμούς του Μάρσαλ για το αντίθετο[114](#). Αυτό που είχε κοινό με τον οικονομικό φιλελευθερισμό, παρόλα αυτά, ήταν η αντίληψη ότι η ανεμπόδιστη αναζήτηση του προσωπικού οφέλους αποτελεί αυταξία, πράγμα που αποτελεί βασικό στοιχείο του μη παρεμβατικού καπιταλισμού.

Αντίθετα, οι αναρχικοί περιφρονούν τον καπιταλισμό κι απεχθάνονται τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Ο Μπακούνιν αναφερόταν στους φιλελεύθερους αποκαλώντας τους «παθιασμένους εραστές της ελευθερίας εκείνης που μπορούν να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους» και «απαιτούν το απεριόριστο δικαίωμα να εκμεταλλεύονται το προλεταριάτο και δυσανασχετούν με την κρατική παρέμβαση»[115](#). Ο Κροπότκιν απέρριπτε τους «οικονομολόγους της μεσαιάς τάξης» που προωθούν το δόγμα της ελεύθερης αγοράς, στην οποία το κράτος θα πρέπει να αποφεύγει να εμπλέκεται. «Ενώ προσφέρει κάθε δυνατότητα στον καπιταλιστή να συσσωρεύσει πλούτο του εις βάρος των απροστάτευτων εργατών, η κυβέρνηση δεν προσέφερε ποτέ και πουθενά ... στους εργάτες την ευκαιρία “να κάνουν ό,τι θέλουν”». Σε ένα ταξικό σύστημα η ελεύθερη αγορά δεν είναι τίποτα άλλο πέρα από μέσο εκμετάλλευσης, κάτι που μπαίνει στην άκρη όποτε βολεύει την άρχουσα τάξη: «Η “μη παρέμβαση” και, ακόμη περισσότερο απ’ αυτήν, η άμεση υποστήριξη, η βοήθεια και η προστασία, δεν υπήρξαν παρά μόνο χάριν των συμφερόντων των εκμεταλλευτών»[116](#).

Ενάντια στο Κράτος

Για τους αναρχικούς, το ταξικό σύστημα, που επηρεάζει την πλειονότητα των ανθρώπων, αποτελεί το πιο βασικό εμπόδιο για την πραγμάτωση της ατομικότητας. Εντούτοις, πολλοί σχολιαστές, συμπαθούντες και διαφωνούντες, έχουν υποβιβάσει τον αναρχισμό σε αντικρατισμό. Σύμφωνα με τον Ένγκελς, οι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι «είναι το κράτος που δημιούργησε το κεφάλαιο, ότι ο καπιταλιστής έχει τα κεφάλαιά του μονάχα χάριν του κράτους ... το κράτος είναι το κυρίαρχο κακό ... με το οποίο πρέπει να ξεμπερδέψουμε πρώτα και μετά ο καπιταλισμός θα καεί στις ίδιες του τις φλόγες»[117](#). Αυτή η προσέγγιση αποτυγχάνει να κατανοήσει το γιατί αντιτίθενται οι αναρχικοί στο κράτος. Δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι αναρχικοί απορρίπτουν το κράτος απλώς επειδή επιβάλλει την κοινωνική τάξη πραγμάτων και τους κανόνες· ούτε ότι αποδίδουν στο κράτος όλες τις κοινωνικές ασθένειες.

Αντίθετα, η αναρχική κριτική του κράτους προκύπτει εν μέρει από την αντίθεση στην ιεραρχία και εν μέρει από την ταξική σκοπιά. Το κράτος γίνεται αντιληπτό ως υπερασπιστής του ταξικού συστήματος και συγκεντρωτικός οργανισμός που αναγκαστικά συσσωρεύει ισχύ στα χέρια της άρχουσας τάξης· σύμφωνα και με τις δύο εκτιμήσεις, είναι το μέσον με το οποίο μια μειοψηφία κυβερνά μια πλειοψηφία. Συνεπώς η κατάργηση του κράτους αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις μια ελευθεριακής και σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων. Η αντίληψη ότι το κράτος είναι ένα όργανο ταξικής κυριαρχίας είναι κοινή στους αναρχικούς και τους Μαρξιστές. Όμως υπάρχουν και σημαντικότερες διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις παραδόσεις. Το κράτος, υποστήριζε ο Μπακούνιν: ήταν πάντοτε κληροδότημα της μιας προνομιούχου τάξης στην άλλη: ιερατείο, αριστοκρατία, αστική τάξη. Και τελικά, όταν όλες οι άλλες τάξεις έχουν εξαντληθεί, το κράτος μετατρέπεται σε κληρονόμο της αστικής τάξης κι έπειτα υποβιβάζεται – ή, αν θέλετε, προβιβάζεται – στη θέση της μηχανής· είναι όμως απολύτως απαραίτητο για τη σωτηρία του κράτους το να υπάρχει μια προνομιούχος τάξη αφοσιωμένη στη συντήρησή του [118](#).

Για τον Κροπότκιν, το κράτος δεν είναι παρά η συσσωρευμένη ισχύς της άρχουσας τάξης και, στη σύγχρονη εποχή, «το βασικό προπύργιο του κεφαλαίου» [119](#). Ο Μπακούνιν ήταν πεπεισμένος με βεβαιότητα ότι το κοινοβουλευτικό σύστημα είναι προτιμότερο από τη δικτατορία, επειδή άφηνε μεγαλύτερο πεδίο δράσης στην ατομική ελευθερία και τη λαϊκή αυτενέργεια:

Είμαστε ακράδαντα πεπεισμένοι ότι είναι γεγονός πως ο πλέον ατελής κοινοβουλευτισμός είναι χίλιες φορές καλύτερος από την πιο πεφωτισμένη μοναρχία. Σε μια δημοκρατία υπάρχουν τουλάχιστον μικρές περίοδοι κατά τις οποίες ο λαός, αν και διαρκώς εκμεταλλεζόμενος, δεν καταπιέζεται· στις μοναρχίες η καταπίεση είναι διαρκής. Επίσης το δημοκρατικό καθεστώς ωθεί σταδιακά τις μάζες προς τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή – πράγμα που η μοναρχία δεν κάνει ποτέ. Παρόλα αυτά, για τον Μπακούνιν, ακόμα και αν το κοινοβουλευτικό σύστημα είναι μια σημαντική μεταρρύθμιση που ωφέλησε τις λαϊκές τάξεις, δεν δημιούργησε τα μέσα για την απομάκρυνση των βασικών ανισοτήτων στην εξουσία και τον πλούτο εντός της κοινωνίας:

Εντούτοις, αν και προτιμούμε τον κοινοβουλευτισμό, πρέπει να αναγνωρίσουμε και να διακηρύξουμε ότι οποιαδήποτε κι αν είναι η μορφή διακυβέρνησης, από τη στιγμή που η ανθρώπινη κοινωνία διαιρείται σε διαφορετικές τάξεις ως αποτέλεσμα της κληρονομικής ανισότητας στην ιδιοκτησία, τον πλούτο, την εκπαίδευση και τα δικαιώματα, θα υπάρχει πάντοτε μια ταξικά περιορισμένη κυβέρνηση και η αναπόφευκτη εκμετάλλευση των πλειοψηφιών από τις μειοψηφίες. Το Κράτος δεν είναι παρά αυτή η κυριαρχία κι αυτή η εκμετάλλευση, καλορυθμισμένες και συστηματοποιημένες [120](#).

Η εγκαθίδρυση μιας κοινοβουλευτικής κυβέρνησης δεν άλλαξε τον βασικό ταξικό χαρακτήρα του κράτους: είναι μια μορφή «ταξικής εξουσίας» ακριβώς όσο και η «απόλυτη μοναρχία» [121](#). Οι νόμοι που δημιουργούνται από το κράτος δεν είναι, σε γενικές γραμμές, μέσα παροχής ίσων δικαιωμάτων και προστασίας σε όλους, αλλά υπηρετούν τα συμφέροντα εκείνων που βασιζονται στην ανισότητα και την

καταπίεση· το σύνολο της «νομοθεσίας που θεσμοθετείται εντός του κράτους», επέμενε ο Κροπότκιν, «οφείλει να αποκηρυχθεί καθώς πάντοτε φτιαχνόταν έτσι ώστε να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των προνομιούχων τάξεων»[122](#). Μόνο οι νόμοι τους οποίους το κράτος εξαναγκάζεται να δημιουργήσει από τα έξω, από την άμεση δράση των λαϊκών τάξεων, μπορούν να ωφελήσουν τις μάζες. Ακόμα κι αυτοί οι νόμοι αποτελούν συμβιβασμούς που συγκρατούν την άρχουσα τάξη, αλλά δεν την ανατρέπουν. Το πεδίο του νόμου πρέπει λοιπόν να γίνεται αντιληπτό ως σχηματισμένο από τους ταξικούς αγώνες, αν και κυριαρχούμενο από την άρχουσα τάξη, καθώς και ότι είναι αδύνατον να παράσχει τα μέσα της λαϊκής χειραφέτησης.

Στην κλασική Μαρξιστική παράδοση, το κράτος ορίζεται με αρκετά απλό τρόπο ως ένα «ένοπλο σώμα» που υπηρετεί την κυρίαρχη τάξη, αντίληψη η οποία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εργατική τάξη, καθοδηγούμενη από ένα επαναστατικό κόμμα, πρέπει να σχηματίσει τη δική της δικτατορία προκειμένου να αλλάξει την κοινωνία[123](#). Αυτό το κράτος αργότερα θα απονεκρωθεί, αλλά αποτελεί ένα απαραίτητο ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στο καπιταλισμό και τον ελεύθερο κομμουνισμό του μέλλοντος. Για τους αναρχικούς, αυτή η στρατηγική απέτυχε να λάβει υπόψη της το γεγονός ότι το κράτος δεν αποτελεί απλώς «ένοπλο σώμα» αλλά επιπλέον και κυρίως μια άκρως συγκεντρωτική δομή που αναπόφευκτα συσσωρεύει την εξουσία στα χέρια μιας διευθύνουσας ελίτ. «Θα ήταν προφανώς αδύνατον για μερικές εκατοντάδες χιλιάδες ή ακόμα και μερικές δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων να ασκήσουν αυτή την εξουσία»[124](#). Ένα ισχυρό κράτος μπορεί να έχει «μόνο ένα σταθερό θεμέλιο: τον στρατιωτικό και γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό»[125](#).

Αν τα πράγματα έχουν έτσι, ακόμα και η πλέον ριζοσπαστική κυβέρνηση πρέπει να δαιμονίζει την εξουσία μιας (ταξικής) μειοψηφίας πάνω σε μια (ταξική) πλειοψηφία. Αποτέλεσμα αυτού είναι η παράλυση της λαϊκής αυτενέργειας και αυτοοργάνωσης, με το κράτος να είναι «ένα απέραντο σφαγείο ή ένα τεράστιο νεκροταφείο, στο οποίο μπαίνουν με χαρά και γενναιοδωρία όλες οι πραγματικές φιλοδοξίες, όλες οι ζωντανές δυνάμεις μιας χώρας», αλλά καταλήγουν «σκοτωμένες και θαμμένες»[126](#). Η «συγκεντρωτική κυβέρνηση» συσσωρεύει εξουσία στο «κοινοβούλιο και τους αξιωματούχους του» και είναι ανίκανη να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των απλών ανθρώπων, «όλα τα αναρίθμητα ζητήματα της κοινότητας»[127](#).

Αν «το κράτος ... και ο καπιταλισμός είναι αδιαχώριστα μεταξύ τους ... και συνδέονται ... με το δεσμό του αιτίου και του αποτελέσματος», τότε το επαναστατικό κράτος θα πρέπει να γεννήσει με τη σειρά του ένα είδος καπιταλιστικού συστήματος[128](#). Όπως η ύπαρξη μιας οικονομικά κυρίαρχης τάξης συνεπάγεται την ύπαρξη κράτους, έτσι και η ύπαρξη κράτους συνεπάγεται την ύπαρξη μιας οικονομικά κυρίαρχης τάξης. Ο κρατικός συγκεντρωτισμός δεν ήταν ατύχημα· προέκυψε κυρίως από το ρόλο του κράτους ως εργαλείου των κυρίαρχων μειοψηφιών – των αρχουσών τάξεων – οι οποίες μπορούν να εξουσιάζουν μόνο αν η διοικητική ισχύς είναι συγκεντρωμένη στα χέρια τους. Το Κράτος είναι ταυτόχρονα υπερασπιστής του ταξικού συστήματος και πυλώνας της εξουσίας της άρχουσας τάξης.

Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης και των αγροτών απαιτεί έναν ριζοσπαστικά δημοκρατικό τρόπο κοινωνικής οργάνωσης που μεγιστοποιεί τη λαϊκή αυτενέργεια

κι αυτοδιεύθυνση – κι αυτό είναι εκ διαμέτρου αντίθετο με το κράτος. Το κράτος, υποστήριζε ο Κροπότκιν, «όντας η δύναμη στην οποία κατέφυγαν οι μειοψηφίες προκειμένου να καθιερώσουν και να οργανώσουν την εξουσία τους πάνω στις μάζες, δεν μπορεί να γίνει η δύναμη που θα βοηθήσει στην καταστροφή αυτών των προνομίων»[129](#). Αυτή η κριτική που αντιλαμβάνεται το κράτος ταυτόχρονα ως οργάνωση της άρχουσας τάξης και καταστροφέα της ατομικής ελευθερίας είναι αρκετά διαφορετική από την απόρριψη του κράτους ως εχθρού της ατομικής αυτονομίας – αντίληψη που, επαναλαμβάνουμε, είχαν οι Γκόντγουιν, Στίρνερ και Τολστόι.

Η Απόρριψη του Κρατικού Σοσιαλισμού

Το πολιτικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι το κράτος αποτελεί εμπόδιο για την αποτίναξη του ταξικού συστήματος τόσο όσο ο καπιταλισμός και η ιδιοκτησία γης. Ενώ αντιτίθενται στον οικονομικό φιλελευθερισμό, οι αναρχικοί δεν αναζητούν λύση στην αύξηση της κρατικής παρέμβασης. Η επιλογή ανάμεσα στην αγορά και το κράτος είναι μια επιλογή κενή περιεχομένου. Το κράτος δεν είναι, ούτε μπορεί να γίνει, εργαλείο θεμελιώδους κοινωνικής αλλαγής. Ανεξαρτήτως ιδεολογίας, προθέσεων ή κοινωνικών καταβολών, εκείνοι που έχουν στα χέρια τους την κρατική εξουσία είναι πάντοτε μέρος μιας κυρίαρχης τάξης. Ο Μπακούνιν σχολίαζε ότι «οι άνθρωποι δεν θα νιώσουν καλύτερα αν το ραβδί που τους χτυπά μετονομαστεί σε “ραβδί του λαού”. ... Κανένα Κράτος ... ακόμη και η πιο κόκκινη δημοκρατία, δεν μπορεί να δώσει στο λαό αυτό που θέλει.»[130](#)

Μια στρατηγική που βασίζεται στην κατάκτηση της κρατικής εξουσίας – είτε μέσα από εκλογές είτε μέσα από επανάσταση – απλώς θα επαναλάβει, με άλλα λόγια, τις κοινωνικές παθογένειες που είναι παρούσες στα υπάρχοντα κράτη: ταξική κυριαρχία μέσω του εξουσιαστικού συγκεντρωτισμού. Αυτό είναι το πλαίσιο στο οποίο ο Μπακούνιν περιέγραψε την καθολική ψηφοφορία σαν «τεράστια απάτη» και «παιδαριώδη φαντασίωση», τουλάχιστον όσον αφορά τη διανομή του πλούτου και της εξουσίας στην κοινωνία: «Την επομένη των εκλογών όλοι επιστρέφουν στις δουλειές τους, ο λαός στο μόχθο, η αστική τάξη στο μάζεμα κερδών και τις πολιτικές μηχανοραφίες»[131](#). Όταν οι αποφάσεις λαμβάνονται χωρίς την «εμπλοκή» του λαού, «ο λαός σύρεται σε καταστροφικές πολιτικές, χωρίς να το αντιλαμβάνεται». Το αποτέλεσμα της εκλογής μιας νέας κυβέρνησης, ακόμη και αν δεσμεύεται ανοιχτά να προωθήσει τα συμφέροντα της πλειοψηφίας, είναι «πολύ μετριοπαθές» και το κυβερνών κόμμα γίνεται τμήμα του μηχανισμού της ταξικής κυριαρχίας, υιοθετώντας τον πατριωτισμό στη θέση του διεθνισμού, συμμαχώντας με τα «φιλελεύθερα αστικά» κόμματα και περιορίζοντας τις προοπτικές της σε μικρές μεταρρυθμίσεις που δεν αναστατώνουν την άρχουσα τάξη[132](#).

Αντι το κυβερνών κόμμα να αλλάξει το κράτος, το κράτος αλλάζει το κυβερνών κόμμα. Ο Μπακούνιν υποστήριζε ότι οι βουλευτές θα διαφθαρούν λόγω των «θεσμικών θέσεων» τους και δεν θα λογοδοτούν στις περιφέρειες τους, καθώς και ότι είναι «ίδιον κάθε προνομίου και κάθε προνομιούχου θέσης να νεκρώνει τις καρδιές και τα μυαλά των ανθρώπων»[133](#). Αυτό συμβαίνει ανεξάρτητα από τις εντολές που παίρνει το κόμμα, τους μισθούς των βουλευτών ή την ύπαρξη άλλων μηχανισμών που

εμποδίζουν τους βουλευτές στην τήρηση των δεσμεύσεών τους. Η κατάσταση αυτή δεν αλλάζει μέσω της αμοιβής των βουλευτών με μισθό εργάτη ή δίνοντας τη δυνατότητα στους ψηφοφόρους να ανακαλέσουν τους «κακούς» βουλευτές ανάμεσα στις εκλογικές περιόδους.

Την περίοδο που έγραφε ο Μπακούνιν, η καθολική ψηφοφορία ήταν παντού σπάνιο φαινόμενο, συμπεριλαμβανόμενης και της Ευρώπης. Μέχρι την εποχή του Κροπότκιν είχαν γίνει μεγάλες αλλαγές, όμως η κατάσταση φαινόταν να επιβεβαιώνει την οπτική του Μπακούνιν. «Πολλές ελπίδες βελτίωσης», σημείωνε ο Κροπότκιν, «επενδύθηκαν ... στην διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων των εργαζόμενων τάξεων» αλλά «αυτές οι παραχωρήσεις, μη συνοδευόμενες από αντίστοιχες αλλαγές στις οικονομικές σχέσεις, αποδείχτηκαν αυταπάτες»¹³⁴.

Οι αναρχικοί απορρίπτουν επίσης την κλασική Μαρξιστική στρατηγική της δικτατορίας του προλεταριάτου ως μέσο καταστροφής της ταξικής κοινωνίας. Χρήση του κράτους, ενός συγκεντρωτικού οργάνου εξουσίας, σημαίνει πως μια μικρή επαναστατική ελίτ λειτουργεί ως εξουσιαστική ομάδα, αναπαράγοντας ένα κύριο χαρακτηριστικό του ταξικού συστήματος που οι αναρχικοί θέλουν να καταστρέψουν: την εξουσία στα χέρια μειοψηφιών. Επιπλέον, η ελευθερία δεν μπορεί να έρθει από τα πάνω αλλά απαιτεί αυτοχειραφέτηση μέσα από τη συνεργασία και τον αγώνα. «Είμαι πάνω απ' όλα απόλυτος εχθρός της επανάστασης μέσω διαταγμάτων», έλεγε ο Μπακούνιν, «η οποία απορρέει από την ιδέα του επαναστατικού Κράτους, δηλαδή την αντίδραση μεταμφιεσμένη σε επανάσταση». Γιατί «αντίδραση μεταμφιεσμένη σε επανάσταση»; Επειδή απλώς τα εξουσιαστικά μέσα δεν μπορούν να προωθήσουν χειραφετητικούς σκοπούς: «τα διατάγματα, όπως και γενικά η εξουσία, δεν καταργούν τίποτα· μονάχα διαιωνίζουν αυτό που υποτίθεται πως θα καταστρέψουν»¹³⁵.

Ακόμα και αν μια επαναστατική δικτατορία συντρίψει τις προηγούμενες ελίτ, το νέο καθεστώς θα είναι από μόνο του ταξικό, θεμελιωδώς κακό όσο και το προηγούμενο. Για «το προλεταριάτο», έγραφε ο Μπακούνιν, «αυτό δεν θα είναι τίποτα διαφορετικό από τον στρατώνα: ένα καθεστώς στο οποίο οι πειθαρχημένοι εργάτες και εργάτριες κοιμούνται, ξυπνούν, δουλεύουν και ζουν υπό τα κελεύσματα ενός τυμπάνου»¹³⁶. Για τον Κροπότκιν ένα τέτοιο κράτος είναι «τόσο μεγάλος εχθρός της ελευθερίας όσο οποιαδήποτε μορφή απολυταρχίας», καθώς η κυβέρνηση του είναι «επιφορτισμένη με τη διαχείριση ολόκληρης της κοινωνικής οργάνωσης, συμπεριλαμβανόμενης της παραγωγής και της διανομής του πλούτου»¹³⁷.

Ο Μπακούνιν κι ο Κροπότκιν τόνιζαν κατ' επανάληψη ότι οι επαναστατικές «σοσιαλιστικές» κυβερνήσεις θα είναι, στην πραγματικότητα, μορφές κρατικού καπιταλισμού. Ο Μπακούνιν μιλούσε για τις ευκαιρίες που δίνονται στους «πανούργους και μορφωμένους» στους οποίους «θα χορηγηθούν κυβερνητικά προνόμια» και στους «έμμισθους διανοούμενους», που «θα προσελκυσθούν από το απεριόριστο της διεθνούς κερδοσκοπίας της κρατικής τράπεζας» και «θα βρουν ένα τεράστιο πεδίο για επικερδείς, δόλιες συμφωνίες»¹³⁸. «Το κράτος, έχοντας γίνει ο μοναδικός ιδιοκτήτης» των μέσων παραγωγής, «θα γίνει έπειτα ο μοναδικός τραπεζίτης, καπιταλιστής, οργανωτής και διευθυντής ολόκληρης της εγχώριας

εργασίας και ο διανομέας των προϊόντων της»¹³⁹. Το φάντασμα του «συγκεντρωτικού κρατικού καπιταλισμού» «που διαλαλεί το όνομα του κολεκτιβισμού», αυτή η «μορφή του συστήματος μισθωτής εργασίας» στοιχειώνει πάντα τα γραπτά του Κροπότκιν¹⁴⁰.

Η σκλαβιά στο εσωτερικό συναντά τη σκλαβιά στο εξωτερικό καθώς το επαναστατικό κράτος ανταγωνίζεται με τα άλλα κράτη, αναγκάζοντας την άρχουσα ελίτ της να γίνει πατριωτική, πολεμοκάπηλη και δυνάμει ιμπεριαλιστική· έτσι, ένα Μαρξιστικό καθεστώς στη Γερμανία θα γινόταν ο φορέας ενός νέου Παγγερμανισμού και ο Μαρξ θα γινόταν ο «Βίσμαρκ του Σοσιαλισμού». Μετά από έναν εικοστό αιώνα που αντίκρισε την εισβολή και τη στρατιωτική κατοχή της Ανατολικής Ευρώπης από την Ε.Σ.Σ.Δ., τις διενέξεις για τα σύνορα ανάμεσα σε Ε.Σ.Σ.Δ. και Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (οι οποίες οδήγησαν την Ε.Σ.Σ.Δ. να έχει περισσότερο στρατό στα σύνορά της με την Κίνα παρά στα σύνορα με τη Δυτική Ευρώπη μέχρι το 1970) και τον πόλεμο μεταξύ των αυτοαποκαλούμενων σοσιαλιστικών καθεστώτων της Καμπότζης και του Βιετνάμ, πολλοί θα έλεγαν ότι ο Μπακούνιν είχε δίκιο.

Για τους αναρχικούς η καταστολή, οι κοινωνικές ανισότητες κι ο μιλιταρισμός των αυτοαποκαλούμενων καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και των «λαϊκών δημοκρατιών» του εικοστού αιώνα δεν αποτελούν προσωρινές «στρεβλώσεις» ή «εκφυλισμό» της κατά τ' άλλα χειραφετητικής Μαρξιστικής πρακτικής. Είναι λογικά επακόλουθα μιας εξουσιαστικής πολιτικής κρατισμού. Τα μέσα καθορίζουν το σκοπό· μια εξουσιαστική στρατηγική, βασισμένη στο συγκεντρωτισμό, τη δικτατορία και τη στρατιωτικοποίηση οδηγεί αναγκαστικά σε ένα συγκεντρωτικό, δικτατορικό και μιλιταριστικό καθεστώς. Αντίθετα, μια αυτοδιευθυνόμενη και λαϊκή επανάσταση από τα κάτω έχει τη δυναμική να δημιουργήσει μια νέα και ριζοσπαστικά δημοκρατική κοινωνία. Η ανάγκη για τη συμφωνία μέσων και σκοπών, καθώς και για τη δυνατότητα παραγωγής μιας ριζοσπαστικής αντικαπιταλιστικής πολιτικής που απορρίπτει το κράτος είναι δύο από τις κύριες αντιλήψεις του αναρχισμού αναφορικά με τους σύγχρονους αγώνες.

Επίμετρο

Πέρα από τον Καπιταλισμό: Ιστορία, Νεοφιλελευθερισμός και Παγκοσμιοποίηση

Ενστερνιζόμαστε την αντίληψη ότι τα 150 χρόνια ιστορίας του αναρχισμού και του συνδικαλισμού είναι ένα ζήτημα που αφορά πολλούς ανθρώπους ανά τον κόσμο σήμερα – ενός κόσμου, ο οποίος από τη μια χαρακτηρίζεται από φρικτές αδικίες, χυδαία ανισότητα και πολιτική υποκρισία ενώ, από την άλλη, χαρακτηρίζεται από εκατομμύρια ανθρώπων που αναζητούν μια εναλλακτική λύση. Ότι υπάρχει σήμερα αύριο θα είναι ιστορία· και είναι ευθύνη όσων αναζητούν κάτι καλύτερο να εξασφαλίσουν ότι το μέλλον θα αποτελέσει βελτίωση του παρόντος. Η ζοφερή ιστορία των καθεστώτων του πάλαι ποτέ Ανατολικού μπλοκ, η παρακμή του κράτους πρόνοιας και η οικονομική και οικολογική κρίση που πλήττει τον κόσμο περιπλέκουν την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων.

Το δόγμα της δεκαετίας του 1990 «Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση», που πρόβαλλε ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός, έχει αντικατασταθεί, μετά το Σηάτλ και άλλους αγώνες, από το πιο αισιόδοξο σλόγκαν «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός». Αλλά τι κόσμος είναι αυτός και πώς θα δημιουργηθεί; Πιστεύουμε πως οι ιδέες και η ιστορία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης έχουν πολλά να προσφέρουν στα προοδευτικά κινήματα τα επόμενα χρόνια. Ένα διεθνές και πολυεθνικό κίνημα με βαθιά φεμινιστικά ένστικτα, ένα κίνημα που βασίζεται στους αγώνες των σωματείων, των εργατών και των αγροτών, που προτάσσει τον ορθολογισμό ενάντια στην προκατάληψη, τη δικαιοσύνη ενάντια στην ιεραρχία, την αυτοδιεύθυνση ενάντια στην κρατική εξουσία, τη διεθνή αλληλεγγύη ενάντια στον εθνικισμό, την παγκόσμια ανθρώπινη κοινότητα ενάντια στον τοπικισμό και τους διαχωρισμούς – ο αναρχισμός και ο συνδικαλισμός είναι όλα αυτά κι ακόμη περισσότερα.

Ο εικοστός πρώτος αιώνας είναι μια εποχή ακραία. Ένα από τα πιο επιθετικά της χαρακτηριστικά είναι η ραγδαία αύξηση της ανισότητας στο εσωτερικό των χωρών, αλλά και μεταξύ τους. Το 1996, το άθροισμα των περιουσιών των 358 πλουσιότερων ανθρώπων στον κόσμο (όλοι τους δισεκατομμυριούχοι), ήταν ίσο με το συνολικό εισόδημα του 45% του παγκόσμιου πληθυσμού, δηλαδή περίπου 2,3 δισεκατομμυρίων ανθρώπων⁴. Το ποσοστό του παγκόσμιου εισοδήματος που αντιστοιχεί στο πλουσιότερο 20% του πληθυσμού αυξήθηκε, από 70% το 1960, σε 85% το 1991⁵. Οι Η.Π.Α., το ισχυρότερο κράτος με την ισχυρότερη οικονομία στην παγκόσμια ιστορία, έχουν μεγαλύτερα ποσοστά ανισότητας από τη Νιγηρία, με την ανισότητα στα εισοδήματα να είναι η μεγαλύτερη μετά τη δεκαετία του 1920⁶.

Ο πλούτος είναι σε απίστευτο βαθμό συγκεντρωμένος στα χέρια λίγων, με το πλουσιότερο 1% να έχει εισόδημα ίσο με αυτό του φτωχότερου 40%. «Η Αμερική έχει μεγαλύτερο κατά κεφαλήν εισόδημα από τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες ... κυρίως γιατί οι πλούσιοί μας είναι πολύ πλουσιότεροι»⁷. Η κατάρρευση των κεντρικά σχεδιασμένων οικονομιών του πρώην Ανατολικού μπλοκ εκτόξευσε τον αριθμό των κατοίκων των περιοχών αυτών οι οποίοι ζούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας από τα 14 στα 168 εκατομμύρια⁸. Η ανισότητα βάρυνε στην Ασία και τη Λατινική Αμερική (με 350 εκατομμύρια να ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας μόνο στην Κίνα)⁹. Το μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής έχει περιθωριοποιηθεί από την παγκόσμια οικονομία, με το μέσο εισόδημα να είναι χαμηλότερο κι από αυτό της περιόδου της αποικιοκρατίας¹⁰.

Το 1996, σχεδόν ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι σε όλο τον κόσμο ήταν είτε άνεργοι είτε υποαπασχολούμενοι. Η ανεργία ήταν υψηλότερη στις αγροτικές και ημι-βιομηχανικές χώρες. Όμως αρκετές χώρες με υψηλή ανάπτυξη της βιομηχανίας είχαν κι αυτές ποσοστά ανεργίας πάνω από 10%¹¹. Οι τεράστιες πιέσεις που ασκήθηκαν στους αγρότες, κυρίως μετά την μετεξέλιξη των γαιοκτημόνων σε καπιταλιστές της αγροτικής βιομηχανίας, οδήγησαν σε μια άνευ προηγουμένου αστικοποίηση· για πρώτη φορά ο πληθυσμός της γης ζει κατά κύριο λόγο στις πόλεις. Τουλάχιστον το ένα τρίτο από τα τρια δισεκατομμύρια των ανθρώπων που κατοικούν στις πόλεις ζει αυτή τη στιγμή σε παραπήγματα. Υπάρχουν περίπου 250 χιλιάδες παράγκες σε όλο τον κόσμο και προβλέπεται ότι, μέχρι το 2020, ο μισός πληθυσμός των πόλεων μπορεί να ζει σε καθεστώς δριμύτατης φτώχειας σε έναν «Πλανήτη Παραγκουπόλεων»¹².

Η σύγχρονη εργατική τάξη έχει διογκωθεί πάρα πολύ αριθμητικά, καταλήγοντας να είναι η μεγαλύτερη διακριτή τάξη στην ιστορία, κυρίως λόγω της βιομηχανοποίησης μεγάλων τμημάτων της Ανατολικής Ευρώπης και της Ρωσίας, της Ανατολικής Ασίας, της Νότιας Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν περισσότεροι βιομηχανικοί εργάτες στη Νότια Κορέα απ' ό,τι υπήρχαν σε όλο τον κόσμο κατά την εποχή που ο Μάρξ κι ο Φρίντριχ Ένγκελς έγραφαν το Κομμουνιστικό Μανιφέστο (1848)· και οι βιομηχανικοί εργάτες αποτελούν μόνο ένα τμήμα της εργατικής τάξης¹³. Απαριθμώντας περίπου δύο δισεκατομμύρια ανθρώπους, η εργατική τάξη είναι πλέον αναμφισβήτητα η μεγαλύτερη διακριτή τάξη της ανθρώπινης ιστορίας¹⁴.

Κάτω από τη διαρκώς διευρυνόμενη ταξική διαίρεση βρίσκεται ένα μεγάλο σύνολο διαδικασιών διεθνούς αναδιάρθρωσης. Από τη δεκαετία του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1970, ο κόσμος μπορούσε να διαιρεθεί με πολύ απλό τρόπο σε τρεις βασικές ζώνες: τον «Πρώτο Κόσμο» του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, που βασιζόταν όλο και περισσότερο στις μικτές οικονομίες και το Κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας· τον «Δεύτερο Κόσμο», των κεντρικά σχεδιασμένων κι ελεγχόμενων οικονομιών, που περιέγραφαν τον εαυτό τους σαν «σοσιαλιστικές»· και τον «Τρίτο Κόσμο», που αποτελούταν κυρίως από τα μετά-αποικιακά κράτη, στα οποία επικράτησε η πολιτική της εκβιομηχάνισης μέσω της αντικατάστασης των εισαγωγών και οι κλειστές οικονομίες, που προωθούνταν από εθνικιστικά και λαϊκίστικα καθεστώτα. Εκκινώντας από τη μέση της δεκαετίας του 1970 κι έχοντας μεγαλύτερη ορμή κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες, όλες οι περιοχές του κόσμου άρχισαν να συσπειρώνονται γύρω από ένα κοινό μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης, που είναι γνωστό ως νεοφιλελευθερισμός.

Πατώντας απευθείας πάνω στις κλασικές και νεοκλασικές ιδέες περί ελεύθερης αγοράς, οι οποίες εισήχθησαν από τον Άνταμ Σμιθ – ο οποίος αποτελεί θεμελιωτή του οικονομικού φιλελευθερισμού -, οι νεοφιλελεύθεροι υποστήριξαν ότι το αδιάκοπο κυνήγι του κέρδους θα οδηγούσε σε ανάπτυξη των οικονομιών, καθώς και σε ελεύθερες και δίκαιες κοινωνίες¹⁵. Με άλλα λόγια, το στεγνό ατομικό συμφέρον μπορεί, μέσα από μια ελεύθερη αγορά, να οδηγήσει σε μεγάλα κοινωνικά οφέλη. Θα πρέπει όμως να υπάρχει ένα μικρό αλλά ισχυρό κράτος, ικανό να επιβάλλει το νόμο και την τάξη, να περιφρουρεί το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, να αποτρέπει την ανάπτυξη μονοπωλίων, να εκδίδει το νόμισμα και να ασχολείται με τα εξωτερικά ζητήματα και τα δημόσια αγαθά, όπου αυτό είναι απαραίτητο.

Όμως δεν υπάρχει χώρος για περιορισμούς όπως κατώτατοι μισθοί, υποδομές πρόνοιας, έλεγχος τιμών, προοδευτική φορολόγηση, κρατικά χρηματοδοτούμενα γηροκομεία, ισχυρά σωματεία κ.ο.κ.¹⁶ Στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε τη δεκαετία του 1970, η αυξανόμενη ενσωμάτωση διαφόρων εθνικών οικονομιών και η κρίση της Αριστεράς, που πήγαζε από την παρακμή του Ανατολικού μπλοκ και την ανεπάρκεια της σοσιαλδημοκρατίας, καθώς και η εκβιομηχάνιση μέσω της αντικατάστασης των εισαγωγών, προκειμένου να επανέλθει η οικονομική ανάπτυξη, καθιέρωσαν τον νεοφιλελευθερισμό ως κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής πολιτικής σε όλον τον κόσμο.

Το γεγονός ότι τέτοιου είδους πολιτικές – που είναι ευρύτερα γνωστές ως οικονομικός ορθολογισμός, μονεταρισμός, θεραπεία του σοκ, Ρηγκανισμός, Θατσερισμός ή δημοσιονομική προσαρμογή – αυξάνουν την ανισότητα, δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη. Οι πολιτικές αυτές σχετίζονται με την ελαστικοποίηση της εργασίας, την εμπορευματοποίηση και την ιδιωτικοποίηση των δημόσιων αγαθών και των φυσικών πόρων, το ελεύθερο εμπόριο και την αποβιομηχάνιση, την επέκταση των πολυεθνικών εταιριών (συμπεριλαμβανόμενων των αγροτικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας), την αύξηση της ανεργίας και τις σημαντικές περικοπές κρατικών παροχών. Όλα αυτά δημιουργούν, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Πιέρ Μπουρντιέ, μια «ουτοπία ατελείωτης εκμετάλλευσης»¹⁷.

Μέσα σε αυτά το πλαίσιο, η σημασία της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης είναι ξεκάθαρη. Είναι εντυπωσιακή η διαπίστωση πως δεν έχει προκύψει ακόμη καμία συνεπής ριζοσπαστική και δημοφιλής εναλλακτική πρόταση απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό. Οι επιπτώσεις του νεοφιλελευθερισμού στις λαϊκές τάξεις και η τεράστια κοινωνική πόλωση, σε συνδυασμό με την τεράστια ποσοτική μεγέθυνση της εργατικής τάξης και του πληθυσμού των πόλεων με τον οποίο αυτή συνδέεται, θα μπορούσαν να μας κάνουν να αναμένουμε ευρύτατους ταξικούς αγώνες και μια ριζοσπαστική, ακόμη κι επαναστατική, λαϊκή πολιτική. Αυτό όμως δεν έχει συμβεί.

Από το ξεκίνημά του, ο νεοφιλελευθερισμός αντιμετώπισε την αντίδραση των λαών: τις «ταραχές» που ξέσπασαν στην Αφρική και τη Λατινική Αμερική ενάντια στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την εξέγερση των Ζαπατίστας στο Μεξικό το 1994, τις μαζικές απεργίες στη Γαλλία και αλλού τα επόμενα χρόνια και το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης, το οποίο αφουγκράστηκε την κοινωνική συνείδηση, το 1999 στο Σηάτλ. Αυτές οι διαμαρτυρίες δείχνουν μια αυξανόμενη δυσαρέσκεια για την παρούσα κατάσταση του κόσμου, και σταδιακά αποδεικνύουν την ύπαρξη μιας βαθιάς αντίθεσης στον καπιταλισμό, που δεν είχε παρατηρηθεί εδώ και δεκαετίες. Όμως δεν έχουν συνδεθεί με ένα συστηματικό σχέδιο αντικατάστασης του νεοφιλελευθερισμού ή του καπιταλισμού από ένα νέο κοινωνικό σύστημα.

Σε πολλές περιπτώσεις, «για την ώρα τουλάχιστον, η ατζέντα τους έχει περισσότερο ρεφορμιστικό χαρακτήρα, παρά επαναστατικό»¹⁸. Για παράδειγμα, οι αγώνες στην Αφρική, κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, ενάντια στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής που σχεδίαζε το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα αρνούσαν τα νεοφιλελεύθερα μέτρα και τα αποτελέσματά τους, αλλά επικέντρωναν την προσοχή τους σε αξιώσεις για κοινοβουλευτική δημοκρατία. Ενώ τα κινήματα αυτά είχαν αρκετή επιτυχία ως προς την επίτευξη πολιτικών μεταρρυθμίσεων, δεν πέτυχαν πολλά όσον αφορά τη χάραξη πολιτικών για έναν κοινωνικό μετασχηματισμό. Ο στόχος τους ήταν η κατάκτηση ενός πλαισίου δημοκρατικού διαλόγου, παρότι δεν είχαν πραγματικές θέσεις να αρθρώσουν μέσα στο πλαίσιο αυτό. Πάρα πολύ συχνά, τα λαϊκά κινήματα, που πολλές φορές έχουν σαν αιχμή του δόρατος τους τα σωματεία, καταλήγουν να εκλέγουν καινούρια κόμματα που τα οδηγούν σε αβέβαιες κατευθύνσεις – κόμματα που πρακτικά εξακολουθούν να εφαρμόζουν τη νεοφιλελεύθερη ατζέντα.

Η κατάρρευση του μεγαλύτερου τμήματος του πρώην Δεύτερου Κόσμου, δηλαδή του Ανατολικού μπλοκ, μας παρέχει εν μέρει μια εξήγηση για την απουσία περιεχομένου στη λαϊκή πολιτική. Η εξέλιξη αυτή σόκαρε μια ολόκληρη γενιά που ταύτιζε το σοσιαλισμό με το Σοβιετικό μοντέλο. Ταυτόχρονα, η σοσιαλδημοκρατία δεχόταν ένα ισχυρό πλήγμα λόγω της προγραμματικής αδυναμίας των Κεϋνσιανών κρατών πρόνοιας να επαναφέρουν την οικονομική ανάπτυξη, να μειώσουν την ανεργία και να εφαρμόσουν αποτελεσματική οικονομική πολιτική. Έτσι, τα περισσότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα μεταπήδησαν στο νεοφιλελευθερισμό μέχρι το 1990. Στον μετα-αποικιακό κόσμο, το μοντέλο της αντικατάστασης των εξαγωγών άρχισε να καταρρέει από τη δεκαετία του 1970· ανίκανα να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και στοιχειώδη πρόνοια, τα παλιά εθνικιστικά και λαϊκίστικα καθεστώτα είτε κατέρρευσαν είτε αγκάλιασαν τη δημοσιονομική προσαρμογή και το Δ.Ν.Τ.

Με λίγα λόγια, η πολιτική του κρατισμού, η οποία κυριαρχούσε στις λαϊκές τάξεις από το τη δεκαετία του 1930 μέχρι τη δεκαετία του 1970, αποδείχτηκε ανίκανη να ξεπεράσει την παγκόσμια οικονομική κρίση. Η εποχή του νεοφιλελευθερισμού συνδέθηκε με τη ραγδαία ενσωμάτωση των οικονομιών όλου του κόσμου· κι εδώ κρύβεται η δεύτερη αποτυχία των παλιών προσεγγίσεων: δηλαδή η πίστη στην κρατική διαχείριση κλειστών σχετικά οικονομιών. Ο κεντρικός σχεδιασμός, το Δυτικό κράτος πρόνοιας και η εκβιομηχάνιση μέσω αντικατάστασης των εξαγωγών ήταν, για ξεχωριστούς λόγους το καθένα, ακατάλληλα εργαλεία για την αντιμετώπιση της ολοένα και αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού.

Σε μια αλησμόνητη εργασία, ο συντηρητικός συγγραφέας Φράνσις Φουκουγιάμα περιέγραψε την περίοδο μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. σαν «τέλος της ιστορίας», «αδιαφιλονίκητη νίκη του οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού» και «τέλος της ιδεολογικής εξέλιξης της ανθρωπότητας». Αυτή η ανάλυση είναι προβληματική σε πάμπολλα σημεία, αλλά αυτό που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί είναι ότι η δεκαετία του 1990 χαρακτηριζόταν από «την απόλυτη απουσία οποιασδήποτε βιώσιμης συστημικής λύσης απέναντι στον Δυτικό φιλελευθερισμό»¹⁹. Τα παλιά αριστερά και εθνικιστικά προγράμματα δεν ήταν πλέον ούτε επιθυμητά ούτε βιώσιμα.

Το κράτος πρόνοιας ακρωτηριάστηκε και οι εναλλακτικές λύσεις απέναντι στη φιλελεύθερη οικονομία αποδείχτηκαν ανεπαρκείς. Αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να μην μπορεί η λαϊκή αντίσταση να αντιπαρατεθεί αποτελεσματικά στη νεοφιλελεύθερη πολιτική. Από τη μία, η κρίση της λαϊκής προοδευτικής πολιτικής επέτρεψε στη νεοφιλελεύθερη ατζέντα να επιταχύνει διαρκώς· μια αποτελεσματική ριζοσπαστική πολιτική ίσως θα μπορούσε να ταράξει τα θεμέλια της νεοφιλελεύθερης ατζέντας. Από την άλλη, ανέδειξε το γεγονός ότι οι αγώνες ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό τείνουν να είναι κυρίως αμυντικοί και να κατευθύνονται ενάντια στις επιπτώσεις του, αντί να αντιμετωπίζουν τις αιτίες του και να αναπτύσσουν μια αποτελεσματική λύση με διάρκεια. Έτσι, οι αγώνες αυτοί τείνουν να είναι περιορισμένοι, σποραδικοί και στην καλύτερη περίπτωση προσανατολισμένοι στην κατεύθυνση μετριοπαθών (αν κριθεί απαραίτητο) μεταρρυθμίσεων που δεν μπορούν να σταματήσουν το νεοφιλελευθερισμό. Μοιάζουν με τους αγώνες των κινημάτων υπέρ του εκδημοκρατισμού.

Παρά τους περιορισμούς τους, τα κινήματα υπέρ του εκδημοκρατισμού στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική, όπως κι αυτά της Ευρώπης μετά το 1999, έχουν τουλάχιστον προοδευτική προοπτική. Στη σκοτεινή πλευρά της γενικότερης κρίσης της προοδευτικής λαϊκής πολιτικής βρίσκεται η τρομακτικά γρήγορη άνοδος μαζικών δεξιών εθνικιστικών και θρησκευτικών κινήματων, όπως ο χριστιανικός και ινδουιστικός φονταμενταλισμός, ο ριζοσπαστικός ισλαμισμός και ο νεοφασισμός. Αντιδημοκρατικά, αναχρονιστικά και αντι-κοσμικά στη βάση τους, αυτά τα κινήματα δεν μπορούν να προσφέρουν τίποτα περισσότερο από ατελείωτες εθνικές και φυλετικές συγκρούσεις, αυταρχικά καθεστώτα και την εγκαθίδρυση μιας αντιδραστικής εποχής που μπορεί να συγκριθεί μόνο με τα σκοτεινότερα χρόνια του Μεσαίωνα. Η άνοδος τους σχετίζεται κυρίως με την κατάρρευση των προοδευτικών εναλλακτικών λύσεων· το γεγονός ότι ορισμένοι αυτοαποκαλούμενοι αριστεριστές υπερασπίζονται ή ακόμα και συνεργάζονται με αυτά τα αντιδραστικά ρεύματα, περιγράφοντάς τα σαν «αντιμπεριαλιστικά», είναι από μόνο του ένα σημάδι του βάθους της κρίσης της Αριστεράς.

Εδώ είναι που μπορεί η ευρύτερη αναρχική παράδοση να συνεισφέρει πραγματικά. Η παράδοση αυτή έχει πλούσιο ρεπερτόριο από ιδέες και δράσεις που είναι ιδιαίτερα ταιριαστές με την παρούσα κατάσταση. Υπάρχει ένας λόγος για τον οποίο μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ανανέωση του σοσιαλιστικού σχεδίου. Ο λόγος αυτός είναι η αποτυχία του μοντέλου του Ανατολικού μπλοκ, γεγονός που πλέον δεν αμφισβητείται και πολύ από την Αριστερά. Το μοντέλο αυτό δεν ήταν δημοκρατικό, εξισωτικό ή χειραφετητικό: κοιτώντας προς το παρελθόν, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ήταν ένα ταξικό σύστημα, βασισμένο στη διαρκή καταπίεση. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι ο καπιταλισμός, ειδικότερα στη νεοφιλελεύθερή του μορφή, έχει να προσφέρει κάτι καλύτερο, ότι είναι δυνατόν να λύσει τα τεράστια κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα – αλλοτρίωση, ανισότητα, αδικία και φτώχεια – ή ότι μπορεί να αποτρέψει την έλευση του φαντάσματος του «Πλανήτη των Παραγκουπόλεων».

Η ευρύτερη αναρχική παράδοση μπορεί να συνεισφέρει τα μέγιστα στο ξεπέραςμα του αδιεξόδου των σύγχρονων αγροτικών κι εργατικών κινήματων αν πάρει στα σοβαρά τις μεγάλες υποσχέσεις του Διαφωτισμού (ισότητα, ατομική ελευθερία, δημοκρατία, ορθολογισμός και πρόοδος) και αναπτύξει αναλύσεις, στρατηγικές και τακτικές για την πραγματοποίηση των υποσχέσεων αυτών. Η ευρύτερη αναρχική παράδοση αναδύθηκε ως ένα κίνημα των αγροτών και της εργατικής τάξης, όπως αναφέραμε και παραπάνω, και οι σύγχρονοι αγώνες ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό μπορούν να μάθουν πολλά μέσα από την μελέτη των ιδεών και της ιστορίας της. Χωρίς μια προοδευτική Αριστερή εναλλακτική, οι σύγχρονοι αγώνες ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό θα είναι αναπόφευκτα ανίκανοι να αντιταχθούν συνολικά στο καπιταλιστικό σύστημα από το οποίο αναδύθηκε.

Απορρίπτοντας τη «συχνή αξίωση ότι ο επαναστατικός Σοσιαλισμός και καλύπτεται εν πολλοίς με τον όρο “Μαρξισμός-Λενινισμός”», είναι δυνατόν να επανανακαλύψουμε εναλλακτικές, ελευθεριακές σοσιαλιστικές παραδόσεις, όπως ο αναρχισμός κι ο συνδικαλισμός²⁰. «Ανάκληση του αναρχισμού, τον οποίο κατέστειλε ο Λενινιστικός Μαρξισμός», υποστηρίζει ο Αρίφ Ντιρλίκ, σημαίνει επανεξέταση του

νοήματος και των δυνατοτήτων της σοσιαλιστικής παράδοσης και «ανάκληση των δημοκρατικών ιδανικών, τα οποία υπηρέτησε»²¹. Σε έναν κόσμο στον οποίο ο εθνικισμός και οι φυλετικές διακρίσεις μοιάζουν να είναι ενδογενή στοιχεία, συμπεριλαμβανόμενων και πολλών τμημάτων της Αριστεράς, ο συνεπής διεθνισμός της ευρύτερης αναρχικής παράδοσης αξίζει να επανανακαλυφθεί.

Τα παραπάνω έχουν να κάνουν με την γενικότερη επανανακάλυψη του ελευθεριακού σοσιαλισμού. Η σοσιαλδημοκρατία ή αλλιώς ο κοινοβουλευτικός σοσιαλισμός, δηλαδή η μετριοπαθής πτέρυγα του πολιτικού σοσιαλισμού, αποτελείται από κόμματα όπως το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας και το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Γαλλίας, που στοχεύουν σε «σταδιακές διευθετήσεις με όρους οργάνωσης και νομοθεσίας» και όχι στην «παγκόσμια, άμεση και βίαιη απαλλοτρίωση»²². Από το 1930 κι έπειτα, αγκάλιασε τη θεωρία του διευθυνόμενου καπιταλισμού του Τζων Μέυναρντ Κένυς και σχετίστηκε με την ανάπτυξη των ευημερούντων κρατών πρόνοιας της Δύσης. Εν τούτοις, η οικονομική παγκοσμιοποίηση, η μείωση της οικονομικής ανάπτυξης και η στροφή της άρχουσας τάξης στην εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού έχουν υπονομεύσει τις βάσεις των σοσιαλδημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες κυριάρχησαν κατά την εποχή που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: δηλαδή την οικονομική άνθιση που διευκόλυνε την αναδιανομή του πλούτου, την κλειστή οικονομία που μπορούσε να λειτουργήσει με κεϋνσιανούς όρους και τους μεγάλους συμβιβασμούς της άρχουσας τάξης με τις λαϊκές τάξεις. Μέχρι το 1990, τα περισσότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είχαν αγκαλιάσει τον νεοφιλελευθερισμό.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η «ένδοξη περίοδος» του αναρχισμού και του συνδικαλισμού, δηλαδή το διάστημα ανάμεσα στα μέσα της δεκαετίας του 1890 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1920, ήταν μια εποχή πρώιμης παγκοσμιοποίησης, που χαρακτηριζόταν από υψηλά επίπεδα διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης κι απελευθέρωσης της αγοράς, μετανάστευσης, ραγδαίων εξελίξεων στις τηλεπικοινωνίες και τις μεταφορές, καθώς και από την ανάδειξη υπερεθνικών δομών, συμπεριλαμβανομένων των πρώτων πολυεθνικών εταιριών. Πρόκειται για μια περίοδο με μεγάλη χρονική απόσταση από το σήμερα, άλλα σε αρκετά σημεία όχι και τόσο διαφορετική από τον νεοφιλελεύθερο κόσμο του εικοστού πρώτου αιώνα. Οι τρόποι με τους οποίους η ευρύτερη αναρχική παράδοση αντέδρασε σε εκείνη την περίοδο της πρώιμης παγκοσμιοποίησης βρίσκονται σε ευθεία αναλογία με τους σύγχρονους προβληματισμούς του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, ειδικά πλέον που οι κρατικίστικες προσεγγίσεις, οι οποίες κυριάρχησαν στο μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα, δεν είναι πλέον και τόσο αρεστές.

* Αποσπάσματα από το δίτομο έργο **«Μαύρη Φλόγα»** (υπό έκδοση).

Μετάφραση, επιμέλεια: Κωστής

Σημειώσεις:

Το Νόημα του Αναρχισμού

2. R. Kedward, *The Anarchists: The Men Who Shocked an Era* (London: Library of the Twentieth Century, 1971), 120.

3. »N. evildoer ... destroyer, nihilist, anarchist... pyromaniac ... ruffian ... knave ... murderer*»; R. A. Dutch, *Rogefs Thesaurus of English Words and Phrases*, rev. ed. (London: Longmans, Green and Co., 1962), 598.

4. Kedward, *The Anarchists*, 5-6.

5. C. Jacker, *The Black Flag of Anarchy: Antistatistism in the United States* (New York: Charles Scribners Sons, 1968), 1-2.

6. R. Hoffman, introduction to *Anarchism*, ed. R. Hoffman (New York: Atherton Press, 1970), 2,9,10.

7. Statz, introduction, xi-xii, xiii.

8. Perlin, *Contemporary Anarchism*, 109.

9. Οι ρίζες του αποκαλούμενου «αναρχοκαπιταλισμού» βρίσκονται στην αυστριακή σχολή της νεοκλασικής οικονομίας, που είχε δεχτεί μεγάλη επιρροή από τον Λούντβιχ φον Μίζες. Ο Ρόθμπαρντ αποκαλούσε τον Μίζες «κατ' εξοχήν θεωρητικό της εποχής μας», νικητή σε πολλές μάχες «στο όνομα των ελεύθερων αγορών και του υγιούς χρήματος», συγγραφέα «των σημαντικότερων θεωρητικών κριτικών που έχουν ασκηθεί ποτέ στο σοσιαλισμό», φλογερό αντίπαλο των επαναστατικών αγώνων της Αυστρίας στα τέλη της δεκαετίας του 1910, μέντορα του φιλελεύθερου Φρίντριχ φον Χάγιεκ και μεγάλο εισηγητή της ιδέας ότι οι παροχές κρατικής πρόνοιας και ο περιορισμός της αγοράς οδηγούν αναπόφευκτα σε δικτατορίες· βλ. M. Rothbard, *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988), προσβάσιμο από <http://www.mises.org/rothbard/scholarhero.pdf> (διαθέσιμο από 30/6/2006), 4, 7,19,23-24,27-31,46-47.

Ενδεικτική του καπιταλιστικού εξτρεμισμού του Ρόθμπαρντ είναι επίσης η κριτική του στον Μίλτον Φρίντμαν, ίσως τον σημαντικότερο υπέρμαχο του νεοφιλελευθερισμού. Ο Ρόθμπαρντ θεωρούσε ότι ο Φρίντμαν είναι υπέρμετρα εξισωτικός, διότι θεωρούσε πως το κράτος πρέπει να εισπράττει φόρους εισοδήματος, να παρέχει ένα μίνιμουμ σύστημα πρόνοιας (συμπεριλαμβάνοντας την πρόνοια προς τους ανάπηρους), να διατηρεί τον δημόσιο χαρακτήρα των σχολείων και των πάρκων και να παρεμποδίζει τα επιχειρηματικά μονοπώλια. Βλ. M. Rothbard, «Milton Friedman Unravelled,» *Journal of Libertarian Studies* 16, no. 4 (2002): 37-54 (πρωτότυπη έκδοση 1971).

10. Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 19.

11. ό.π., 17.

12. ό.π., 19.

[13.](#) Eltzbacher, Anarchism, 7.

[14.](#) Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται από παλιά σε έργα όπως το E. A. Vizetelly, *The Anarchists: Their Faith and Their Record* (Edinburgh: Turnbull and Spears Printers, 1911).

[15.](#) Βλ. Eltzbacher, Anarchism, 184-96.

[16.](#) Βλ. W. Godwin, *Enquiry concerning Political Justice, with Selections from Godwins Other Writings*, ed. and abridged K. Cordell Carter (1798; repr., London: Clarendon Press, 1971). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Γκόντγουιν αναθεώρησε αυτό το έργο αρκετές φορές – το 1793, το 1796, και το 1798 – και το παρόν κείμενο βασίζεται στην τρίτη έκδοση. Ο πρόλογος του εκδότη σ' αυτόν τον τόμο είναι χρήσιμος, αλλά η ανάλυση του Τζον Κλαρκ για τον Γκόντγουιν είναι ανεκτίμητη· βλ. J. P. Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977). Στο τρίτο κεφάλαιο του Eltzbacher, Anarchism παρουσιάζεται μια καλή περιγραφή του Γκόντγουιν. Οι συζητήσεις πάνω στον Γκόντγουιν αποτελούν πάγιο χαρακτηριστικό των περισσότερων γενικών ιστορικών έργων του αναρχισμού· βλ. Joll, *The Anarchists*; Marshall, *Demanding the Impossible*; Woodcock, Anarchism.

[17.](#) Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 222.

[18.](#) ό.π., 23-26,109, 282-91, 292-95.

[19.](#) Clark, *The Philosophical Anarchism of William Godwin*, 82-85.

[20.](#) Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 301-3; βλ. επίσης 140-41. Βλ. επίσης Clark, *The*

[21.](#) Βλ., π.χ., Godwin, *Enquiry concerning Political Justice*, 125,132-33,138-39, 262-63, 266, 290.

[22.](#) Πρώτη έκδοση του έργου του είναι το M. Stirner, *The Ego and His Own* (1844; repr., New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907). Όμως ο πρόλογός της έχει περιορισμένη χρησιμότητα· J. L. Walker, πρόλογος σπ *The Ego and His Own*, ed. M. Stirner (New York: Benjamin R. Tucker Publishers, 1907). Ο πρόλογος της έκδοσης του 1963 είναι απαραίτητο ανάγνωσμα· J. J. Martin, πρόλογος στο *The Ego and His Own*, ed. M. Stirner (New York: Libertarian Book Club, 1963). Εκτός από την παρουσίαση του Στίρνερ στο Eltzbacher, Anarchism, chapter 4, βλ. επίσης τα σχετικά αποσπάσματα στα Joll, *The Anarchists*; Marshall, *Demanding the Impossible*; Woodcock, Anarchism.

[23.](#) Stirner, *The Ego and His Own*, 3,472.

[24.](#) Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Eltzbacher, Anarchism, 67-70.

[25.](#) Stirner, *The Ego and His Own*, 421.

[26.](#) Woodcock, Anarchism, 91.

[27.](#) Η παραγωγικότητα του Τολστόι ήταν τρομερή. Ο Μάρσαλ Στατζ παρουσίασε μια επιμελημένη έκδοση του βασικού του έργου – «Η Βασιλεία του Θεού Είναι Μέσα Σας», 1893 – στο M. Statz, ed., *The Essential Works of Anarchism* (New York: Bantam, 1971). Άλλο ένα

χρήσιμο σημείο αναφοράς είναι το J. Lavrin, *Tolstoy: An Approach* (London: Methuen and Co., 1944). Βλ. επίσης τα σχετικά αποσπάσματα στα Joll, *The Anarchists*; Marshall, *Demanding the Impossible*; Woodcock, *Anarchism*.

[28.](#) Στον ουτοπικό σοσιαλισμό συμπεριλαμβάνονταν τόσο εξουσιαστικοί όσο κι ελευθεριακοί. Ο Κλωντ Σαιν-Σιμόν (1760-1825), για παράδειγμα, τασσόταν υπέρ ενός πειθαρχημένου και ιεραρχικού σοσιαλισμού, διευθυνόμενου από μια ελίτ που θα περιλαμβάνει τους πιο ταλαντούχους· βλ. R. Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (1915; repr., New York: Free Press, 1962), 344.

[29.](#) Ο Προυντόν ήταν πολυγραφότατος και οι ιδέες του δεν ήταν πάντοτε σταθερές· είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κατά τη δεκαετία του 1850 μετακινήθηκε στη Δεξιά, για να επανέλθει στις αρχικές του θέσεις κατά την επόμενη δεκαετία.. Παρά το στερεότυπο, δεν αντιτιθέταν στη συλλογική ιδιοκτησία. Βασικά αποσπάσματα βρίσκονται στο D. Guerin, ed., *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism, Book One* (Oakland: AK Press, 1998). Επίσης υπάρχουν πάμπολλες αναφορές στο Eltzbacher, *Anarchism*, chapter 4. Μια χρήσιμη ανθολόγηση αποτελεί το S. Edwards, ed., *Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon* (Basingstoke, UK: Macmillan, 1969). Σε όλο το D. Guerin, *Anarchism: From Theory to Practice* (New York: Monthly Review Press, 1970) βρίσκονται διάσπαρτα ορισμένα εξαιρετικά σχόλια των ιδεών του Προυντόν. Χρήσιμο επίσης είναι το D. W. Brogan, *Proudhon* (London: H. Hamilton, 1934). Για μια καλή συζήτηση πάνω στον Προυντόν, με τον χαρακτήρα βιογραφίας, βλ. Joll, *The Anarchists*; Woodcock, *Anarchism*.

[30.](#) Με αυτόν ακριβώς τον τρόπο περιγράφει τον Προυντόν ο Ντέιβιντ ΜακΝάλλι στην κριτική του για την φιλελεύθερη οικονομία και τον σύγχρονο σοσιαλισμό της αγοράς· βλ. D. MacNally, *Against the Market: Political Economy, Market Socialism, and the Marxist Critique* (London: Verso, 1993).

[31.](#) Thorpe, «The Workers Themselves,» 4.

[32.](#) Αναφέρεται στο Guerin, *Anarchism*, 45.

[33.](#) Βλ., ενδ., Bookchin, *The Spanish Anarchists*; J. Hart, *Anarchism and the Mexican Working Class, 1860-1931* (Austin: Texas University Press, 1978); National Confederation of Labour, *Resolution on Libertarian Communism as Adopted by the Confederacion Nacional del Trabajo, Zaragoza, 1 May 1936* (Durban: Zabalaza Books, n.d.).

[34.](#) Για μια εισαγωγή στον Τάκερ, βλέπε κυρίως τις εργασίες του Πωλ Άβριτς «Proudhon and America» και «Benjamin Tucker and His Daughter,» αμφότερες στο P. Avrich, *Anarchist Portraits* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1988). Η αναφορά βρίσκεται στο ό.π., 140. Για την βασική του εργασία, βλ. B. R. Tucker, «State Socialism and Anarchism: How Far They Agree, and Wherein They Differ,» στο *Selections from the Writings of Benjamin R. Tucker*, ed. B. R. Tucker (1926; repr., Millwood, New York: Kraus Reprint Company, 1973). Με τον όρο αναρχισμός, ο Τάκερ εννοεί τον μπουτουαλισμό.

[35.](#) Οι περισσότερες αγγλόφωνες βιογραφίες του Μπακούνιν είναι απροκάλυπτα εχθρικές απέναντι στο αντικείμενό τους. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αποτελούν τα A. Kelly, *Mikhail Bakunin: A Study in the Psychology and Politics of Utopianism* (Oxford: Clarendon Press, 1982); A. Mendel, *Michael Bakunin: Roots of Apocalypse* (New York: Praeger, 1981). Παρότι αρνητικά διακείμενη και όχι εντελώς ακριβής στην παρουσίαση των αντιλήψεων του

Μπακούνιν, η καλύτερη βιογραφία του στα αγγλικά παραμένει το E. H. Carr, *Michael Bakunin*, rev. ed. (Basingstoke, UK: Macmillan, 1975). Μια πιο ισορροπημένη καταγραφή των αντιλήψεων του Μπακούνιν μπορεί να βρεθεί στο A. W. Gouldner, «Marx's Last Battle: Bakunin and the First International,» *Theory and Society* 11, no. 6 (1982): 853-84. Μια μελέτη που παρουσιάζει τις ικανότητες του Μπακούνιν ως πολιτικού ακτιβιστή είναι το T. R. Ravindranathan, «Bakunin in Naples: An Assessment,» *Journal of Modern History* 53, no. 2 (1981). Μια χρήσιμη και πρόσφατη μελέτη του ζητήματος είναι το B. Morris, *Bakunin: The Philosophy of Freedom* (Montreal: Black Rose, 1996). Αρκετό ενδιαφέρον υλικό βρίσκεται επίσης σε βασικά έργα για τον αναρχισμό όπως τα Eltzbacher, *Anarchism*; Joll, *The Anarchists*; Marshall, *Demanding the Impossible*; Woodcock, *Anarchism*. Βλ. επίσης J. Guillaume, «A Biographical Sketch [Bakunin],» στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, ed. S. Dolgoff (London: George Allen and Unwin, 1971).

[36](#). Για μια αντίθετη οπτική, βλ. Carr, *Michael Bakunin*, 421 -23; Joll, *The Anarchists*, 87.

[37](#). Ο Κροπότκιν έχει αποτελέσει αντικείμενο αρκετών εξαιρετικών βιογραφιών. Βλ., κυρίως, M. A. Miller, *Kropotkin* (Chicago: University of Chicago Press, 1976); J. A. Rogers, «Peter Kropotkin, Scientist and Anarchist» (PhD diss., Harvard University, 1957); G. Woodcock and I. Avakumovic, *The Anarchist Prince* (London: Boardman, 1950). Χρήσιμο είναι και το C. Cahm, *Kropotkin and the Rise of Revolutionary Anarchism, 1872-1886* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989). Και πάλι τα βασικά έργα για τον αναρχισμό είναι χρήσιμα· βλ. Joll, *The Anarchists*; Marshall, *Demanding the Impossible*; Woodcock, *Anarchism*. Για ενδιαφέρουσες συζητήσεις πάνω στον Κροπότκιν, βλ., Avrich, *Anarchist Portraits*; G. Purchase, *Evolution and Revolution: An Introduction to the Life and Thought of Peter Kropotkin* (Sydney, Australia: Jura Media, 1996). Αυτοβιογραφικό υλικό μπορεί να βρεθεί στα P. Kropotkin, *In Russian and French Prisons (1887; repr., New York: Schocken Books, 1971)*; P. Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist (1899; repr., New York: Dover Publications, 1980)*.

[38](#). Woodcock, *Anarchism*, 203; Avrich, *Anarchist Portraits*, 69.

[39](#). Βλ., π.χ., Joll, *The Anarchists*, 151; Woodcock, *Anarchism*, 172.

[40](#). M. Bakunin, «Statism and Anarchy,» στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist- Founder of World Anarchism*, ed. S. Dolgoff (1873; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 332; P. Kropotkin, «Anarchist Communism: Its Basis and Principles,» σππ *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets: A Collection of Writings by Peter Kropotkin*, ed. R. N. Baldwin (1887; repr., New York: Dover Publications, 1970), 46,61; Kropotkin, «Anarchism,» 285.

[41](#). Eltzbacher, *Anarchism*, 189, 201.

[42](#). ό.π., 189,191.

[43](#). Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 20.

[44](#). J. J. Martin, πρόλογος εκδότη στο *Anarchism: Exponents of the Anarchist Philosophy*, P. Eltzbacher (London: Freedom Press, 1960), vii.

[45](#). Βλ. Kropotkin, «Anarchism,» 287.

[46.](#) Πολλά έργα του Νεττλώ δεν είχαν εκδοθεί για αρκετά χρόνια. Κατά τη διάρκεια της ζωής του εκδόθηκαν μόνο μερικοί τόμοι από το σπουδαιότερο έργο του – υπήρξαν επανεκδόσεις στα γερμανικά κατά τη δεκαετία του 1971 από τις εκδόσεις Topos Verlag, όπως και μερικές ακόμη σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων. Τη δεκαετία του 1980 τυπώθηκαν μερικά ακόμη τμήματα του έργου του από τις εκδόσεις Verlag Detlev Auvermann KG· αυτές οι εκδόσεις είναι δυσεύρετες. Σήμερα, είναι στα σκαριά μια έκδοση από την the Bibliotheque Thelem. Η αναμενόμενη αγγλική έκδοση, που ανακοινώθηκε τη δεκαετία του 1990, δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Η πολύτομη βιογραφία του Νεττλώ για τον Μπακούνιν εκδόθηκε μονάχα μια φορά, σε πενήντα αντίτυπα· βλ. τα σημειώματα του εκδότη στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*. Οι εργασίες του Νεττλώ αποτέλεσαν την πρώτη βάση του Διεθνούς Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιστορίας του Άμστερνταμ.

[47.](#) Αξιόλογο είναι το «the actual founder of the Fourierist movement»; σημείωμα εκδότη στο Nettlau, *A Short History of Anarchism*, 374,1-13. Όσον αφορά τους Στίρνερ, Μπελεγκαρίγκ και Ντεζάκ, βλ. ό.π., 14-98.

[48.](#) Βλ. ενδ., M. Vallance, «Rudolf Rocker: A Biographical Sketch,» *Journal of Contemporary History* 8, no. 3 (1973): 75-95.

[49.](#) Ακόμα κι ο Κάουτσκι, ο μεγάλος θεωρητικός του S.D.P., φλέρταρε με τον αναρχισμό κατά τη δεκαετία του 1870· βλ. G. P. Steenson, *Karl Kautsky 1854-1938: Marxism in the Classical Years*, 2nd ed. (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1991), 39-41.

[50.](#) R. Rocker, *Anarcho-Syndicalism* (Oakland: AK Press, 2004).

[51.](#) G. Woodcock, *Anarchy or Chaos* (London: Freedom Press, 1944), 25-26.

[52.](#) Woodcock, *Anarchism*, 13,15,19; σύγκρινε με D. Miller, *Anarchism* (London: J. M. Dent and Sons, 1984), 5-10.

[53.](#) Miller, *Anarchism*, 3.

[54.](#) P. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (London: New Left Books, 1975).

[55.](#) K. Marx and F. Engels, *The Communist Manifesto* (1848; repr., Chicago: Henry Regnery Company, 1954), 56-57.

[56.](#) Lenin, «The State and Revolution,» 257,281.

[57.](#) N. Bukharin, *The ABC of Communism* (1922; repr., Ann Arbor: University of Michigan Press, 1966), 74-75.

[58.](#) Eltzbacher, *Anarchism*, 189, 201.

[59.](#) Marshall, *Demanding the Impossible*, 629.

[60.](#) Eltzbacher, *Anarchism*, 189,194,201.

[61.](#) Hoffman, πρόλογος, 5; D. Novak, «The Place of Anarchism in the History of Political Thought,» στο Anarchism, ed. R. Hoffman (1958; repr., New York: Atherton Press, 1970), 22,24-30.

[62.](#) Ο Μάρσαλ περιγράφει ανοιχτά τον Γκάντι σαν αναρχικό, αλλά υποστηρίζει πως εκείνος δεν ζητούσε την «άμεση κατάργηση του Κράτους και της κυβέρνησης» ούτε «απέριπτε την έννοια του Κράτους σε μια μεταβατική περίοδο»· βλ. Marshall, Demanding the Impossible, 422,425,442, 591-93.

[63.](#) ό.π., 3, 564-65. Ο Μάρσαλ παραδέχεται ότι δεν προτάσσουν όλοι οι «αναρχικοί» του την θετική ελευθερία (δηλαδή, την ελευθερία των πράξεων, που προϋποθέτει «ισότητα και οικονομική δικαιοσύνη») ούτε και την αρνητική ελευθερία (δηλαδή, την ελευθερία που ορίζεται μέσω άμεσων εξωτερικών περιορισμών, η οποία μπορεί να υπάρξει και σε μη ισότιμα πλαίσια)· βλ. ό.π., 36-37.

[64.](#) A. Carter, The Political Theory of Anarchism (London: Routledge and Kegan Paul, 1971), 1-11,25,26,63-73.

[65.](#) Έτσι, το τμήμα που αναφέρεται στο κράτος επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στον Κροπότκιν· το τμήμα που αναφέρεται στο νόμο αναφέρει κυρίως τον Τολστόι· το τμήμα που αναφέρεται στον φεντεραλισμό και το έθνος βασίζεται στον Προυντόν· οι αναφορές στην ατομικότητα βασίζονται στον Στίρνερ και, τελικά, το κομμάτι που αναφέρεται στην ηθικότητα έχει σαν βάση του ξανά τον Τολστόι. Βλ. ό.π., 29-38,41-46, 61-63, 89-95.

[66.](#) Fleming, The Anarchist Way to Socialism, 16.

[67.](#) ό.π., 17-19.

[68.](#) π.χ. Vizetelly, The Anarchists.

[69.](#) Fleming, The Anarchist Way to Socialism, 19.

[70.](#) Joll, The Anarchists, 58, 82.

[71.](#) Kedward, The Anarchists, 5.

[72.](#) Miller, Anarchism, 4,45.

[73.](#) Woodcock, Anarchism, 136,170.

[74.](#) ό.π., 155; Joll, The Anarchists, 84.

[75.](#) Marshall, Demanding the Impossible, 3-4, 264.

[76.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 46.

[77.](#) P. Kropotkin, The Place of Anarchism in Socialistic Evolution (1886; repr., Cyrmu, Wales: Practical Parasite Publications, 1990), 5-6; Kropotkin, «Anarchism,» 295.

[78.](#) Rocker, Anarcho-Syndicalism, chapter 1.

- [79.](#) Woodcock, *Anarchy or Chaos*, 36.
- [80.](#) M. A. Miller, πρόλογος στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution*: P A. Kropotkin, ed. M. A. Miller (Cambridge, MA: MIT Press, 1970), 6; βλ. επίσης J. M. Allen, «Ambivalent Social Darwinism in Korea,» *International Journal of Korean History* 2 (2002): 1-24; R. Kinna, «Kropotkin's Theory of Mutual Aid in Historical Context,» *International Review of Social History* 40, no. 2 (1995): 259-83.
- [81.](#) Fleming, *The Anarchist Way to Socialism*, 2.
- [82.](#) Woodcock, *Anarchism*, 13,15,19; Miller, *Anarchism*, 5-10; Marshall, *Demanding the Impossible*, 641,653.
- [83.](#) Σύγκρινε με M. Molyneux, «No God, No Boss, No Husband: Anarchist Feminism in Nineteenth-Century Argentina,» *Latin American Perspectives* 13, no. 1 (1986): 123.
- [84.](#) Joll, *The Anarchists*, 103.
- [85.](#) Για μερικά σημαντικά ντοκουμέντα, βλ. Guerin, *No Gods, No Masters*, 183-202.
- [86.](#) Avrich, *Anarchist Portraits*, 97.
- [87.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 61.
- [88.](#) M. Bakunin, «Federalism, Socialism, Anti-Theologism,» στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, ed. S. Dolgoff (1867; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 118.
- [89.](#) Carr, *Michael Bakunin*, 434. Ο Καρρ εξάγει αυτό το συμπέρασμα βασισμένος στην υποτιθέμενη θεμελιώδη επιρροή που είχε ο Στίρνερ στον Μπακούνιν. Δεν υπάρχει καμιά απόδειξη ότι ο Στίρνερ επηρέασε οπουδήποτε τον Μπακούνιν, ιδιαίτερα στη μελέτη του Καρρ.
- [90.](#) M. Bakunin, «God and the State,» στο *Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism*, ed. S. Dolgoff (1871; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 236-37.
- [91.](#) M. Bakunin, «Three Lectures to Swiss Members of the International,» στο *Mikhail Bakunin: From out of the Dustbin: Bakunin's Basic Writings, 1869-1871*, ed. R. M. Cutler (1871; repr., Ann Arbor, MI: Ardis, 1985), 46-47.
- [92.](#) P. Kropotkin, «Letter to Nettlau,» March 5,1902, στο *Selected Writings on Anarchism and Revolution*: P A. Kropotkin, ed. M. A. Miller (Cambridge, MA: MIT Press, 1970), 296-97.
- [93.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 161-62.
- [94.](#) Stirner, *The Ego and His Own*, 3, 37.
- [95.](#) Bakunin, «Federalism, Socialism, Anti-Theologism,» 118.

[96.](#) M. Bakunin, «Letter to La Liberte» στο Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism, ed. S. Dolgoff (1872; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 289.

[97.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 56, 59.

[98.](#) Είναι συνεπώς είναι λανθασμένο να ορίζεται ο αναρχισμός σαν μια φιλοσοφία που υποστηρίζει ότι κάθε άτομο θα πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερο να καθορίσει τους περιορισμούς απέναντι στην κοινωνία. Δεδομένου ότι ο αναρχισμός προτάσσει μια κατάσταση στην οποία η ελευθερία πραγματώνεται μέσα από την κοινωνία και τη συνεργασία, δεν θα μπορούσε να είναι υπέρ της απόλυτης και ανεμπόδιστης ατομικής κυριαρχίας. Αυτή η παρανόηση του αναρχισμού ως δόγματος της απόλυτης ατομικής αυτονομίας είναι το βασικότερο πρόβλημα στο R. P. Wolff, In Defence of Anarchism (New York: Harper and Row, 1970). Παρότι είναι μια ενδιαφέρουσα πραγματεία, δεν είναι πραγματεία πάνω στον αναρχισμό.

[99.](#) Stirner, The Ego and His Own, 339.

[100.](#) M. Bakunin, The Capitalist System (1871; repr., Champaign, IL: Libertarian Labor Review, 1993), n.p.

[101.](#) Bakunin, «God and the State,» 238.

[102.](#) Bakunin, «Three Lectures to Swiss Members of the International,» 46.

[103.](#) Bakunin, «Statism and Anarchy,» 343.

[104.](#) Αναφέρεται στο Eltzbacher, Anarchism, 108.

[105.](#) M. Bakunin, «Letters to a Frenchman on the Current Crisis,» στο Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism, ed. S. Dolgoff(1870; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 189.

[106.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 55.

[107.](#) Bakunin, The Capitalist System, n.p.

[108.](#) ό.π.

[109.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 71.

[110.](#) Bakunin, The Capitalist System, n.p.

[111.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 55-56.

[112.](#) Woodcock, Anarchism, 13,15,19.

[113.](#) Miller, Anarchism, 5-10; Marshall, Demanding the Impossible, 641,653.

[114.](#) Marshall, Demanding the Impossible, 229, 232.

- [115.](#) Bakunin, «Letters to a Frenchman on the Current Crisis,» 216-17.
- [116.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 182-83.
- [117.](#) F. Engels, «Letter to C. Cuno in Milan,» January 24,1872, στο Marx, Engels, Lenin: Anarchism and Anarcho-syndicalism, ed. N. Y. Kolpinsky (Moscow: Progress Publishers, 1972), 71.
- [118.](#) M. Bakunin, «The International and Karl Marx,» στο Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism, ed. S. Dolgoff(1872; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 318.
- [119.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 149-50,181.
- [120.](#) Bakunin, «Federalism, Socialism, Anti-Theologism,» 144.
- [121.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 52.
- [122.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 165.
- [123.](#) Lenin, «The State and Revolution.»
- [124.](#) Bakunin, «Letter to La Liberte» 281. Βλ. επίσης Bakunin, «Statism and Anarchy,» 330.
- [125.](#) Bakunin, «Statism and Anarchy,» 337.
- [126.](#) Bakunin, «The Paris Commune and the Idea of the State,» 269.
- [127.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 50.
- [128.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 181.
- [129.](#) ό.π., 170.
- [130.](#) Bakunin, «Statism and Anarchy,» 338.
- [131.](#) M. Bakunin, «Representative Government and Universal Suffrage,» στο Bakunin on Anarchy: Selected Works by the Activist-Founder of World Anarchism, ed. S. Dolgoff (1870; repr., London: George Allen and Unwin, 1971), 220-22.
- [132.](#) Bakunin, «Letters to a Frenchman on the Current Crisis,» 194,213-17.
- [133.](#) Bakunin, «God and the State,» 228.
- [134.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 49.
- [135.](#) Bakunin, «Letters to a Frenchman on the Current Crisis,» 193-94.
- [136.](#) Bakunin, «Letter to La Liberte»,’284.
- [137.](#) Kropotkin, «Anarchist Communism,» 50.

[138.](#) Bakunin, «Letter to La Liberte» 284.

[139.](#) Bakunin, «Letters to a Frenchman on the Current Crisis,» 217.

[140.](#) Kropotkin, «Modern Science and Anarchism,» 170,186.

Επίμετρο

[4.](#) United Nations Development Programme, Human Development Report (New York: United Nations, 1996), 13.

[5.](#) K. Moody, Workers in a Lean World: Unions in the International Economy (London: Verso, 1997), 54.

[6.](#) M. D. Yates, «Poverty and Inequality in the Global Economy,» Monthly Review 55, no. 9 (2004): 38.

[7.](#) P. Krugman, «For Richer,» New York Times Magazine, October 20,2002.

[8.](#) M. Davis, «Planet of Slums: Urban Involution and the Informal Proletariat,» New Left Review 26 (2004): 22.

[9.](#) Yates, «Poverty and Inequality in the Global Economy,» 42.

[10.](#) J. S. Saul and C Leys, «Sub-Saharan Africa in Global Capitalism,» Monthly Review 51, no. 3 (1999): 13-30.

[11.](#) Moody, Workers in a Lean World, 41.

[12.](#) Davis, «Planet of Slums,» 5,13-14,17.

[13.](#) C. Harman, A People's History of the World (London: Bookmarks, 1999), 614-15.

[14.](#) ό.π.

[15.](#) Βλ. A. Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, vol. 2, The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (1776; repr., Indianapolis, IN: Liberty Fund, 1981).

[16.](#) Τοποθετήσεις που υπερασπίζονται αυτές τις θέσεις κατά τον εικοστό αιώνα συμπεριλαμβάνονται στα L. von Mises, Socialism (1922; repr., Indianapolis, IN: Liberty Classics, 1981); F. A. von Hayek, The Road to Serfdom (London: Routledge, 1944); M. Friedman with R. Friedman, Capitalism and Freedom (Chicago: University of Chicago Press, 1962).

[17.](#) P. Bourdieu, «Utopia of Endless Exploitation: The Essence of Neo-liberalism,» Le Monde Diplomatique (December 8,1998): 3.

[18.](#) A. G. Hopkins, «The History of Globalisation—and the Globalisation of History?» in Globalisation and World History, ed. A. G. Hopkins (London: Pimlico, 2002), 19.

[19.](#) F. Fukuyama, «The End of History?» National Interest (Summer 1989): 3,4,12.

[20.](#) D. Schechter, *Radical Theories: Paths beyond Marxism and Social Democracy* (Manchester: Manchester University Press, 1994), 1-2.

[21.](#) A. Dirlik, *Anarchism in the Chinese Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1991), 3-4; βλ. επίσης 7-8.

[22.](#) E. Bernstein, *The Preconditions for Socialism*, έκδοση και μετάφραση Η. Tudor (1899; repr., Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 158.

